T.C.

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

FUZÛLÎ’DE DİNÎ KASÎDELER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nevzat ULUS

VAN 2014

T.C.

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

FUZÛLÎ'DE DİNÎ KASÎDELER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Nevzat ULUS

Danışman

Yrd. Doç. Dr. Ömer DEMİRBAĞ

VAN 2014

SOSYAL BİLİMLER ENSTÜTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE,

Bu çalışma, jürimiz tarafından TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI, ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI'nda YÜKSEK LİSANS YETERLİK TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan : Yrd. Doç. Dr. Ömer DEMİRBAĞ

Üye : Yrd. Doç. Dr. Recep DEMİR

Üye : Yrd. Doç. Dr. Murat ÖZTÜRK

ONAY: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

…. / ……./ 2014

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ

Bir yüksek lisans tezi olarak hazırlanan bu çalışmadaki temel amaç, gazelde olduğu gibi kasîdeleriyle de Türk şiirine büyük katkılar sunmuş, büyük şâir Fuzûlî'nin kasîdeciliği hakkında bilgi vermek, Türkçe Dîvân'ındaki tevhîd ve na't türündeki kasîdelerini günümüz Türkçesine çevirip şerh etmektir. Ayrıca kasîde nazım biçiminin Arap, Fars ve Türk edebiyatındaki tarihi seyrinin araştırılıp değerlendirilmesi de bu çalışmanın kapsamındadır.

Fuzûlî hakkında yapılan çalışmaların kasîdelerine nisbeten daha çok gazelleri ile ilgili olduğu görülmektedir. Fuzûlî'nin dinî bir özellik arz eden tevhîd ve na't türündeki kasîdeleri ile ilgili olarak kapsayıcı ve doyurucu bir çalışmanın olmadığı -Su Kasîdesi hariç – anlaşılmıştır. Bu bağlamda söz konusu alanda oluşan boşluğun bir nebze de olsa doldurulması maksadıyla bu çalışmanın yapılmasına karar verilmiştir.

Fuzûlî gibi şark medeniyetinin üç güçlü diline vakıf, âlim bir şâirin şiirlerini şerh etmek elbetteki kolay bir iş değildir. Ayrıca onunla ilgili yapılmış yüzlerce çalışma vardır. Söz konusu çalışmaların yeri geldikçe gözden geçirilmesinin gerekliliği, bu hususta ciddi bir sorumluluk bilinciyle hareket edilmesini zorunlu kılmıştır. Bu yüzden bazen bir beytin günümüz Türkçesine en uygun nasıl çevrilebileceği hususunda günlerce ve sabırla çalışılmış ve konu hakkında bilgisi olan hocalardan yardım alınmıştır.

Bu çalışmada, kapsamlı bir Fuzûlî Dîvânı basımı olan "*FUZÛLÎ(1997), Fuzûlî Dîvânı, (Hazırlayanlar: Prof. Kenan Akyuz, Suheyl Beken, Doç. Dr. SeditYuksel, Dr. Mujgan Cunbur), Akçağ Yayınları: Ankara*" adlı eser esas alınmıştır. Taranan beyitlerin yazımında sözü edilen dîvândaki imla, korunmaya çalışılmış; açık bir yazım yanlışı olduğu düşünülen yerlerde tarafımızca bazı tasarruflarda bulunulmuştur. İmla yönünden Dîvândaki eski yazı biçimleriyle karşılaştırılan beyitlerin yazımlarında farklılığa rastlanıldığında beytin bağlamı da düşünülerek daha çok eski yazıdaki imla esas alınmıştır.

Bu çalışmanın esasını, hakkında daha önce akademik anlamda ciddi bir çalışma olmayan Fuzûlî'nin tevhid türündeki kasîdesi, na't türündeki 'Kaside der

Na't-i Hazret-i Fahr-i Mevcûdât' adlı Kasîdesi ile 'Hançer' ve 'Saba' redifli kasîdelerinin günümüz Türkçesine çevrilip şerh edilmesi oluşturur. Ayrıca Fuzulî'nin diğer bir na'tı olan ünlü Su Kasîdesi ve kısmî na't olarak kabul gören Gül Kasîdesi'nin de günümüz Türkçesine çevrilmiş haline ve bu Kasîde ile ilgili kimi şerhlere de bu çalışmada yer verilmiştir.

Fuzûlî'nin kasîdeleriyle ilgili yapılan taramada çalışmaların büyük bir ekseriyetinin Su Kasîdesi üzerinde yoğunlaştığı müşahade edildi. Bu bakımdan daha önce de belirtildiği gibi Su Kasîdesi incelenirken tekrara düşmemek adına sadece beyitlerin günümüz Türkçesine çevrilmiş hallerine yer verildi.

Kasîdenin tarihi gelişimiyle ilgili olarak Türkiye Diyanet Vakfınca hazırlanan **İslam Ansiklopedisi'**nden mümkün olduğunca yararlanıldı. Yine Abdulkadir KARAHAN'ın **Fuzûlî** adlı monografisinden, Haluk İPEKTEN'in **Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri** adlı eserinden, Mehmet ÇAVUŞOĞLU'nun Türk Dili dergisinde yayımlanan **Kasîde** adlı makalesinden de istifade edildi.

Hasibe MAZIOĞLU'nun **Fuzûlî ve Türkçe Dîvânı'ndan Seçmeler** (Kültür Bakanlığı Yay., 1992, Ankara) adlı eserinde Su Kasîdesiyle beraber Gül Kasîdesini de günümüz Türkçesine çevrildiği ve kimi beyitlere kısa açıklamalar getirildiği müşahade edildi. Ancak çoğu beytin sadece nesre çevrilmiş halinin verilmiş olması, kimi beyitlerde de kısa bir açıklamayla yetinilmesine rağmen yeri geldiğinde bu çalışmadan da yararlanıldı.

Mahmut KAPLAN'ın **Tevhîd Fuzûlî** (Etkileşim Yay., İst., 2010) adlı çalışması da özellikle Fuzûlî'nin tevhîd türündeki kasîdesi çalışılırken istifade edilen kaynakların başında gelir.

Meheddin İSPİR'in **Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nında Na't Türü ve İşlenişi** (Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VII (2007), S. 2) ile **Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nda Edebî Tür Olarak Tevhid ve İşlenişi** (Atatürk Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 32, Erzurum, 2007) adlı çalışmalarından da istifade edildi. Yalnız Meheddin İSPİR'in bu çalışmalarında -belki de çalışmanın kapsamı gereği olacak- ilgili kasîdelerin, beyit beyit incelenmek yerine daha çok genel olarak değerlendirildiği hususunun belirtilmesinde de yarar vardır.

Tarihe ve dolayısıyla insanlığa mal olmuş önemli şahsiyetleri hakkıyla anlamanın çok büyük emek, özen ve en önemlisi de alın teri istediği bilinciyle hazırlanan bu çalışmanın amacına ulaşması en büyük dileğimizdir.

Bu çalışmanın nihayete ermesinde bizden değerli katkılarını esirgemeyen başta danışman Hocam Yrd. Doç. Dr. Ömer DEMİRBAĞ'a ve çalışma boyunca beni anlayışla karşılayan gerektiğinde desteklerini esirgemeyen yakın çevreme teşekkürü borç bilirim.

Nevzat ULUS
VAN-2014

KISALTMALAR

Ank. Ankara

a.g.e. Adı geçen eser

a.g.m. Adı geçen makale

A.Ü. Atatürk Üniversitesi

B. Beyit

b. bin (oğul)

bas. basım

bkz. Bakınız

C. Cilt

Çev. Çeviren

d. doğum

DİB. Diyanet İşleri Başkanlığı

Fak. Fakülte

Fas. Fasikül

G. Gazel

Haz. Hazırlayan

Hz. Hazreti

İst. İstanbul

K. Kasîde

KDK. Külliyat-ı Fuzûlî, Dîvân (Kasaid)

Mad. Madde

MEB. Milli Eğitim Bakanlığı

N.U. Nevzat Ulus

s. Sayfa

S. Sayı

ö. Ölüm

TDV. Türkiye Diyanet Vakfı

Yay. Yayın

yy. Yüzyıl

vb. Ve benzeri

vd. Ve diğerleri

1. GİRİŞ

Kasîdenin geçmişi İslamiyet öncesi Arap edebiyatına dayanmaktadır. Edebiyatın özellikle de şiirin son derece önemli olduğu İslamiyet öncesi Arap toplumlarında kabilelerin şâirleriyle övündüğü, şâiri bulunmayan kabilelerin bahtsız sayıldığı görülmektedir. Ayrıca böyle bir edebî muhitte yeşerip gelişen kasîdenin uzun bir olgunlaşma süreci geçirdiği, ödüllü şiir yarışmalarının düzenlendiği İslamiyet öncesi Arabistan'ında öne çıkan en önemli nazım biçiminin kasîde olduğu söylenebilir. Bu dönemin en önemli kasîde örneklerini yarışmalarda derece yapan ve Kâbe'nin duvarlarına asılan *Muallakâtü's-Seb'a* şiirleri teşkil eder. Yine bu dönemde öne çıkan önemli kasîde şâirleri İmrü'ül-Kays, Tarafa, Lebîd, Antere ve Zuhayr'dır.

Kasîde, İslamiyetten sonra da Arap edebiyatındaki önemini korumuştur. Nitekim İslamî dönemde de bu türde olgun örneklerin verilmiş olması bu önemin işaretidir.

Arap edebiyatından İran edebiyatına geçen kasîdenin burada da önemini koruduğu, bir propaganda aracı olarak işlev gördüğü, Fars kültürünün etkisiyle şekil ve muhteva açısından ufak da olsa birtakım değişikliklere uğradığı görülmektedir.

Kasîdenin Fars edebiyatındaki gelişim seyri şüphesiz ki bu şiir türünün Türk edebiyatındaki tekâmülünü de yakından ilgilendirmiştir. Zira İslamiyetten sonraki Türk edebiyatı 16. yüzyıla kadar Fars edebiyatının etkisinde kalmış, Selçukluların resmî dilinin Farsça olması dolayısıyla Türk asıllı şâirler de eserlerini Farsça yazmışlardır. Bu bağlamda Türk şiirinin 16. yüzyıla kadar Fars şirinin etkisinde kaldığı, Türklerin kasîdeyi İranlılardan alarak geliştirdiği müşahade edilmektedir.

Kasîde türü bizim edebiyatımıza intikal ettiğinde birçok tecrübelerden geçmişti.[1] Ancak Türk şâirler, daha önce genelde eserlerini Farsça yazdıkları için bu şiir türünde XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar olgun kasîde örneklerini veremediler. Bu bağlamda tezkireciler, *Ahmed Paşa'yı bizde ilk kasîde şâiri olarak takdim ederler.*[2]

---

[1] Mehmet ÇAVUŞOĞLU, *Türk Dili Dergisi*, S.415-416-417 (1986), 19.
[2] *A.g.e.*, 19.

Türk edebiyatında kasîdenin en güzel örneklerinin verilmesi, imparatorluğun her yönden en güçlü olduğu XVI. yüzyıla tekabül eder. Bu yüzyılda Necâtî Bey, Zâtî, Hayâlî Bey, Fuzûlî ve Bâkî kasîde türünde olgun ve güzel örnekler veren başlıca şâirlerdir. Diğer edebi türlerde olduğu gibi kasîde türünün XVI. yüzyıldaki bu olgunluk evresi XVII. yüzyılda bu türün zirve şâiri Nef'î'nin yetişmesine zemin hazırlamıştır. XVII. yüzyıldan sonra Nef'î kasîdecilik alanındaTürk şâirleri için bir model olarak kabul edildi, *XIX. yüzyılın sonuna kadar onun kasîdelerine nazireler söylendi.*[3]

Türk edebiyatında daha çok bir gazel ustası olarak bilinen Fuzûlî, aslında kasîde alanında da çok başarılı örnekler vermiştir. Fakat yazdığı kırkı aşkın kasîdeden sadece Su kasîdesinin öne çıkmış olması ve diğer kasîdeleri üzerinde yeterli ve kapsayıcı bir çalışmanın olmaması onun kasîdeciliğinin gölgede kalmasına yol açmıştır. Ayrıca gazellerindeki insanı cezbeden lirizm ve güzel söyleyiş, insanın değişik duygularına tercümanlık eden akıcı ifadeler, dikkatlerin daha çok gazellerinde yoğunlaşmasına yol açmış olabileceği ihtimali de göz ardı edilmemelidir.

Fuzûlî'nin bu çalışmaya konu olan kasîdeleri dinî boyutludur. Bu bağlamda incelenen kasîdelerde özellikle ayet ve hadis gibi dinî referansların öne çıktığı görüldü. Bunun yanında döneme hâkim olan tıp ve astronomi gibi bilimler ile ilgili bilgilerin de kasîdelere başarılı bir şekilde sindirildiği söylenebilir. Özellikle başta Dîvânındaki ilk kasîde olan tevhîdinde olmak üzere diğer tevhîd ve na'tlarında da çevresinde gördüklerini, söz konusu bilimlerin verilerini kullanarak onları Allah ve Peygamberi ile ilişkilendirdiği görülmektedir. Bunu da *öğretici kuruluğa düşmeden estetik bir kurgu içinde*[4] gerçekleştirmeyi başarmıştır. Bütün bunlar, Fuzûlî'nin şiirlerinin temelinde ilim olduğunu, ilim ile duygunun, kurgunun imkânları ölçüsünde harmanlandığını göstermekte ve onun şiirlerinin tahlil edilip anlaşılmasının şiirlerine ancak farklı açılardan yaklaşmakla mümkün olduğunu ifade etmektedir.

"Fuzûlî'de Dinî Kasîdeler" kasîde nazım biçiminin Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki tarihi gelişim seyrini ana hatlarıyla fazla derine inmeden irdeleyip

---

[3] *A.g.e.*, 19.
[4] Mahmut KAPLAN, Tevhid Fuzûlî, Etkileşim Yay., İstanbul, 2010, 5.

anlatan bir çalışmadır. Ancak Fuzûlî'nin dinî kasîdelerinin yani öne çıkan tevhîd ve na'tlerinin günümüz Türkçesine çevrilip kimi yönleriyle açıklığa kavuşturulmaya çalışılması, bu eselerin kimi beyitlerinin bir nevi kısmî şerhe tabi tutulması, bu çalışmanın özünü oluşturmaktadır.

Çalışmamız kasîdenin Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki gelişim sürecini incelemek ve Fuzûlî Dîvân'ındaki biri tevhîd, dördü na't ve biri de kısmî na't olmak üzere toplamda altı kasîdenin günümüz Türkçesine çevrilip şerh edilmesi ile sınırlıdır. Su Kasîdesi ve Gül Kasîdesi üzerinde daha önce fazlaca çalışma yapıldığı için bu kasîdelerde detaya inilmemiş, beyitlerin günümüz Türkçesine çevrilmesine ve bazı beyitlerde yer yer kimi açıklamalara yer verilmiştir.

Bu çalışmada kasîdeler üzerinde çalışılırken mümkün olduğunca edebî sanat ve söz oyunları gibi detaylara fazlaca girilmeden beyitlerdeki anlam perdeleri aralanmaya gayret edildi. Ayrıca gerekmedikçe kelimelerin anlamları verilmedi ve söz sanatlarından genelde sadece baskın olanına işaret edilerek beyit, açıklanmaya çalışıldı. Tabii, söz konusu olan Fuzûlî gibi bir şâirin kasîdeleri olduğu için bu çalışmada özellikle beyitlerin çevirisi sırasında birtakım hataların olması, gözden kaçırılan veya görülemeyen kimi noktaların olması gibi hususların da hoşgörü sınırları içinde değerlendirileceği tarafımızca temenni edilmektedir.

Çalışmada ayet mealleri verilirken Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığının bu hususutaki çalışması dikkate alınmıştır.

Bu çalışma, **Giriş** bölümü ile **Fuzûlî ve Fuzûlî'nin Türkçe Dîvân'ındaki Tevhît ve Na't Türündeki Kasîdelerinin Şerhi şeklinde** iki ana bölümden oluşur. Giriş bölümünde **Kasîdenin Tarihi Gelişimi** başlığı altında kasîdenin Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki tarihî seyri ele alınmıştır. Bu bağlamda **Giriş** bölümü kendi içinde **Arap Edebiyatında Kasîde, Fars Edebiyatında Kasîde ve Türk Edebiyatında Kasîde** şeklinde üç alt başlıktan oluşmaktadır. İkinci bölüm ise **Fuzûlî'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri**; **Fuzûlî'nin Kasîdeciliği**; **Fuzûlî'nin Tevhît ve Na't Türündeki Kasîdelerinin Şerhi** ile **Fuzûlî ve İslâm** şeklinde dört alt başlığa ayrılmıştır.

Kasîdelerin incelenmesi sırasında beyitler incelenirken Prof. Dr. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Doç. Dr. Sedit Yüksel ve Dr. Müjgân Cunbur'un hazırladığı

Fuzûlî Dîvânı esas alındı. Bu bağlamda yeni harflerle yazılan beyitler eski harflerle karşılaştırıldı ve azımsanmayacak derecede farklıklıklar görüldü. Bu farklılıklar da yeri geldikçe ilgili bölümlerde dipnotlarla belirtildi. Bu da gösteriyor ki Eski Türk şiirini incelerken eserlerin yeni yazıyla beraber eski yazıyla yazılmış biçimlerinin de dikkate alınması ve incelemenin bu doğrultuda yapılması gerekir. Kanaatimizce bu çalışmanın en önemli kazanımlarından biri de bu olsa gerek.

1.2. KASÎDE VE TARİHİ GELİŞİMİ

1.2.1. ARAP EDEBİYATINDA KASÎDE

Kadim edebiyatların çoğunda olduğu gibi Arap edebiyatında da gerek İslamiyet öncesinde gerekse İslamî devrelerde şiire verilen değer büyüktür. Zira şiir, Arap toplumunun bilgi, birikim ve deneyimlerini sonraki nesillere aktarmada Araplar için bir köprü vazifesi görmüş; *Araplar'ın bütün bilgilerini derleyen, içine alan, şan ve şereflerini koruyan, geçmişteki büyük başarılarını, hâtıralarını unutulmaktan kurtarıp yaşatan bir ana kaynak*[5] durumuna gelmiştir. Hatta Halife Ömer b. el-Hattâb'ın (ö. 23-644) bu eski topluluğun en eski bilgi kaynağının şiir olduğuna işaret ettiği kaynaklarda geçmektedir.[6]

Arap şiirinin özünü oluşturan en önemli nazım biçimi şüphesiz ki kasîdedir. İlk başlarda yapısal anlamda bir bütünlük arz etmeyen kasîdenin sonraki dönemlerde uzun bir tekâmül süreci yaşayıp kendi içinde bütünlük arz eden bir hüviyete büründüğünü söylemek mümkündür. Zira kasîdelerin gerek başlangıç yönüyle gerekse de klişeleşmiş tasvir unsurlarıyla benzerlik göstermesi; kasîdelerde konu ve tema bakımından oturmuş bir geleneğin bulunması gibi hususlar, Arap şiirinde kasîdenin uzun bir gelişme dönemi geçirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda Arap edebiyatında kasîdenin gelişim sürecini anlamak için İslamiyet öncesi döneme bir göz atmak gerekir.

İslamiyet öncesi dönemde, özellikle VII. yüzyılın ikinci yarsında birbirinden açıkça ayrılan iki nazım biçimi vardır: "recez" ve "kasid".[7]

Aruz ölçüsünün aynı adı taşıyan bahri ile yazılan ve Arap şiirinin en eski nazım şekli sayılan recez, daha çok savaşçıların birbirlerine meydan okumaları, deveci ezgileri, kadınların savaşçılara serzenişleri gibi ani ilhamların

---

[5] Nihad M. ÇETİN, *TDV. İslam Ansiklopedisi Arap Mad.*, III, İstanbul, 1991, 286.
[6] *A.g.m.,* 286.
[7] *A.g.m.,* 289.

dillendirilmesinde kullanılan bir nazım şeklidir. Genellikle irticali olarak söylendiği için cahiliye döneminden sonraki dönemlere pek az recez kalmıştır.[8]

Kasîd ise İslamiyet öncesi dönemde öne çıkan diğer önemli bir nazım biçimidir. İkişer mısradan oluşan bu nazım şeklinde mısralar birbiriyle kafiyelidir. Aruzun tam ve meczu vezinleriyle yazılan kasîdler, kasîde ile aynı kökten türemiştir. Hatta kimi dil âlimleri bu iki terimin eş anlamlı olduğunu ifade etmiştir.[9] Nitekim Mehmet ÇAVUŞOĞLU da kasîdenin Arap edebiyatındaki hikâyesini anlatırken kasîd kelimesini hiç kullanmayıp bunun yerine doğrudan “kasîde” ifadesini kullanması bu tezi destekler mahiyettedir.[10] Aslında şekil yönüyle uzunluk dışında kasid ile kasîde arasında pek fark yoktur. Ancak muhteva açısından kasîdede belli konuların bir düzen içinde işlenmesi, kasîdenin kasîd'e göre düzen ve tertip açısından daha gelişmiş olduğunu gösterir.[11]

Eski Arap edebiyatında özellikle şiir alanında başarılı eserler kasîde nazım biçimiyle verilmiştir. Bu bağlamda kasîde, Araplarda ve sonraki dönemlerde Fars ve Türk şiirinde en çok kullanılan eski ve uzun bir nazım biçimlerindendir. Sözlükte "kastetmek, azmetmek, bir şeye doğru yönelmek" gibi anlamlara gelen ve“kasd” kökünden türeyen kasîde terim olarak "belli bir amaçla söylenmiş, üzerinde düşünülmüş, gözden geçirilmiş şiir" demektir.[12]

Şâirleri tarafından ayrı zamanlarda parça parça söylendiği ve bu şekilde nakledildiği için uzun süre dağınık halde bulunan kasîdeler, daha sonraki devirlerde belli bir yapı bütünlüğü kazanarak kalıplaşmıştır. Bu bağlamda Arap şiirinde kasîdenin klasik planının ilk başlarda tam anlamıyla oturmadığı, bir gelişim sürecinden sonra son şeklini aldığı söylenebilir. Özellikle kasîdelerin belli esaslara tâbi olmaları, aynı başlangıca sahip bulunmaları, klişeleşmiş tasvir unsurlarıyla benzer ifade tarzlarını içermeleri, gibi hususlar bu nazım biçiminin uzun bir gelişme

---

[8] *A.g.m.,* 289.

[9] *“… Daha eski bir terim olan kasîd ile kasîdenin eş anlamlı sayıldığını söyleyenler bulunduğu gibi Ahfeş el-Evsat ile Nihad M. Çetin gibi bazı âlimler de farklı özelliklere sahip bulunduğunu ifade etmişlerdir…”*
Hüseyin ELMALI, *TDV. İslam Ansiklopedisi Kasîde Mad.*, XXIV, İstanbul, 2001, 562.

[10] Mehmet ÇAVUŞOĞLU, *Türk Dili Dergisi*, S.415-416-417 (1986), 17-28.

[11] Çetin, *a.g.m.,* 290.

[12] Elmalı, *a.g.m*., 562.

sürecinden geçtiğine işaret etmektedir.[13]

Kasîde nazım biçiminin en parlak devrini İslamiyet öncesinde yaşadığını, bu dönemde şiire verilen önem ve şiir alanında yapılan yarışmalar göstermektedir. İmrü'ül-Kays, Tarafa, Lebîd, Antere, Zuhayr gibi Arap şiirinde birer zirve sayılan, büyük şâirler bu dönemde öne çıkmış ve kasîdeleriyle bu nazım biçiminin gelişip yaygınlaşmasına vesile olmuşlardır.

İslamiyetten önce iki tür kasîde vardır: Birincisi birden fazla konuyu içeren ve en önemli örneklerini "muallâka"[14]ların oluşturduğu uzun şiirlerdir. Kasîde denince ilk akla gelenler de bunlardır. İkincisi ise içe doğduğu gibi nazmedilen ve Arap toplumunun İslamiyet öncesi hayatını anlatan tek konulu kısa şiirlerdir.[15]

Arap edebiyatında ilk uzun kasîde örnekleri milâdî V. yüzyıl şâirlerinden Mühelhil (Adî) b. Rebîa et-Tağlibî'de görülse de uzun kasîde formunun tekâmül etmiş şekli İmruülkays b. Hucr'un şiirlerinde görülür. Daha önceki şâirlerin kasîdelerinde tasvir, övgü ve fahr gibi öğeler, parçalar halinde bulunuyordu. Bu vadide oturmuş, kuralları belli bir gelenek de yoktu. Oysa söz konusu öğeler, İmruülkays'ın kasîdelerinde olgunlaşıp yerleşmiş ve uyulması zorunlu bir şiir geleneği durumuna gelmiştir.[16]

Beyitlerden oluşan ve aruzla yazılan kasîdeler, Arap edebiyatında milâdî VI ve VII. yüzyıllarda klasik dönemini yaşamıştır. Murassa' adı verilen ilk beytinin her iki mısraı ile diğer beyitlerin ikinci mısraları aynı kafiyede olan kasîdede her beyit cümle yapısı ve anlam bakımından tamamen müstakildir. Hatta bir beytin anlam ve şekil bakımından diğer beyitlerle herhangi bir ilgisinin olması kasîdeler için bir kusur olarak kabul edilmiştir.[17]

Beyit sayısı açısından kasîdelerde kesin bir sınır olduğu söylenemez. Kimileri bu sayının yedi veya dokuzdan az olmaması gerektiğini belirtse de Arap şiirinde

---

[13] *A.g.e.*, 562.
[14] "*İslam'dan önce Arap şâirlerinin beğenilip Kâbe duvarına asılmış olan meşhur kasîdeleri ki yedi veya dokuz tanedir.*"
Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, 1996, 657.
[15] Elmalı, *a.g.m.,* 562.
[16] *A.g.m.,* 562.
[17] *A.g.m.,* 562.

kasîdelerin genel olarak beyit sayısı 30-120 arasında değişir. Ancak beyit sayısı 120'nin çok çok üzerinde olan kasîdeler de mevcuttur.[18]

Klasik Arap şiirinde kasîdeler, genellikle ilk beyitleriyle adlandırılır. Ayrıca kasîdenin kafiye harfleri esas alınarak adlandırılan kasîdelerin sayısı da az değildir. Şenfera'nın "Lâmiyyetü'l-'Arab" adlı kasîdesi, kafiyesi "lam" harfi olduğu için sonradan bu adla anılmıştır. Yine **El-Hamriyye** gibi konusuna göre adlandırılan kasîdelerin yanı sıra "**Kasîdetü'l-Bürde"** gibi özel adlarla anılan kasîdeler de mevcuttur.[19]

Çöl hayatından kesif izler taşıyan klasik kasîde nesib (teşbib), tasvir, medih-fahr olmak üzere üç ana bölüme ayrılır. Aslında nesib bölümünden önce şâirler genellikle sevgililerinin konup göçtükleri konak yerlerinde gördükleri firak manzarasını anlattıkları "büka (ağlama)" denilen bir kısımdan sonra nesib bölümü başlar. Daha çok sevgiliye duyulan özlemin anlatıldığı nesib veya teşbib bölümü, kasîdenin giriş bölümüdür. Sevgiliyle geçirilen günlere, çöl hayatı ve bu hayatın ayrılmaz birer parçası olan, isli ocak taşlarına; küllere, testi kırıklarına, çadır ve kazık izlerine, sevgilinin fiziki güzelliklerine hasretle yer verilir. Tasvir (rahil) bölümünde şâirin yolculuğu sırasında karşılaştığı varlıklar, doğa olayları, çektiği sıkıntılar aktarılır. Medih-fahr bölümünde ise şâir, kasîdeyi takdim edeceği kişinin mertliğinden, cesaretinden, dürüstlük ve vefakârlığından bahseder. Burada ayrıca kendisini ve sevdiklerini de över. Bu kompozisyona İslamiyet öcesi Arap şâirlerinin çoğunun dikkat ettiği söylenebilir.[20]

Ana teması medhiye olan kasîdelerin çoğu nesîble başlamakla birlikte hamâse, kahramanlık, savaş ve mersiye türü kasîdeler nesîbe elverişsiz olduğundan bunlarda nesîb bölümü nâdir olarak görülür.[21] Ancak muallakaların hemen hemen hepsinde nesib bölümü vardır.

---

[18] *"İbnü'l-Fârız'ın et-Tâ'iyye adlı eserinde beyit sayısı 700'ü aşan kasîdeler vardır. Yine İbnü'r-Rûmî'nin de 200 beyti aşan kasîdeler yazdığı bilinmektedir."*
Elmalı, *a.g.m.,* 562.
[19] *A.g.m., 562.*
[20] *A.g.m.,* 562.
[21] *"Yaptıkları yağma ve baskınlar sırasındaki kahramanlıkları dile getiren Câhiliye devri yağmacı şâirlerinin kasîdelerinde de bu kısım görülmez. Nitekim Amr b. Külsûm'ün muallakası aşk ve hamriyyât karışımı bir girişle başlar."*
Elmalı, *a.g.m.*, 562.

Kasîdeye şiirsellik havasını veren nesib bölümü olsa da kasîdede esas amaç "medih" faslıdır. Bu kısımda kasîdenin takdim edildiği kişinin cömertliğini, kahramanlığını, asaletini öne çıkaran şâir, övdüğü kişinin düşmanlarını da menfi vasıflarla hicveder. Ancak "şuarâü'l-insâf" denilen bir kısım şâirler, övülen kişiyi daha da yücelttiği düşüncesiyle onun düşmanını da cesaretle vasıflandırmışlardır. Bu bölümde de şâirler kendilerinden ve kabilelerinden övgü ile söz ederler. Medhiye bölümünün diğer bir bölümünü teşkil eden fahriye bölümünde şâir tamamen kendisinden ve kabilesinden övgü ile söz eder.[22]

Bütün eserlerde ilk'ler önemli olduğu gibi kasîdede de ilk beyit çok önemlidir. Şâirler matla' denilen ilk beyitle dinleyicileri üzerinde hoş bir etki bırakmak istemiş ve bu amaçla kasîdenin matla beytinde bütün hünerlerini sergilemeye çalışmışlardır.

İslamiyet Öncesi dönemin Arap şâirlerinin tehallusa[23] pek dikkat etmedikleri söylenebilir. Genellikle 'bırak da', 'şimdi bunlar' gibi ifadelerle kasîdenin giriş kısmını aniden keserek asıl konuya geçiş yaptıkları; son sözün ehemmiyetine binaen kasîdelerini hikmetli bir sözle bitirdikleri görülür. Ancak muallakalarda olduğu gibi konunun devam ettiği izlenimini veren ve ansızın biten kasîdeler de azımsanamayacak derecededir. Yine İslamiyet öncesi Arap şâirlerinde tekrar tekrar düzeltmek ve böylece okuyucuya kusursuz bir şekilde sunmak için uzun süre bekletilen havliyyât, mukalledât vb. adlarla anılan kasîdelere de rastlanır.[24]

İslami dönemin ilk şâirlerinin kasîdeyi belli bir formata koyup sınırlandırdıkları, şekil ve muhteva yönünden sert hükümlere bağladıkları görülse de zamanla kasîdenin muhtevasının değişen sosyal hayatla paralellik arz ettiği görülür. *Abbasîler devrinde VIII. yüzyılın sonlarına doğru yazılmış olan kasîdelerde muhteva değişikliği yerleşik medeniyetin bütün özelliklerini taşımaktadır.*[25] Nitekim Harun Reşit devri ile birlikte saray hayatının bütün öğeleri de kasîdenin kapsama alanına girmiştir. Hatta Aynı dönemin şâirlerinden Ebu Nuvas (762-813), değişen sosyal

---

[22] Elmalı, *a.g.m.,* 563.
[23] "Nesîbden methe geçiş yaparken şâirin okuyucuya konunun değiştiğini sezdirmeden her iki konu arasında bir iç içeliğin ve uyumun bulunmasına özen göstermesine tehallus denir."
Elmalı, *a.g.m.,* 563.
[24] *A.g.m.,* 563.
[25] Çavuşoğlu, *a.g.e.,* 18.

hayatın kasîdelerde işlenmesi konusunda kasîdeye birtakım yenilikler de getirmiştir. Sözgelimi daha önceki kasîdelerde genellikle yer verilen sevgilinin ayrılık acısı ve gözyaşı onun kasîdelerinde görülmediği gibi, sevgilinin yaşadığı yer de artık çadır değil saraydır.

Cahiliye döneminde kasîdeleriyle ünlü şâirler yetiştiği gibi İslami dönemde de bu alanda meşhur şâirler yetişmiştir. Nitekim Kâ'b b. Züheyr, Ebu Temmam (796-846), Buhturi (819-897), Mütenebbi (915-955) gibi şâirler İslami dönemin önemli kasîde şâirleridir. Mütenebbi'den sonra Arap edebiyatında kasîde alanında büyük bir şâirin yetişmediği söylenebilir.

İslamiyetle beraber kasîdenin muhtevasında birtakım değişiklikler oldu. Bu dönemde dinî ve ahlâkî konulara ağırlık veren kasîdeler, büyük bir yekûn oluşturdu. Ancak ufak tefek değişiklikler olsa[26] da Emeviler ve Abbasiler döneminde İslamiyet öncesi kasîde geleneğinin etkisini ağır bir şekilde hissettirdiği görülmektedir. Özellikle İmruülkays'ın muallakasıyla şekillenen klasik kasîde geleneği asırlar boyu Arap şiirine damgasını vurmuştur.

Kasîde geleneğine uyma konusunda Arap edebiyatında kimi şâirlerin farklı tavırlar içinde olduğu görülmektedir. Nitekim İbn Kuteybe yeni şâirlerin, kadîm kasîde geleneğine harfiyen uymalarını zorunlu görürken; İbn Reşîk, şehirli şâirlerin değişmeceli ifadeler dışında şiirlerinde bu geleneği sürdürmelerini anlamsız bulur. Ayrıca Ebû Nüvâs, Ebü'l-Atâhiye ve Mütenebbî gibi kasîdenin içyapısını arzu ve mizaçlarına göre değiştirme taraftarı olan şâirler de bu görüşleriyle farklı bir ses oluşturdukları anlaşılmaktadır. Memlükler döneminde ise bazı şâirler, geleneğin aksine, kasîdelerine Allah'a hamd ve Hz. Peygamber'e salâtü selâmla başlamış, birçokları kasîdelerini Hz. Peygamber'in adıyla bitirmişlerdir.[27]

Son dönemlerde Arap edebiyatında eski geleneği sürdürenler olduğu gibi (Ahmed Şevkî) eski geleneğe tamamiyle karşı çıkanlar da vardır. Karşı çıkanlar

---

[26] *"Bu devirlerde "recez"le musanna kasîdeler yazanlar, bedevî kasîdesini taklide çalışanlar, Ebü'l-Atâhiye gibi nesîbleri de fazlaca kısaltanlar. Hükümdarların savaşlarını ve av şölenlerini tasvir edenler, mübalağa yapan mersiyeciler, dinî, hakîmâne yahut tamamıyla sûfiyâne bir vadiye yönelenler, Ebü'l-Âlâ'nın Lüzûmiyyât'ında olduğu gibi edep, zühd ve hikmet konularına bağlı kalanlar, siyasî veya ferdî hicivciler, büyük millî felâketler yahut zaferler hakkında mersiye veya destan tarzında kasîde tertip edenler oldu."*
Elmalı, *a.g.m.*, 563.
[27] *A.g.m., 563.*

genellikle Batıda tahsil görmüş Ahmed Zeki Paşa, Muhammed Hüseyin Heykel, Matrân, Tâhâ Hüseyin, Akkâd gibi edebiyatçılardır. Bütün bunlarla beraber Modern Arap edebiyatında kasîdenin kapsama alanının genişlediği, sanat değeri olan her şiirin bir tür kasîde olarak kabul edildiği söylenebilir.

Arap edebiyatının en meşhur kasîdeleri el-Mu'allakât, el-Mufaddaliyyât, el-Aşma'iyyât ve Cemheretü eş'âri'l-Arab gibi şiir mecmualarında toplanmıştır.[28]

[28] Elmalı, *a.g.m.,* 563.

1.2.2. FARS EDEBİYATINDA KASÎDE

İranlıların İslamiyet'i kabulüyle birlikte Fars edebiyatı da Arap edebiyatının tesirini yoğun bir şekilde hissetmiştir. Nitekim Arap edebiyatında yeşerip gelişen kasîde İslamî Dönem İran edebiyatında III. (IX.) yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış, Sâmânoğulları döneminde (875-1000) de kemal çağına erişmiştir. Şiirin bir tanıtım ve propaganda aracı olarak algılandığı bir ortamda doğal olarak Tahinler, Saffârîler, Sâsânîler gibi İran kökenli devletlerin hükümdarları da Abbasi ve Emevilerde olduğu gibi kendileri için bu işi (yani övgü ve propagandayı) yapacak şâirleri saraylarında bulundurma geleneğini başlattılar.[29] İran edebiyatında kasîdesi günümüze kadar ulaşan en eski İran şâiri Rûdekî (ö. 329/940-41)'nin Sâmânoğulları sarayında yaşamış olması bu görüşü örneklendirir. Ayrıca kasîdenin İran edebiyatında muhteva yönüyle zenginleşmesi, önemli bir nazım biçimi olarak öne çıkması da Sâmânoğulları döneminde gerçekleşmiştir.

İranlı şâirler Arap edebiyatından aldıkları kasîdenin nazım şeklinde birtakım değişiklikler de yapmışlardır. Sözgelimi tegazzül ve dua bölümünü İranlı şâirler kasîdeye eklemişlerdir.

Gazneliler döneminde Sultan Mahmud'un sarayında oluşan edebi muhit, kasîde alanında önemli şâirler yetişmesine ciddi katkılar sağlamıştır. Nitekim Renkli tasvirleriyle nesib bölümüne yeni bir boyut kazandıran ve Gazneli Mahmud'un Hint fetihlerine katılan şâir Ferrûhî (ö.1038); Sultânü'ş-şu'arâ olarak anılan ve kasîdeleri resmi saray şiirinin güzel örneklerini teşkil eden Unsurî(ö.1040)[30]; şarap üzerine yazılmış şiirleri ile tanınan Minûçihr (ö.1040) ve Esedî (1030-1041) gibi İran edebiyatındaki önemli kasîde şâirleri bu edebi muhîtin meyveleridir.

İran edebiyatında sanat açısından kasîdenin zirve yaptığı dönem Selçuklular dönemi olmuştur. Bu devrin büyük kasîde üstadı Enverî[31] (1168)'dir. Enverî'den

---

[29] Mehmet VANLIOĞLU, *TDV. İslam Ansiklopedisi Kaside Mad.*, XXIV, İstanbul, 2001, 564.

[30] Unsurî, Gazneli Mahmut'un şanını yüceltmek için yazdığı kasîdeler karşılığında aldığı caizelerle fevkalade zenginleşmiş; bu durumdan sonra da kasîde, sanatsal boyutunun yanında şâirler için bir geçim kaynağı durumuna gelmiştir.
Mehmet ÇAVUŞOĞLU, Türk Dili Dergisi, S.:415-416-417 (1986), 18.

[31] Enveri aynı zamanda Türk edebiyatındaki büyük kasîde ustası Nefi'ye de etkisi olan önemli şairlerdendir.
Adem ÇALIŞKAN, *Fuzûlî'nin Su Kasîdesi ve Şerhi*, DİB. Yayınları, Ankara, 2004, 29.

sonra bu alandaki diğer büyük şâir, Hakani (1126-1199)'dir. Ağır ve anlaşılması güç bir üslubu benimseyen Hakânî, aynı zamanda İran edebiyatının en büyük kasîde şâiri sayılmıştır. Ayrıca Muizzî ve Nizâmî-i Gencevî de Selçuklular devrinin diğer önemli şairleri olduğu; yaşadıkları dönemin genelde şiir sanatına, özelde ise kasidenin gelişimine katkılarının büyük olduğu söylenebilir.

Hârizmşahlar sarayında Senâî, Reşîdüddin Vatvât, Cemâleddîn-i İsfahânî, Zahîr-i Fâryâbî gibi şâirler; devrin üstatları olarak öne çıkmış, dönemin şiir vadisinde iz bırakmış şahsiyetlerdir. Hayatının son demlerinde kasîdeciliği bırakıp tasavvufa yönelen ve Hallâk-ı Maânî diye anılan Kemal-i İsfahânî'yi de dönemin önde gelen şairlerinden saymak mümkündür. Ayrıca şiirlerinde anlam güzelliğine önem veren Kemal-i İsfahânî'nin bizim edebiyatımıza da kayda değer tesiri olduğu söylenebilir.

İran edebiyatında kasîdeciliğin Moğol istilası döneminde gerilediğini; önceki döneme nisbetle daha çok ikinci derecedeki saraylarda tutunabildiğini; Salgurlular, Kertler, Celâyirliler gibi küçük devletlerde itibar gördüğünü söylemek mümkündür. Bu dönem kasîdecileri arasında Mecdüddîn-i Hemger-i Şîrâzî, Emîr Hüsrev-i Dihlevî gibi şâirleri anmak yerinde olur.[32] Devrin gazelleriyle tanınan ancak kasîdeler de yazan büyük şâiri Hafız-ı Şirazi'yi de unutmamak gerekir.

Moğollar devrinde ikinci plana düşen kasîdenin yeniden parlaması Kaçarlar dönemine tekabül etmektedir.[33]

Safevîler döneminde (16. ve 17. yy.) aşırı mezhep baskısından dolayı *İran'dan kaçarak Hindistan'a sığınan ve Hint Edebiyatının da etkisiyle Sebk-i Hindî adı verilen yeni bir üslup oluşturan Örfî-i Şîrâzî (1555-1591), Sâib-i Tebrizî (1585-1628) ve Şevket-i Buhârî, daha çok gazel şâiri olarak tanınsalar da kasîde de söylemişlerdir. Özellikle Örfî, büyük kasîde şâirlerinden sayılır.*[34] Bu tarzın gelişmesi yanında muhteva, konu ve şiirde kullanılan ifadeler yönünden de İran kasîdesinde birtakım yenilikler görülür.

---

[32] Vanlıoğlu, *a.g.m.*, 564.
[33] *"Kaçar hükümdarlarının özel kasîdecileri arasında Sabâ-i Kâşânî, Mahmûd Hân-ı Meliküşşuarâ Kâşânî gibi isimler sayılabilir. Bu şâirler, eskilerin izinden giderek kasîdelerinde Moğol istilâsından önceki dili kullanmaya çalıştılar."*
Vanlıoğlu, *a.g.m.*, 564.
[34] Tûbâ Işınsu İSEN, *Dîvân Şiirinde Fahriye*, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2002, 7- 8.

Kasîdenin İran edebiyatında kuruluş biçimi şu şekilde özetlenebilir: Aşktan, sevgiliden bahsediliyorsa nesib veya tegazzül; bunların dışında bir konu işleniyorsa teşbib adı verilen giriş bölümleriyle kasîdeye başlanır. Kimi şâirlerin bu bölüm olmaksızın doğrudan övgüye geçtikleri de görülür. Bu tarz kasîdelere kasîde-i mahdûd denir. Ayrıca övgü amacıyla yazılan kasîdelerde şiiri övülen kişiye yönelik dua içeren beyitlerle bitirmek (şerîta veya hüsn-i makta') Fars şiirinde bir gelenek haline gelmiştir. Kasîdedeki en güzel beyte beytü'l-kasîd; nesîb veya teşbîb bölümünden asıl konuya geçiş yaparken söylenen beyte de tehallus ya da güriz adı verilmektedir.[35]

İran edebiyatında kasîdelerin beyit sayısı açısından netleşmiş bir sınırı olmadığı göze çarpmaktadır. Bu sayı şâirin sanat gücü, konunun önemi gibi hususların tesiriyle değişiklik arz etse de genellikle yedi ile yirmi beş beyit arasında isikrar bulmuştur. Bununla beraber beyit sayısı yüzün üzerinde olan kasîdeler de vardır[36]. Fakat uzun kasîdelerde kafiye bulma güçlüğü ortaya çıktığı için kimi şâirler aynı kelimeyi iki-üç defa kafiye olarak kullanmak zorunda kalmıştır. Ancak usta şâirler, aynı kelimeyi kafiye olarak kullanmamaya özen göstermişlerdir. Tecdîd-i matla' denilen matla' beytiyle kafiyeli bir ya da birkaç beyit söylenerek uzun kasîdelerde ahengi canlı tutmaya çalışan İranlı şâirler, bazı kasîdelerde bunu birkaç defa tekrarlamakta herhangi bir sakınca görmemişlerdir. Nitekim Kâânî ve Hâkânî'nin kimi kasîdelerinde tecdîd-i matla'nın birden fazla tekrarlandığı görülmektedir.[37]

İran edebiyatında kasîdenin teşbib bölümünde ele alınan konuya göre veya bazen de kasîdenin bütününde işlenen temaya göre kasîdelerin adlandırıldığı da vakîdir (hicviye, medhiye gibi). Nitekim nesib bölümünde bahardan söz edilen kasîdelere bahariye, kıştan söz edilen kasîdelere de şitaiye denir. Ayrıca kasîdenin

---

[35] Vanlıoğlu, *a.g.m.*, 564.

[36] *"Kaânî'nin Hz. Ali'nin menkıbeleri ve Hayber'in fethi hakkındaki kasîdesi 337 beyit uzunluğundadır."*
Vanlıoğlu, *a.g.m.*, 564.

[37] *A.g.m.,* 564.

genelinde herhangi bir kişi veya olay hicvedilmişse kasîde hicviye; övülmüşse medhiye adını alır.[38]

Arap edebiyatından İran edebiyatına geçen kasîde, burada Fars kültürüyle yoğrulmuş, yukarıda belirtildiği gibi şekil ve muhteva açısından kimi değişikliklere uğramıştır. Böylece kasîdenin Arap ve İran tecrübelerini yaşadıktan sonra bizim edebiyatımıza intikal ettiğini söylemek mümkündür.

[38] *A.g.m., 564.*

1.2.3. TÜRK EDEBİYATINDA KASÎDE

1.2.3.1. GELİŞİMİ

Türklerin İslamiyet'i kabulüyle birlikte Arap ve İran edebiyatlarının yoğun tesiriyle karşılaşan Türk edebiyatı, doğal olarak, kasîdeye yabancı kalamazdı. Türk şâirleri üzerinde büyük tesiri olan Mevlana'nın -her ne kadar Farsça da olsa- Dîvân-ı Kebir adlı eserinde tasavvufi tefekkürünü aktardığı 300 kadar kasîdeye yer vermesi, bu nazım biçiminin Türk edebiyatında benimsenmesi bakımından önemlidir. Zira Türk şâirlerin, eserlerini yanı başlarından eksik etmedikleri Mevlana gibi bir dünya şâirinin şiir anlayışından etkilenmemeleri düşünülemezdi. Ayrıca kasîdenin İslamiyet'ten önce hakanları övmek için söylenen koşuklara muhteva açısından benzemesi de Türklerin bu nazım biçimini benimsemesine yol açmıştır.[39]

XIII. yüzyılda başlayan dîvân edebiyatımız, tabiîdir ki kendi başlangıç dönemlerini geride bırakmış bulunan İslâmî Arap ve Fars edebiyatlarını takip durumunda olmuştur.[40] Bu takibin tür alışverişi aşamasına gelmesi ancak XIV. yüzyılın başlarına tekabül eder. Bu açıdan Türk edebiyatında kasîdenin ilk örneklerine XIV. yüzyılda[41] rastlandığını ve bu dönemdeki kasîdelerin koşuk geleneğinin bir devamı mahiyetinde olduğunu söylemek mümkündür.

Edebiyatımızda kasîde alanındaki ilk büyük şâir XV. yüzyılda yetişmiştir. Adem ÇALIŞKAN'a göre Germiyan beylerine ve Osmanlı Sultanları Çelebi Mehmet ile II. Murat'a kasîde söyleyen Germiyanlı Şeyhi (ö.1431) edebiyatımızda kasîdenin öncüsüdür.[42] XV. yüzyılda Cem Sultan (ö. 1495)'ın Sultan II. Bayezid'e yazdığı Kerem kasîdesini de unutmamak gerekir. Yine bu yüzyılda 31 kasîdesi ile Ahmet Paşa'yı, 26 kasîdesi ile Necati Bey'i (ö.1508-9) zikretmek yerinde olacaktır. Özellikle bir ara padişahın gazabına uğrayıp zindana atılan Ahmet Paşa'nın yazdığı

---

[39] İskender PALA, *TDV. İslam Ansiklopedisi Kaside Mad.*, XXIV, İstanbul, 2001, 565.
[40] Ömer DEMİRBAĞ, *Kadı Burhânettin ve Şiiri*, Gazi Kitapevi Yayınları, Ankara, 2011, 12.
[41] *"Aşık Paşa (ö.1333) Garibname'deki naatları ile Ahmedi (ö. 1413)'nin dîvânlarındaki kasîdeleri bu şeklin başlıca örnekleridir."*
Adem ÇALIŞKAN, *Fuzûlî'nin Su Kasîdesi ve Şerhi*, DİB. Yayınları, Ankara, 2004, 30.
[42] *A.g.e.*, 30-31.

Kerem kasîdesi[43] çok ünlüdür. Hatta kimi kaynaklara göre bu kasîde, 'kerem' kasîdelerinin en başarılısıdır. Mehmet ÇAVUŞOĞLU Ahmet Paşa'nın kasîde alanında Türk edebiyatındaki yeri hususunda şunları ifade etmektedir:

" Şâirlik yeteneğinin ispatında başlıca belge olan kasîde, diğer şiir türlerinde olduğu gibi, dile üstün derecede hâkimiyeti olan şâirlerce yazılabilirdi. O sebepledir ki, edebi dilin iyice teşekkül ettiği XV. Yüzyılın ikinci yarısına, yani Ahmet Paşa'ya gelinceye kadar zuhur etmiş olan şâirlerin; Ahmedî'nin, Şeyhî'nin ve Atâyî'nin kasîdelerini XVI. Yüzyıl şâirleri beğenmezler, Ahmet Paşa'yı bizde ilk kasîde şâiri olarak takdim ederler."[44]

XVI. yüzyıl ise Türk edebiyatında kasîdenin bir nazım biçimi olarak kurallarının oturduğu; şekil ve bölümlerinin netleştiği; bu alanda Baki (ö. 1600), Fuzûlî (ö. 1556) gibi zirve şâirlerin yetiştiği bir dönem olarak görülmektedir. İran kasîde şâirlerinin de tesiriyle bu dönemin Türk şâirleri, İran kasîdelerinde olduğu gibi övülen şahsa yönelik abartılı bir övgüye yer vermişlerdir[45]. Bu yüzyılda bizde diğer İslami edebiyatlara nisbeten kasîdenin konusunun genişlediği, buna bağlı olarak farklı isimlerle de anıldığı görülmektedir.[46] Zengin hayalleriyle canlı tablolar çizen ancak övgü kısmında aynı başarıyı gösteremeyen, yüzyılın önemli şâirlerinden Baki'nin 27; kasîdelerindeki hayal öğeleriyle öne çıkan ve rint yaratılışlı bir şâir olan Hayali (ö.1556)'nin 25; âlim bir şâir olan Nevi (ö.1598)'nin 50; kasîdelerindeki akıcı üslubuyla dikkat çeken ve sade diliyle beraber kasîdelerinde yer yer istihzanın da görüldüğü Ruhi-i Bağdadi (ö.1605)'nin 34; sadece yüzyılın değil aynı zamanda edebiyatımızın da en büyük şâirlerinden olan Fuzûlî'nin ise Kanunî'ye yazdığı

---

[43] Bu kasîde de diğer kerem kasîdeleri gibi Şeyhi'nin Kerem kasîdesine naziredir. N. U.

[44] Çavuşoğlu, *a.g.e.*, 19.

[45] Adem ÇALIŞKAN, *Fuzûlî'nin Su Kasîdesi ve Şerhi* (DİB. Yayınları, Ankara, 2004, 30.) adlı eserinde bu abartılı övgüyü XVI. yüzyıl Osmanlısının ihtişamına da bağlamaktadır. N. U.

[46] *"Hicviyye, mersiye, hasbıhal, arzıhal gibi konulan da ihtiva edecek çeşitlilikte yazılan kasîde Hz. Peygamber'i ve diğer din büyüklerini, şâirin çağında yaşamakta olan bir kişiyi öven örnekler yanında Allah'a yakarış, Resûl-i Ekrem'den şefaat dileme, bir devlet büyüğünden mansıp ve memuriyet talebi, himaye görme arzusuna yönelik istekte bulunma, bir cezadan kurtulmak için af dileme, hamasî duyguları açıklama, vatan sevgisini dile getirme gibi sebeplerle de düzenlenmiştir."*
Pala, *a.g.m.*, 565.

terkib-i bent ile Ayas Paşa için yazdığı Terci'-i bendi ayrı tutarsak 40 kasîdesi[47] bulunmaktadır.

Kasîdecilik alanında Türk şirinin zirve şâiri XVII. yüzyılda yetişmiştir, denilebilir. O şâir sert, hırçın ve coşkun yaratılışlı Nefi (ö.1635)'dir. Nefi'nin kasîde anlayışı hakkında Adem ÇALIŞKAN, şunları dile getirmektedir:

"Kasîdede hayalleri o derecede güçlü ve derindir ki çok kere insan mantığını şaşırtır. Buna karşı Nefi, en aşırı mübalağasını bile hafifletecek ya da büsbütün ortadan kaldırılacak bir yol bulur; böylece okuyucuyu yadırgatmaz."[48]

Zengin hayal gücü, etkileyici belagatı ve fahriyedeki ustalığı ile Nefi, kasîde alanında birçok Türk şâirine örnek olmuş ve bu alandaki söyleyiş kudretini benimsetmiştir. Dîvânında 59 kasîdeye yer veren Nefi'nin Edirne'nin kışını anlatan "Şitaiyye"si, 'Sözüm' redifli na'tı, IV. Murat'ın atları için yazdığı "Kasîde-i Rahşiyye"si meşhur kasîdeleri olarak bilinir. Bu yüzyılın Nef'î'den sonra en tanınmış kasîde şâiri Şerif Sabri (ö.1645)'dir. Nazım tekniği, duygu ve düşüncenin belli bir kompozisyonel plan çerçevesi açısından işlenmesi yönüyle güçlü bir şâir olan Nabi de (ö.1712) bu dönemin önemli şâirlerindendir. Nabi'nin yedisi dînî olmak üzere toplam 30 kasîdesi bulunmaktadır. Ayrıca bu yüzyılda Nef'î etkisinin açıkça hissedildiği Âlî (ö.1648) ile 35 kasîdesine rağmen kasîdede gazeldeki gücünü gösteremeyen ve Nefi'nin gölgesinde kalan Nâ'ilî'yi (ö.1666) de unutmamak gerekir.

XVIII. yüzyılda ilk göze çarpan önemli kasîdecilerinden biri edebiyatımızın en çok na't yazan şâiri olarak kabul edilen ve na'tların çoğunu kasîde şeklinde yazan Yahya Nazim (ö.1726)'dir. Dîvânının büyük bir kısmını na'tlara ayıran Yahya Nazim aynı zamanda büyük bir musiki üstadıdır. Şarkı ve gazellerinin yanı sıra kasîdeleriyle de şiirdeki gücünü bariz bir şekilde hissettiren ünlü Lale devri şâiri Nedim (ö.1730)'in 37 kasîdesi vardır. Nefi'deki gür sese karşılık Nedim'de incelik ve zarafet öne çıkar. Kasîdelerinde de bir İstanbul şâiri olduğunu hissettiren Nedim övdüğü kişileri bu incelik ve zarafet penceresinden ele almış; kasîdelerini Sultan II. Ahmet'e, Sadrazam Ali Paşa ve Damat İbrahim Paşaya sunmuştur. Yüzyılın diğer

---

[47] Fuzûlî ile ilgili bu veri, Kenan AKYÜZ vd. tertip ettiği 1997 basımlı Fuzûlî Dîvân'ı esas alınarak verilmiştir. Diğer şairlere ait veriler ise Adem ÇALIŞKAN'ın *Fuzûlî'nin Su Kasîdesi ve Şerhi* adlı eserindeki bilgiler baz alınarak burada paylaşılmıştır. N.U.

[48] Adem ÇALIŞKAN, *Fuzûlî'nin Su Kasîdesi ve Şerhi*, DİB. Yayınları, Ankara, 2004, 31.

önemli bir kasîde şâiri de Şeyh Galip (ö.1789)'tir. Aynı zamanda Dîvân edebiyatının son büyük şâiri olarak kabul edilen Şeyh Galip'in Mevlevî büyükleri, Sultan Selim ve kız kardeşi Beyhan Sultan için kasîde yazdığı görülüyor. Şeyh Galip Dîvânında ikisi na't olmak üzere toplam 23 kasîdeye yer vermiştir. 84 kasîdesiyle edebiyatımızda en çok kasîde yazan şâirlerden biri olan Fazıl-ı Enderunî (ö.1810) de bu yüzyılın sonunda yetişmiştir. Kasîdelerinde kendisine Nedim'i model olarak alan Fazıl-ı Enderunî, Nedim'in başarısını yakalamaktan uzaktır. Yine bu yüzyılın sonlarında kasîdeleriyle dikkat çeken Sünbülzâde Vehbî 54, Keçecizâde İzzet Molla ise 48 kasîde kaleme almıştır.[49]

Türk toplumunda ibrenin batıya yöneldiği, Batıdan etkilenmelerin hız kazandığı, şarkın cazibesini yitirdiği XIX. yüzyılda pek tabii olarak şark-İslam medeniyetinin mayasıyla yoğrulmuş dîvân edebiyatı, başarılı eserler verme ve buna bağlı olarak büyük şâir yetiştirme açısından gerileme sürecine girmiştir. Nitekim bu gerileyiş, kasîde alanında da kendisini belirgin bir şekilde hissettirmiştir. Bu yüzyılda kasîdeleriyle adını anabileceğimiz en önemli şâir Enderunlu Vâsıf'tır. (ö.1824-25) Nedim'in yolunu takip eden Vasıf'ın kasîdelerinin sanatsal açıdan pek güçlü olduğu söylenemez. Biçimde eskinin, muhtevada yeninin hüküm sürdüğü Tanzimat döneminde de büyük kasîde şâirinin yetişmediğini söylemek mümkündür.

Dîvânındaki az sayıda kasîdelerden bir veya birkaçı ile ün kazanmış yahut söylediği kasîdelerden biri diğerlerinden daha çok tanınmış şâirler de vardır. Sünbülzâde Vehbî'nin "Sühan Kasîdesi" ile Sâbit'in "Ramazâniyye"si ve Tanzimat döneminde Akif Paşa'nın ilk defa bir soyut kavramı konu edinen "Âdem Kasîdesi" ile Nâmık Kemal'in "Hürriyet Kasîdesi" bunlardandır. Kasîdenin kimi klasik özelliklerini bünyesinde barındıran ancak herhangi bir kişiyi övmek yerine hürriyet, vatan sevgisi, eşitlik gibi soyut kavramların işlendiği Namık Kemal'in Hürriyet kasîdesi, edebi çevrelerde güçlü bir ses getirmiştir. Fakat bu ses getiriş, şiirde ele alınan yeni fikirlerden ve bu anlamda şiirin bir çığır açmasından kaynaklanmaktadır. Yoksa şiirin kasîde geleneğinin kaliteli bir örneğini teşkil ettiğinden değil.

---

[49] Çalışkan, *a.g.e*, 30-34.

Türk edebiyatında kasîde yazma geleneği Tanzimat'tan sonra da sürmüş, hatta Cumhuriyet'in ilk yıllarında kasîde yazan şâirler çıkmışsa da yeni Türk şiirinin kasîdeyi tamamen terk etme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Hülasa Türk edebiyatında kasîde bir çocuğa benzetilirse, bu çocuk, edebiyatımızın Arap-Fars edebiyatları etkisinde kaldığı 14 ve 15. Yüzyıllarda daha çok taklidin hâkim olduğu emekleme ve çocukluk dönemini, 16 ve 17. yüzyıllarda ise taklidin yerini özgünlüğe bıraktığı gençlik ve olgunluk dönemini yaşadığı; 18 ve 19. yüzyıllardan itibaren de yeni ve özgün bir ürün vermekten ziyade eski birikimlerini tüketip bu yönüyle adeta kış uykusuna yattığı bir devreyi sürdüğü söylenebilir.

1.2.3.2. BİÇİMİ VE BÖLÜMLERİ

Türk edebiyatında kasîdelerin beyit sayısı konusunda farklı görüşler olsa da kasîdelerin beyit sayısı, çoğunlukla en az 31 veya 33, en çok 99 aralığında olmuştur. Nadiren bu sınırların dışına çıkıldığı olmuşsa da bu iki sınır arasındaki kasîdelerin ideal olacağı genel kabul görmüştür. Bununla beraber edebiyatımızda genellikle en azı yirminin üstünde, en çoğu beş yüz beyti aşan kasîdeler de yazılmıştır.

Kasîdenin ilk beytinin kendi içinde kafiyelenmesi, diğer beyitlerinin ise ilk beyitle kafiyeli olması konusunda bütün kaynakların birleştiği, bu konuda herhangi bir görüş ayrılığının olmadığı söylenebilir. İlk beyti kafiyeli olmayan kasîdeler, çoğunlukla kıt’a sınıfına dâhil edilir.

Türk edebiyatında kasîde, konusunu oluşturan niyet ve maksat doğrultusunda isimlendirilir. Şâirin amacı Allah’a yakarmak ve bağışlanma dilemekse kasîde *münacaat;* Hz. Peygamberi övmekse *na’t;* bir kimsenin erdemlerini faziletlerini sayarak övüp onu yüceltmekse *medhiye* veya ayıplarını, eksiklerini ortaya koyup onu

yermekse *hicviye;* bir kimsenin ölümünden duyulan acıyı, yaşanan üzüntüyü anlatmaksa *mersiye* adını alır.[50]

Kasîdeler genellikle üç değişik şekilde adlandırılır. Bunların ilki nesib bölümünde ele alınan konuyu esas alır. Sözgelimi bahardan söz edilmişse kasîde, *bahariyye;* bayramdan söz edilmişse '*ıydiyye* adını alır. İkinci adlandırma redife göredir. Kasîdenin redifi gül ise kasîde *gül kasîdesi*(verdiyye) adını alır. Güneş kasîdesi (şemsiyye), sünbül kasîdesi (sünbüliyye) gibi adlandırmalar da bu sınıfa girer. Ayrıca Türk edebiyatında su, tîğ, hançer, benefşe, lâle, kalem, sühan, gül vb. kelimelerin redif olarak kullanıldığı kasîdeler ünlüdür. Üçüncü bir adlandırma şekli ise Arap edebiyatında olduğu gibi kafiye mısraının son harfine göredir. Mesela kasîdenin kafiye harfi 'rı' ise kasîde, *râiyye;* 'mim' ise *mîmiyye* ismiyle anılır.

Türk edebiyatında kasîdeler, ufak tefek farklılıklar dışında kasîdeler genellikle altı bölümden oluşur. Nitekim Türk şâirlerinin ekseriyeti de bu durumu benimsemiştir. Bunlar nesib (veya teşbib), girizgâh, medhiye, tegazzül, fahriye ve duâ bölümleridir.

Nesib (veya teşbib) kasîdenin giriş bölümüdür. Genellikle 15-20 beyitten oluşur. Genelde bir gazel gibi âşıkane duygulardan bahseder. Aşk dışında bahar, tabiat, bayramlar vs. gibi herhangi bir konu işlenmişse teşbîb adını alarak işlediği konuya göre kasîde özel bir adla anılır.[51] Burada şâir, tasvir ettiği şeyle ilgili somut görüntüleri bilgisinin ve kültürünün elverdiği ölçüde yorumlar. Bu yüzden bu kısım, aynı zamanda şâire genel kültürünü sergileme imkânını veren en uygun bölümdür.

Girizgâh (giriz / güriz) bölümü genellikle tek beyitten oluşur. Şâirin medhiyeye geçeceğini bildirir. Bu bölümde konuya uygun bir nükte oyununa ve nesîble medhiye arasında bir anlam ilişkisi kurulmasına dikkat edilir.

Medhiye, kasîdenin maksadına uygun olarak övülen kişi veya şeyden bahseden bölümdür. Kasîdenin en sanatkârane bölümü olup uzunluğu konuya ve şâire göre değişir. Burada şâir sultanlık, vezirlik, müftülük gibi yüksek bir makamda bulunan kişinin o makamın gerektirdiği erdemlerin en yücesine sahip olduğunu söyleyerek onu över. Ayrıca bu vesileyle söz konusu kişiyi gerçek anlamda o

[50] Çavuşoğlu, *a.g.e.,* 20.
[51] Pala, *a.g.m.*, 565.

erdemlere sahip olmaya da teşvik ederdi. Bunlar cömertlik, yoksulları koruma, bilgelik, adalet gibi bir idarecide mutlak aranan vasıflardı. Ancak kimi şâirlerin bir zalimi merhametli, bir cimriyi cömert olarak kasîdelerinde zikretmesi gibi tuhaflıklar da az değildi. Nitekim Mehmet ÇAVUŞOĞLU, istisnaları saklı tutarak bunun olsa olsa söz konusu kişileri müspete teşvik amaçlı olduğunu şu şekilde ifade ediyor:

"Bir şâirin göz göre göre gülünç olmak istemeyeceğini kabul etmek akla ve mantığa uygundur. Dolayısıyla istisnaları saklı tutarak bu tuhaflıkları yapan şâirlerin devlet adamlarında ideal nitelikler aradığını veya onları adı geçen nitelikleri edinmeye teşvik ettiğini kabullenmek her halde pek de yanlış olmayan insaflı bir davranıştır."[52]

Tegazzül, kasîde içinde gazel söylemektir. Kasîde içinde tecdîd-i matla" ile başlayan bir gazel olup beş-on iki beyit arasında değişir. Şâir matlaı yenilerken aynı zamanda kafiye bulmakta sıkıntı çekmeyecek kadar dile hâkim olduğunu da bir bakıma ispat etmiş olurdu. Zira Dîvân edebiyatında şiir denilince akla ilk gelen gazel olduğu için, şâirlik de gazeldeki başarı ile ölçülürdü. Dolayısıyla şâir kasîdeye yerleştirdiği tegazzül bölümü ile şiirdeki gücünü de ortaya koymuş olurdu. Bu bölüm, kasîdenin başında yahut sonunda yer alabildiği gibi tegazzül bölümü olmayan kasîdeler de vardır. Ayrıca şâir, tegazzül yapacaksa bir yolunu bulup bunu önceden söylerdi.

Fahriye, şâirin kendini övdüğü ve bazen de dileğini bildirdiği bölümdür. Özellikle Nefi'nin ve ondan sonra gelen şâirlerin kasîdelerinde bir fahriye bölümü söz konusudur. Aslında bu bölüm ilk başlarda şâirin *hak ettiği halde himayeyi görmeyişinden söz ederek, dolaylı bir şekilde maddî ve manevî yardım istediği bölümün zamanla kendini övmek şeklini almasıdır.*[53] Beyit sayısı şâirlere göre değişebildiği gibi fahriye bölümü konulmamış kasîdeler de mevcuttur. Türk kasîdeciliğinin üstadı sayılan Nef'î'nin fahriyeleri sanatlı bir üslûpla yazılmış olup beyit sayısı hayli kabarıktır.

Kasîdenin son bölümü ise *duâ*dır. Bu kısım, övgüsü yapılan kişi veya şey hakkında dua edilip iyi dileklerde bulunulan son birkaç beyitten ibarettir. Övülen kişi için dua edildiğinden bu adla anılır. Burada övülenin şahsına ve mevkiine göre

---

[52] Çavuşoğlu, *a.g.e.,* 22.
[53] *A.g.e.,* 22.

mutluluğunun, ömrünün artması ve sürekli olması yönünde dua edilir.

Yukarıda anlatılan bölümlerin hepsinin yer aldığı kasîde sayısı fazladır. Ancak kimi kasîdelerde bazı bölümlere yer verilmediği de olmuştur. Sözgelimi şâirin nesib bölümünü geçerek doğrudan övgüye başladığı, sadece tecdîd-i matla ile yetinip gazele yer vermediği veya bu ikisini de terk ettiği ya da kendinden hiç söz etmediği (fahriyenin olmadığı) kasîdeler de vardır. Bununla birlikte medhiye ve duâ bölümleri bütün kasîdelerin vazgeçilmezi olmuştur.[54]

Kasîdede ilk beyte matla', son beyte makta' denir. Kasîdenin içinde her iki mısraı kafiyeli başka beyit veya beyitler varsa tecdîd-i matla', birkaç matla' beyti taşıyan kasîde de zü'1-metâli' (zâtü'l-metâli') adını alır. Şâirin mahlasını söylediği beyit taç beyit, kasîdenin en güzel beyti beytü'1-kasîd olarak isimlendirilir.

1.2.3.3. KASÎDENİN MUHATABA VE HALKA SUNULUŞU VE DEĞERLENDİRİLİŞİ

Kasidelerin edebiyatımızda halka veya muhataba sunuluşu farklılık göstermekte; bu hususta oturmuş, belli kuralları olan bir geleneğin olduğunu söylemenin de zor olduğu görülmektedir. Zira kasidelerin içerdikleri konulara paralel olarak hitap ettikleri makamlar ve yazılış amaçları değişebilmektedir. Sözgelimi tevhit veya na't türündeki kasideler, şairlerinin tamamen dinî duygularını terennüm ettiği edebi eserler olarak telakki edilebilir. Bu tarz eserlerin herhangi bir makama sunuluşu veya bir makamca değerlendirilişi söz konusu olmayabilir. Ancak marifetlerin iltifata tabi olduğu ilkesinden hareket edilirse görülür ki kimi dönemlerde şairlerin söz söylemedeki ustalıkları dönemin devlet büyüklerince birtakım ödüllerle değerlendirilmiş ve şairlerin bu özellikleri bir propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Böylece sultan ile şair arasında da sıkı bir bağ vuku bulmuştur. Zira *"Patron için şöhretini ve mevkiini yüceltmek, kul için hayatta kalmak, ilerlemek*

---

[54] *A.g.e.*, 22.

için bu bağlılık esastı.”[55] Gazneliler döneminde Gazneli Mahmut’un şanının yüceliğini anlatmak için yazdığı kasidelerle zenginleşen şair Unsurî’nin durumu sözü edilen bu bağlılığın somut bir kanıtı olarak verilebilir.[56] Yine Fatih’in Acem şairlerine hediyeler göndererek onları Anadolu’ya çekme yönündeki gayretleri ile Yavuz Sultan Selim’in Tebriz’den onlarca şairi İstanbul’a getirtmeye yönelik çalışmaları[57] gibi hususlar aynı doğrultuda değerlendirilebileceği gibi bütün bunlar sanatın gelişmesine de ciddi katkılar sunmuştur. Bu bağlamda Klasik Türk edebiyatında da özellikle methiye türündeki kasidelerin çoğunun bir muhataba sunulmak amacıyla yazıldığı, şairlerin yazdıkları bu türdeki eserler için devrin yöneticilerinden birtakım beklentiler içine girdiği söylenebilir.[58]

Tezkire ve hatt-ı hümâyunlardan anlaşıldığına göre padişahlara sunulan kasîdelere ilişkin olarak, bir kasîdenin sunuluşu ya huzurda okunması[59] ya da bir vasıta ile gönderilmesi şeklinde olurdu. Böylece kasîde sunuluş sırasında bir değerlendirme süzgecinden geçerdi. Bu değerlendirme, saraylarda padişah adına genellikle sultânü'ş-şu’arâ unvanını almış büyük şâirlerce yapılırdı. Ayrıca sanatkârları koruyan diğer ileri gelenler de kendilerine takdim edilen kasîdeleri, ya kendileri değerlendirir; ya da itibar ettikleri bir şâiri görevlendirerek kasîdeyi değerlendirme yoluna giderdi. Bu incelemeler sırasında kasîdeler sanat değeri, dine ve hâle uygunluk, üslûp, ifade biçimi ve geleneğe uygunluk gibi yönlerden tenkide tabi tutularak bir değer yargısı elde edilmeye çalışılırdı. Bu değerlendirmeler neticesinde takdir edilip beğenilen kasîdeler olduğu gibi, kabule şâyân görülmeyip geri çevrilenler de olurdu. Nitekim Kanunî’nin oğlu II. Selim’in şehzadeliğinde bir aralık Tarihçi Gelibolulu Ali’ye değerlendirme işinin verildiği bir sırada Makâlî mahlaslı bir şâirin şehzadeye sunmak istediği kasîdesindeki:

---

[55] Halil İNALCIK, *Şair ve Patron*, Ankara, 2003a, 16.

[56] Mehmet ÇAVUŞOĞLU, Türk Dili Dergisi, S.:415-416-417 (1986), 18.

[57] Tuba Işınsu Durmuş, ***Tutsan Elini Ben Fakirin –Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği–,*** Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2009, 43.

[58] Devlet- sanatçı ilşkisini ve bu bağlamda şair ile yönetici arasındaki bağı, sanata ve sanatçıya destek konusunu, sanatçının eserleriyle yöneticilere dolayısıyla devlet yönetimine etkisini ele alma babında Halil İNALCIK’ın “**Şair ve Patron**” adlı eseri ile Tuba IŞINSU DURMUŞ’un “**Tutsan Elini Ben Fakirin**” adlı eserlerinin ilgili konular hakkında doyurucu bilgiler verdiği söylenebilir. N.U.

[59] Kanuni döneminde ikinci sınıf bir şâir olan Enverî’nin bir sünnet düğününde Kanuni’nin huzurunda bir gazel okuduğu ve karşılığında padişahtan büyük ihsanlar gördüğü kaynaklarda geçmektedir. N.U. (Geniş bilgi için bkz. Prof. Dr.Mehmet ÇAVUŞOĞLU, Türk Dili Dergisi, S., 415–416–417 (1986), 24.)

Melahât ehli zamânında bulmadı ta'zîm

Bütân-ı deyr ile manend-i devr-i İbrâhim

matla beytini okuyunca Gelibolulu Ali, bu beyitteki 'ta'zim bulmak' ifadesini münasip görmemiş, doğrusunun 'Melahat ehline ta'zim olunmadı….' biçimi olduğunu eğer bu iddia doğru ise Allah'ın bir lutfu olan güzelliklere rağbet olunmamak gibi bir zevksizliğin ve saygısızlığın ortaya çıkacağını, bunun da dolaylı olarak şehzadenin yerilmesine yol açtığını gerekçe göstererek kasîdeyi huzura iletmeyip şâire geri vermiştir.[60]

[60] Çavuşoğlu, *a.g.e.*, 23.

2. FUZÛLÎ VE FUZÛLÎ'NİN DİNÎ KASÎDELERİNİN ŞERHİ

2.1. FUZÛLÎ'NİN HAYATI, SANATI, ESERLER

2.1.1. HAYATI

Fuzûlî'nin şâirlikteki ününe oranla hayatı hakkında yeterli bilginin olmadığı söylenebilir. *Klâsik edebiyatımızın büyük şâirlerinden olmasına rağmen Fuzûlî'nin hayatı etrafında eski kaynaklar, gayet mahdut, nakıs malûmat vermektedir.*[61] Özellikle doğum tarihi ve nereli olduğu hakkında kesin bir bilgi vermenin güç olduğu görülmektedir. Nitekim *Riyâzî, Tezkire'sine "Çun hâk-i Kerbelâst Fuzûlî makâmmen" mısraı ile başlayan kıt'asına dayanarak Kerbelâ'da doğduğunu söyler. Müverrih Ali, Künhü'l-Ahbâr adlı tarihinde Bağdadlı olduğunu, Kınalızâde Hasan Çelebi ve Sâdıkî de Tezkire'lerinde Hilleli olduğunu söylerler.*[62] Abdulkadir KARAHAN da Fuzûlî'nin Türkçe ve Farsça Dîvânlarının Mukaddimelerinden yola çıkarak onun Kerbelâ'da doğduğuna dair görüş bildirmiştir.[63]

Türkçe Dîvânı'nın önsözünde henüz küçük yaşta okula başladığını dile getiren Fuzûlî, aynı eserde küçükken aşıkâne şiirler yazdığını hatta bu şiirleriyle tanındığını, sonraları şiirlerinin ilimden yoksun olmaması gerektiği düşüncesiyle dönemin öne çıkan ilimlerini öğrendiğini belirtiyor. Aslında aldığı eğitim hakkında çok kesin bilgiler olmasa da Fuzûlî'nin şiirlerine bakıldığında şiirlerinde dönemin astronomi, kimya, coğrafya gibi bilimlerin yanı sıra fıkıh, hadis gibi ilimlerin izleri de görülür. Bu hususlar da onun âlim bir şâir olduğuna dair önemli işaretlerdir. Nitekim bu hususta Abdulkadir KARAHAN'ın konuyla ilgili şu görüşlerini paylaşmakta yarar vardır: *"Bizim burada kesin olarak söyleyebileceklerimizin başında; tâ ilk gençliğinden itibaren onun cidden kuvvetli bir tahsil gördüğü, Türkçe,*

---

[61] Abdulkadir KARAHAN, *Fuzûlî Muhîti ve Şahsiyeti*, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1995, 67.
[62] Adem ÇALIŞKAN, *Fuzûlî'nin Su Kasîdesi Şerhi,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2004, 13.
[63] Karahan, *a.g.e.,* 70.

Farsça ve Arapça'yı hakkıyla ve layıkıyla tasarrufa muktedir bir halde yetiştiği gelir."[64]

Mahlası da şiirleri kadar özgün olan Fuzûlî'nin asıl adı Mehmet'tir. Molla Süleyman adında bir kişinin oğlu olduğu için kimi kaynaklarda adı, 'Mehmet b. Süleyman' olarak da geçer.

Hemen hemen bütün kaynaklar, Fuzûlî'nin bütün ömrünü Hille-Kerbela-Necef-Bağdat çevresinde geçirdiği konusunda hemfikirdir. Yaşadığı bölgenin Osmanlı ve İran ordularının birbiriyle mücadele ettikleri bir alan olması ve bu bölgenin birçok kez yönetim bakımından söz konusu ordularca el değiştirmesi, onun bir koruyucu bulup rahat bir yaşam sürmesine engel olmuştur. Necef'te Hz. Ali'nin türbesinde türbedarlık eden Fuzûlî'nin bu görevden uzaklaştırılmasıyla Seyyid Muhammed Necefî'ye Kasîdeler yazarak görevine geri dönmesi konusunda ondan ricada bulunması onun geçim sıkıntısı çektiğine dair önemli bir işaret olarak kabul edilebilir.

Kanunî'nin Bağdat'ı alışını *'Geldi burc-ı evliyâya padişah-ı nâmdâr'* ifadesiyle öven Fuzûlî'nin bu tarihten itibaren biraz daha rahat ettiği söylenebilir. Bağdat seferi ile birlikte Kanunî Sultan Süleyman başta omak üzere dönemin birçok Osmanlı yöneticisine Kasîdeler sunan ve bu vesileyle onlardan çeşitli yardımlar alan Fuzûlî'nin özellikle sekiz Kasîde sunduğu Ayas Paşa'dan dikkate değer bir yardım gördüğü söylenebilir. Ayrıca şâirin meşhur Osmanlı şâirleri Hayalî Bey ve Yahya Bey ile tanışması da bu sefer sırasında gerçekleşmiştir.

Osmanlı yöneticilerine sunduğu bunca Kasîdeye rağmen Fuzûlî'nin söz konusu yöneticilerden yeteri kadar ilgi görmediğini ve tam anlamıyla rahat bir yaşama kavuşamadığını, Osmanlı şâirlerine özenip Rum ülkesine geçmek istediğini onun şu beytinden anlıyoruz:

Fuzûlî ister isen izdiyâd-ı rütbe-i fazl

Diyâr-ı Rûmı gözet terk-i hâk-i Bağdâd et

Ayrıca Fuzûlî'nin edebiyatımızda kendi türünün bir şaheseri olarak bilinen ve Nişancı Mehmet Paşaya yazıldığı kabul edilen **Şikâyetnâme** adlı mektup türündeki

---

[64] *A.g.e.,* 76.

eserinde kendisine bağlanan dokuz akçelik maaşını almakta güçlüklerle karşılaştığına değindiği ve bu durumu alaycı bir dille Nişancı Mehmet Paşaya şikâyet ettiği görülmektedir. Bütün bunlar şâirin genel olarak sıkıntılı bir yaşam sürdüğünü göstermektedir. Ancak burada şu da zikredilmelidir ki bu sıkıntılı yaşam olmasaydı Fuzûlî, şiirlerinde bu kadar etkili bir lirizmi yakalamayabilir ve bu tarz araştırmalara konu olmayabilirdi.

Fuzûlî hicrî 963 (Miladî 1556) yılında Kerbelâ'da taun hastalığına yakalanıp vefat etmiştir. Ölüm tarihi konusunda -her ne kadar 'göçtü Fuzûlî' ifadesindeki 'göçtü' kelimesinin kimi kaynaklarda eski harflerle 'vav' ile yazılması, kimi karışıklıklara yol açsa da- herhangi bir tereddüt görülmemektedir. Nitekim konuyu tartışmaya açan Abdulkadir KARAHAN da bu görüştedir: *"Evvelâ Bağdatlı ve Fuzûlî'nin çağdaşı ve pek muhtemeldir ki arkadaşı olan Ahdî, Gülşen-i Şuara'sını 971/1563-1564'te ve Bağdat'ta yazarken (Bir müddet Bağdat'tan ayrılmış olmakla beraber) şüphesiz ölümü üzerinden henüz birkaç yıl geçmiş olan hemşehrisinin ve büyük dostunun vefat tarihini yanlış yazamazdı.* ***'Ve kendüsü selâse ve sittîne ve tis'a-mi'ede maraz-ı tâ'ûnla mat'ûn olup dîger-gûn olmuştur.'*** *dediğine göre ortada tereddütü celbedecek hiçbir şey mevcut değildir."*[65]

Fuzûlî'nin Kerbelâ'da öldüğü genel olarak kabul görse de şâirin *başka bir yerde ve sözgelimi Bağdat, Hille veya Necef'te ölüp de vasiyeti mucibince Kerbelâ'ya defnedilmiş olması da hatıra gelebilir.*[66] Zira Kerbelâ ve Necef topraklarına gömülmek hususunda Şiîlerin tarih boyunca son derece arzulu oldukları görülmektedir. Fakat netice olarak şu söylenebilir ki Fuzûlî hicrî 963 yılında ölmüş ve Kerbelâ'da defnedilmiştir.

---

[65] Karahan, *a.g.e.*, 109.
[66] *A.g.e.*, 110.

2.1.2. SANATI

Fuzûlî, şark medeniyetinde öne çıkan üç büyük dil olan Arapça, Farsça ve Türkçeye vakıf olup söz konusu dillerde Dîvânı olan ve *bu üç dilin edebiyatlarını çok iyi öğrenmiş*[67], âlim bir şâirdir. Türkçe Dîvân'ının önsözünde şiir hakkındaki düşüncelerini açıklarken *"İlimsiz şiir esâsı yok dîvâr kimi olur ve esâssız dîvâr gâyette bî-itibâr olur."* demektedir. Gençliğinde aşk şiirleri yazdığını, hatta bunlarla ün kazandığını, fakat sonradan gençlik hevesiyle yazılmış bu şirlerin uzun ömürlü olamayacaklarını bu yüzden de şiirini ilim ve marifetle beslemek gerektiğini anlayarak aklî ve naklî bütün ilimleri öğrendiğini anlatır.

Cahilliği asla bağışlamayan Fuzûlî, yine Türkçe Divân'ının ön sözünde üç türlü "tâ'ife"den yakınır. Bunlardan birincisi şiiri yanlış kopya eden kâtiplerdir. Nitekim söz konusu kâtipler hakkında;

Kalem olsun eli o kâtib-i bed-tahrîrün

Ki fesâd-ı rakamı sûrumuzı şûr eyler

Gâh bir harf sukûtıyle kılur nâdir'i nâr

Gâh bir harf kusûrıyla göz'i kûr eyler

şeklinde beddua eder. İkincisi ise kötü şiir okuyan, şiir okuduğu zaman nazmı nesrinden ayrılmayan "dâvâ-yı isti'dâd" sahipleridir. Yanlış ve kötü okuyarak en güzel şiirleri berbat ederler. Fuzûlî'nin yakındığı ve cahil saydığı üçüncü tâ'ife de kendilerini şâir sanan ve herkesi şiirden nefret ettiren "müteşâ'ir"lerdir.

Doğduğu çevrenin dışına çıkmayan ve başka şâir ve şiir çevreleriyle ciddi bir ilişkisi olmayan Fuzûlî'nin doğrudan etkilendiği bir şâirin olmadığı söylenebilir. Ancak onun da imkânları ölçüsünde takip ettiği, beğendiği şâirler vardır. Nitekim XV. yüzyıl Âzerî şâiri Habîbî'nin Fuzûlî üzerinde tesiri olduğu anlaşılıyor. Zira Fuzûlî "dedim dedi" müseddesini Habîbî'nin bir gazeline nazîre olarak yazmış ve onun bir gazelini de tahmis etmiştir.

Necâtî Bey de Fuzûlî'nin etkilendiği, kimi şiirlerine nazireler yazdığı şâirlerdendir:

---

[67] Haluk İPEKTEN, ***Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri,*** Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, 27.

Necâtî: **Deme kim yârda yok cevr ü cefâdan gayrı**

Ne dilersen bulunur mihr ü vefâdan gayrı[68]

Sevgilide, cevr ü cefadan başka bir şey yok deme. Aslında onda sevgi ve vefa dışında her şey var.

Fuzûlî: **Hâsılum yoh ser-i kûyunda belâdan gayrı**

Garazum yoh reh-i aşkunda fenâdan gayrı[69]

Senin mahallenin başında beklerken elime beladan başka bir şey geçmedi. Senin aşkın yolunda yok olmaktan başka bir isteğim de yok.

Ayrıca Hançer ve Gül redifli Kasîdelerde de Necâtî Bey'in Fuzûlî üzerindeki tesiri kendisini belli etmektedir.[70]

Haluk İPEKTEN, Çağatay şâiri Ali Şîr Nevâî'nin, İran şâirlerinden Hâfız-ı Şîrâzî, Nizâmî-i Gencevî ve Câmî'nin de Fuzûlî üzerinde belli belirsiz bazı etkileri olduğunu dile getirmekte ve konu hakkındaki görüşlerini şu şekilde sürdürmektedir:

"Leylâ ve Mecnun'da Nizâmî'den yararlandığını kendisi söylemiştir. Tercüme-i Hadîs-i Erba'în'de Câmî ve Ali Şîr Nevâ'î'den yararlanmıştır. Fakat Fuzûlî, büyük şiir yeteneğiyle, gerek gazelleri ve gerekse mesnevîleri üzerine kendi kişisel damgasını öyle kuvvetle vurmuştur ki şiirlerinde başka şâirlerin etkilerini açıkça görmek ve izlemek çok zordur."[71]

Fuzûlî'nin şiirlerinde tasavvuf önemli bir unsur olsa da Fuzûlî'yi Hallâc-ı Mansûr, Seyyid Nesîmî gibi mutasavvıf şâirler grubuna dâhil etmek zordur. Zira söz konusu mutasavvıf şâirlerde tasavvuf amaç, şiir ise araçtır. Oysa Fuzûlî önce sanatı

---

68 *Necatî Bey Dîvânı*, Haz. A. N.Tarlan. Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, 418. (Gazel no:599.)

69 *Fuzûlî Dîvânı,* Hazırlayanlar: Kenan Akyüz- Süheyl Beken, Sedit Yüksel- Müjgan Cunbur, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997, 264.

70 Pervane BAYRAM, Necâtî Beyin Fuzûlî üzerindeki tesiri ile ilgili olarak 15–17 Nisan 2009 tarihinde Kocaeli Üniversitesi'nde düzenlenen ***"Ölümünün 500.Yılında Şâir Necati Beğ Anısına I.Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu"***nda sunduğu tebliğde şunları dile getirmektedir: *". Necâtî Beyin gayrı redifli gazelinde başarılı bir şekilde işlenen gariplik kavramı Fuzûlî'nin bütün gayrı redifli gazellerine sirayet etmiştir. Necâtî Beyin Fuzûlî üzerinde tesiri büyüktür. Fuzûlî'nin "Ger derse Fuzûlî ki güzellerde vefa var/Aldanma ki şâir sözü elbette yalandır" beytinde bile Necâtî Beyin "Tutdı cihanı şöhret-i şi'rün Necatiya/Dünyaya sığmaz oldun o bir kaç yalan ile" mısralarının etkisini görmekteyiz."*

71 İpekten, *a.g.e.*, 30.

amaçlayan bir şâirdir. Tasavvuf da şiirlerinin içinde eritilerek verilmiştir. Bu bakımdan okuyucunun şiirlerini anlaması için belli bir birikime sahip olması gerekir.

Şiirlerinde hüzün ve ıztırap hâkim olan Fuzûlî genelde karamsardır. Gazellerinin hemen hemen her beytinde bu acı ve ıztırabı sezmek mümkündür. Aynı şekilde "Leylâ ve Mecnûn" mesnevisinde de acı ve ıztıraba dair duygularını çok başarılı bir şekilde işlemiştir. Nitekim Haluk İPEKTEN, Fuzûlî'nin "Leylâ ve Mecnûn" adlı mesnevisinin Türk Edebiyatında defalarca yazılan Leylâ ve Mecnûn hikâyelerinin en başarılısı olmasını, burada işlenen konunun onun yaratılışına uygunluğuna bağlamaktadır.

Şiirlerinde duygularını dile getirmede ve bunu okuyucuya hissettirmede son derece başarılı olan Fuzûlî'nin çoğu şiiri birer sehl-i mümtenî örneğidir. Şiirleri ilk okunduğunda çok kolay anlaşılır. Ancak üzerinde düşündükçe farklı anlamlar da tespit etmek mümkündür. Fuzûlî'yi kalıcı kılan ve bu denli sevilmesine yol açan da bu özelliğidir.

Fuzûlî, kendinden sonra gelen şâirler üzerinde son derece büyük tesirler bırakan bir şâirdir. Onun şiirlerine birçok şâir tarafından nazireler yazılmıştır. Nitekim Klasik Türk şiirinin önemli şâirleri Taşlıcalı Yahya, Hayalî Bey ve Bâkî'den tutun da Nedim ve Şeyh Galip'e kadar onlarca şâir onun şiirlerine nazire yazmıştır. Ayrıca Dîvân şâirlerinin yanı sıra tekke ve halk şâirleri de Fuzûlî'den etkilenmiştir.

2.1.3. ESERLERİ

Daha önce de ifade edildiği gibi Fuzûlî, üç dilde de çok sayıda eser vermiş bir şâirdir. Her ne kadar şâirliğiyle öne çıkıp bu yöndeki eserleriyle nam salsa da onun dikkate değer önemli mensur eserleri de vardır. Aslında Fuzûlî'ye ününü kazandıran ve onu günümüze kadar yaşatan hatta yarınlara da taşıyacak olan en önemli iki eseri **Türkçe Dîvân**'ı ve **Leylâ ile Mecnûn** adlı mesnevisidir. Ancak bunların dışında şüphesiz diğer eserleri de kendi alanlarında ses getirmiştir. Nitekim **Farsça Dîvân**'ı gerek hacim bakımından gerekse içinde barındırdığı şiirlerin edebî değerleri açısından son derece kıymetli bir eserdir. Yine Kerbelâ olayını anlatan **Hadîkatü's-**

süedâ'sı Türkler arasında özellikle Şiî Müslümanlarca çok tutulmuş ve yüzyıllardan beri okunagelmiştir.

Fuzûlî'nin üç dildeki manzum ve mensur eserlerini şu şekilde kategorize etmek mümkündür:

2.1.3.1. TÜRKÇE ESERLERİ

A) MANZUM OLANLAR

1-Türkçe Dîvân: Fuzûlî'nin en tanınmış eseridir. Dîvân, yer yer manzum parçaların da bulunduğu mensur bir önsözle başlar ve tertip yönünden de eksiksizdir. Dîvân'da sırasıyla kasîde, gazel, müstezat, terkib-i bend, terci-i bend, müseddes, muhammes, tahmis, murabba, kıt'a ve rübai nazım biçimlerinden oluşan şiirlere yer verilmiştir.

Dîvânın kasîdeler bölümü, Fuzûlî'nin şiirdeki ustalığını ve sanat gücünü göstermeye çalıştığı bir tevhît ile başlar. Daha sonra klasik tertibin bir gereği olarak na't ve diğer türdeki kasîdeler gelir.

Dîvânın gazeller bölümünde Fuzûlî, her harften gazel yazmak suretiyle şiir söylemedeki gücünü göstermekle beraber *dîvân tertibinde şekle de ne kadar önem verdiğini göstermiştir. Çünkü o yazdıklarının daima en mükemmel, dört başı mamur eserler olmasını istemiştir.*[72]

Coşkun ve akıcı gazellerinin yanı sıra dîvândaki musammatları[73], kıt'a ve rübaileri de kendi alanlarında son derece kıymetli şiirlerdir.

Eski harflerle çok sayıda baskısı olan dîvânın yeni harflerl dört baskısı yapılmıştır. (Abdulbaki GÖLPINARLI, **Fuzûlî Dîvânı.** I. bas. 1948, II.bas.1961; Ali

---

[72] Mazıoğlu, *a.g.e.,* 25.

[73] "Musammatları içinde Habîbî'ye nazire olarak yazdığı müseddesiyle **'Ne verseler ana şâkir ne kılsalar ana şâd'** sehl-i mümteni mısraının bulunduğu müseddes, hocasının kızı için yazdığı rivayet edilen meşhur murabba, dîvân edebiyatının değerli incileridir."
Hasibe MAZIOĞLU, *a.g.e.,* 25.

Nihat TARLAN, **Fuzûlî Dîvânı, I,** 1950; Kenan AKYÜZ vd. **Türkçe Dîvân**. 1958.)[74]

2-Leylâ ve Mecnûn: Leyla ve Mecnun hakkında onlarca eser yazılmıştır. Ancak Fuzûlî'nin **Leyla ve Mecnun**'u kendi alanında yazılmış en başarılı eserlerden biridir, denilebilir. Mesnevi şekliyle yazılmış bu manzum eser, 3096 beyitten oluşmaktadır. Eser 942/1535 yılında tamamlanarak Bağdat valisi Veys Bey'e sunulmuştur.

3-Beng ü Bâde: Fuzûlî'nin Şah İsmail'e ithaf etmiş olduğu bu eser, 444 beyitten oluşmaktadır. Eser mesnevi nazım biçimi ile yazılmıştır.

Beng ü Bâde, şarap ile esrar arasında hayale dayanan bir münazaradır. Alegorik bir kurguya dayanan bu eserde Bâde ile Beng'in savaşması ve Bâde'nin savaşı kazanması konu edinilir.[75]

4-Tercüme-i Hâdîs-i Erbâ'în: Manzum kırk hadis tercümesidir. Fuzûlî burada Molla Cami'nin **Hadis-i Erbâ'în** adlı eserindeki hadisleri tercüme etmiştir. Eserdeki her hadis, dörder mısralık birer kıta ile tercüme edilmiştir.

5-Sohbetü'l-esmâr: Fuzûlî'ye ait olduğu henüz kesinlik kazanmayan eser 200 beyitten oluşan bir mesnevidir. [76] Eserde bir bağda meyvelerin konuşmaları, kendilerini övmeleri ve tartışmaları anlatılarak insanların da gerçek değerlerini düşünmeden boş yere anlaşmazlıklara düştükleri alegorik bir şekilde anlatılmaktadır.

---

[74] Ayrıca **Türkçe Dîvân** Bakü'de de Rus harfleriyle iki defa bastırılmıştır. (Hamit ARASLI, Bakû, 1944,1958.)

[75] Tahir OLGUN, bu eserde şâirin **bâde**den Şah İsmail'i; **beng**den de II. Bayezid'i kastettiğini bu ikisi arasındaki rekabette de Şah İsmail'i üstün getirterek ona iltifat etmek gayesi güttüğünü ileri sürmektedir.
Tahir OLGUN, ***Fuzûlî'ye Dair***, İstanbul, 1936, 4-13.

[76] Sedit Yüksel '*Sohbetü'l-esmâr Fuzûlî'nin Değildir*' adlı yazısında bu eserin Fuzûlî'ye ait olmadığını eserin biçim ve muhteva özelliklerinden yola çıkarak kanıtlamaya çalışır. Ayrıca Fuat KÖPRÜLÜ'nün ve Abdulkadir KARAHAN'ın da söz konusu eserin Fuzûlî'ye ait olduğu hususunda tereddütte kaldıklarına değinir. Arzu edildiğinde Sedit YÜKSEL'in ilgili yazısına *http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/12/839/10620.pdf* (Erişim Tarihi: 13/05/2014) internet sitesinden ulaşılabilir.

B) MENSUR OLANLAR

1-Hadikatü's-Sü'edâ: Fuzûlî'nin İslam âleminde bilinen önemli eserlerinden biridir. Eserde bütün Müslümanları hüzne boğan Kerbelâ olayı anlatılmaktadır. Eser, özellikle şiî Müslümanlar arasında yüzyıllardan beri okunagelmektedir. Genelde mensur olarak yazılan eserde Fuzûlî, konuyu yer yer manzum parçalarla renklendirmektedir.

2-Mektuplar: Fuzûlî'nin Türkçe beş mektubu vardır. Bu mektuplar Nişancı Celalzade Mustafa Çelebi'ye[77], Musul mirlivası Ahmet Beye, Bağdat valisi Ayas Paşaya, Kadı Alaüddin'e ve Şehzade Bayezid'e yazılmıştır. Özellikle **Şikâyetnâme** adıyla bilinen ve Nişancı Celalzade Mustafa Çelebi'ye yazılan mektup etkileyici üslubuyla dikkat çekmiştir.

2.1.3.2. FARSÇA ESERLERİ

A) MANZUM OLANLAR

1-Farsça Dîvân: Şâirin bu dîvânı **Türkçe Dîvân**'ına oranla daha çaplıdır. İçinde 49 kasîde, 410 gazel, 1 terkib-i bend, 1murabba, 1 müseddes, 46 kıt'a ve 105 rubai vardır.[78]

Fuzûlî, bu dîvânına da mensur - manzum karışık bir önsöz ile başlamıştır. Burada da klasik geleneğe uyarak önce Allah'a şükreder daha sonra Hz. Peygamberin şiirle ilgili hadisine yer verip şiir yazmanın gerekçelerine ve bu dîvânın tertipte gecikme sebeplerine değinir. **Fuzûlî** mahlasını niçin aldığının gerekçelerini de bu önsözde dile getirir.

Farsça Dîvân'ında 'Kasîdeler' bölümünün başında bulunan ve Fuzûlî'nin Hakanî, Hüsrev ve Molla Camî'ye nazire olarak yazdığı **Enisü'l-kalb** adlı uzun

[77] Bu mektubun Nişancı Mehmet Paşaya değil de Nişancı Celalzade Mustafa Çelebiye yazıldığı konusunda farklı görüşler vardır. Nitekim Hasibe Mazıoğlu bu hususta Ebuziya'nın hata yaptığını ve bu hatanın da Tahir OLGUN tarafından düzeltildiğini şu şekilde dile getirir: *"Bu mektubun Nişancı Mehmet Paşaya yazılmış olduğunu söyleyen Ebüzziya'nın yanlışı Tahir OLGUN tarafından düzeltilmiştir."* (Hasibe Mazıoğlu, a.g.e., 36.)

[78] Bu veriler, ***"Hasibe MAZIOĞLU, Fuzûlî, Farsça Dîvân, Ankara, 1962."*** eseri esas alınarak verilmiştir.

Kasîdesi, mana ve ifade bakımından dikkate değer Kasîdelerindendir. Hz. Ali ve çocuklarına da bu dîvândaki Kasîdelerinde sıkça yer verilmiş, ehl-i beytten övgüyle söz edilmiştir.

Farsça Dîvân'daki gazeller de mana ve mazmun bakımından **Türkçe Dîvân**'daki gazellerle paralellik arz eden, akıcı ve ahenkli şiirler olduğu söylenebilir.

2-Sâkînâme (Heft Câm): Bu eser, 327 beyitten oluşan bir mesnevidir. *Eserde; rindâne yaşam tarzı ve şarap ekseninde kurgulanmış alegorinin içinde tasavvuf imajı meydana getirilmiştir.*[79] ***Sâkînâme*** *baştan sona kadar tasavvufî bir anlam taşıyan mistik bir eserdir.*[80]

3-Sıhhat u Maraz[81]: Farsça mensur bir risaledir. Eserde ruhun beden ülkesine yaptığı yolculuk anlatılır. Fuzûlî bu yolculuğu anlatırken o zamanki tıp ilminden de yararlanmıştır.

B) MENSUR OLANLAR

1-Rind ü Zâhid[82]: Fuzûlî'nin Zâhid (baba) ile rind(oğul) arasındaki tartışmayı konu alan mensur eseridir. Eserde tasavvuftaki seyr-i süluk ele alınıyor. Zâhid zahiri ilimleri savunurken rind de batın ilimlerini savunur.

2-Risâle-i Mu'ammâ: Fuzûlî'nin bilmece yazmadaki ustalığını gösteren küçük çaplı bir eseridir.

---

[79] Erişim:[http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%A2ki-n%C3%A2me] Erişim Tarihi: 19/06/2014.
[80] Mazıoğlu, *a.g.e.,* 34.
[81] "Âlî ile Sadıkî'de Sıhhat u Maraz olarak kayıtlı bulunan bu eserin adı Leningrad'daki külliyatta (Asya Müzesi Kütüphanesi No:540.), British Museum nüshalarından birisinde **Hüsn ü Aşk** olarak kayıtlıdır. Bibliothêque Nationale nüshası ise Kitab-ı Ruh ve Aşk başlığını taşır. (Blochet, 2164.)" Mazıoğlu, *a.g.e.,* 38.
[82] "Kâtib Çelebi **Keşfü'z-zünûn**'da eserin adını **Muhavere-i Rind u Zahid** olarak yazmıştır. Leningrad Asya Müzesi'ndeki külliyatta ise Risale-i Rind u Zâhid olarak kayıtlıdır." Hasibe MAZIOĞLU, *a.g.e.,* 37.

2.1.3.3. ARAPÇA ESERLERİ

A) MANZUM OLANLAR

Arapça Dîvân: Bu eserin Fuzûlî'nin diğer dîvânları gibi müretteb ve büyük bir dîvân olmadığı anlaşılmaktadır. Günümüzde elde bulunmayan bu eserin kaynaklarda 465[83] beyitlik küçük bir eser olduğu zikredilmektedir.

Fuzûlî'nin elde bulunan Arapça şiirleri 10 Kasîde ve bir kıtadan oluşmaktadır. Bu kasîdelerden yedisi Hz. Peygamber için yazılmış, geriye kalan üçün de Hz Ali için kaleme alınmıştır.

Dîvândaki şiirlerin edebi açıdan fazla bir değeri olduğu söylenemez. Ancak bu eser, Fuzûlî'nin Arapça şiir yazacak kadar bu dile vakıf olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

B) MENSUR OLANLAR

Matla'ü'l-İ'tikâd[84]: Tam adı ***Matla'ü'l-i'tikâd fî Ma'rifeti'l-Mebde' ve'l-Me'ad*** olan bu eserde Fuzûlî, insanın başlangıcını ve sonunu, başka bir deyişle nereden gelip nereye gittiği konusunu kelâm ilmine göre ele almaya çalışmıştır.

Eserde bilgiyi almak isteyenler; mütekellimler ile filozoflar, şeri'at ehli ve keşif ehli olmak üzere üç gruba ayrılmış ve bunların özellikleri sırasıyla açıklanmıştır.

---

[83] Hasibe MAZIOĞLU 465 beyitten söz ederken (Hasibe MAZIOĞLU, a.g.e.,29.);Haluk İPEKTEN eserin 470 beyitten oluştuğunu ifade ediyor.
Haluk İPEKTEN, *Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri,* Akçağ Yayınları, Ankara, 1999, 62.
[84] İpekten, *a.g.e.*, 37.

2.2. FUZÛLÎ VE KASÎDE

Fuzûlî, şiir sevgisinin kendisine ezelden bağışlanmış olduğuna inanmaktadır.[85] Onun bu yöndeki düşüncesinin en somut kanıtları şüphesiz ki eserleridir. Hem gazel nazım biçiminde hem de kasîde nazım biçiminde üst düzey eserler kaleme alan Fuzûlî'nin bu iki nazım biçiminden hangisinde daha çok başarılı olduğunu ve onun kasîdecilik anlayışını fazla detaya inmeden burada tartışmak yararlı olacaktır.

Edebiyat alanındaki hemen hemen bütün otoriteler, Fuzûlî'yi aşk ve ıstırap şâiri olarak niteler.[86]

Aşkın olmazsa olmazı olan elem ve ıstıraptan kaynaklanan güçlü bir lirizmin şiirlerinde kendisini hissettirdiği Fuzûlî'nin gazel nazım biçimine daha yatkın olduğu da pek çok edebiyat otoritesi tarafından ifade edilmiştir.[87] Zaten Fuzûlî de söz konusu yatkınlığı şu mısralarla adeta doğrulamaktadır:

"Benden Fuzûlî isteme eş'âr-i medh ü zem
Ben âşıkım hemişe sözüm âşıkânedir"[88]

---

[85] M. Nur DOĞAN, *Fuzûlî'nin Poetikası*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1997, 29.

[86] Prof. Dr. Faruk K. TİMURTAŞ Fuzûlî'deki lirizm ve Fuzûlî'nin şâirliği ile ilgili olarak Prof. Dr. Ali Nihat TARLAN'ın ***Fuzûlî Dîvânı Şerhi*** adlı eserinin birinci cildinin 'Sunuş' bölümünde şu görüşleri ileri sürmektedir:*"Bütün Türk ülkelerinde tanınmış, eserleri okunmuş ve sevilmiş olan Fuzûlî'yi en büyük lirik şâir olarak kabul etmek, eskiden beri devam eden ve bugün de geçerliliğini muhafaza eden bir görüştür."*

Fuzûlî'de maddi ve beşeri olarak başlayan aşkın zamanla ilahî aşka dönüştüğünü, Fuzûlî'nin her şeyden önce bir aşk şâiri olduğunu belirten Haluk İPEKTEN, Fuzûlî'deki aşkın vasıfları konusunda da şunları dile getiriyor: *"Fuzûlî bir ıztırap şâiridir. Aşkı hep hüzün, keder ve acı yönüyle görür. Ayrılık, dert ve üzüntüyü arar; kavuşmayı, neşeyi, mutluluğu istemez. Acı çekmekten hoşlanır. Her kavuşmanın sonunda dayanılmaz bir ayrılık olduğu için kavuşmayı istemez."*

Haluk İPEKTEN, *Fuzûlî Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Akçağ yayınları, Ankara, 199, 26.

Cem DİLÇİN'e göre Fuzûlî dîvân edebiyatının en büyük lirik şâiridir: *" Şiirlerini Âzerî Türkçesiyle yazmış olan Fuzûlî, dîvân edebiyatının en büyük lirik şâirdir."*

Cem DİLÇİN, *Dîvân Şiirinde Gazel*, Türk Dili Dergisi-Türk Şiiri Özel Sayısı (Dîvân Şiiri), S. 415-416-417, 172.

Hasibe MAZIOĞLU'da bu konuda Cem DİLÇİN'le aynı görüştedir: *" Fuzûlî yaşadığı XVI. Yüzyıldan bugüne kadar yetişen, Türk edebiyatının tanınmış şâirleri içersinde en büyük lirik şâir olarak şiir tahtında oturmaktadır."*

Hasibe MAZIOĞLU, *Fuzûlî ve Türkçe Dîvânı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları,Ankara, 1992.

[87] Haluk İPEKTEN, konu ile ilgili olarak şunları dile getirmektedir: "*… Fuzûlî ününün büyük bir kısmını gazellerine borçludur. Kasîdeleri ve özellikle kasîdelerin nesib kısımlarında da çok başarılı olmakla birlikte Fuzûlî, bir Kasîde şâiri olamamış ve kasîdeciliği sevememiştir…*"

Haluk İPEKTEN, *Fuzûlî Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Akçağ yayınları, Ankara, 1991, 35.

[88] Kenan AKYÜZ vd., Fuzûlî Dîvânı, 162, G. No:99.

…

"Gazâl-i gazel saydı âsân değil
Gazel münkiri ehl-i irfân değil
Gazel bildirir şâirin kudretin
Gazel artırır nâzımın şöhretin

Gazel de ki meşhûr-ı devrân ola
Okumak da yazmak da âsân ola"[89]

Ancak, ilginçtir ki gazeli bu kadar gaye edinen ve kendisinden '*eş'âr-i medh ü zem'* istenilmemesi gerektiğini belirten Fuzûlî, Farsça Dîvânının önsözünde ise tabiatının daha çok muamma ve kasîdeye mütemayil olduğunu ifade etmektedir.[90] Fuzûlî'nin Türkçe ve Farsçada gazel ve kasîdeye karşı farklı duruşlar sergilemesi, Söz konusu lisanların bünyelerine dair farklılığın buna yol açtığı izlenimini vermektedir. Zira Türkçe gazel söylemede mahir olan bir şâirin aynı mahareti Farsçada da gösterebilmesi, beklenilir bir durum değildir.

Öte yandan, yukarıda sunulan gerekçeler dikkate alındığında ortaya çıkan genel kanı, Fuzûlî'nin gazele daha yatkın olduğu yönünde olsa da, kimi büyük sanatkârları belli bir kalıba tabi kılmanın çok doğru olmayacağını ve onların aynı anda farklı alanlarda başarılı olabileceklerini de bizzat Fuzûlî'de görmek mümkündür. Zira bir gazel ustası olan Fuzûlî, 'Su kasîdesi, Gül Kasîdesi' gibi şaheser sayılabilecek kasîde formatında manzumeleri de edebiyatımıza kazandırmıştır.

Bu durumda Fuzûlî'ye ait olan kasîdeleri gölgede bırakacak, onları geri plana itecek bir husus varsa, o da aynı Fuzûlî'nin gazelde adeta eşsiz oluşudur, şeklinde bir hükme varmak yanlış olmayacaktır. Yani Fuzûlî için, kasîdede zayıf değil; ama gazelde çok güçlüdür, demek mümkündür.

Türkçe kasîdelerinde Prof. Dr. Haluk İPEKTEN'in de belirttiği gibi özellikle o kasîdelerin nesib bölümlerinde oldukça başarılı olan[91] Fuzûlî; bilhassa tevhîd ve

---

[89] Akyüz vd., *a.g.e*, 16.
[90] Daha geniş bilgi için bkz. Abdulkadir KARAHAN*, a.g.e., 196.*
[91] Haluk İPEKTEN, *Fuzûlî, Hayatı, Sanatı, Eserleri*; Akçağ Yayınları, Ankara, 1991, 35.

na'tlerinde dînî duygularına, Hz. Peygamber'e ve Ehl-i Beyt'e[92] olan bağlılığına yer vermiş ve peygamber sevgisini oldukça dikkat çekici bir samimiyetle işlemiştir. Dîvânının başındaki tevhîd, Su kasîdesi ve Türkçe Dîvânındaki Hz. Ali'yi öven kasîdesi gibi şiirlerinde dinî konularla ilgili duygu ve düşüncelerini kendi özgün

---

[92] **Ehl-i Beyt**, *Peygamberimizin ev halkına verilen ad. Kendisi, damadı Hz. Ali, kızı Fatıma ve torunları Hasan ile Hüseyin'den ibarettir.*

İskender PALA, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ yayınları, Ankara, 1995, 166.

Ehl-i Beyt hakkında Kur'an-ı Kerim'de *"Ey ehl-i beyt! Allah, sizden kiri ve günahı gidermek ve sizi tertemiz yapmak ister (Ahzâb,33).*" ayeti geçmektedir.

Ehl-i beyt ifadesi yerine 'Âl-i Abâ' ifadesi de kullanılır. Bu ifadenin 'Ehl-i Beyt' yerine niçin kullanıldığını Ahmet Talat ONAY şu şekilde dile getirir: "*Hazret-i Muhammed bir gün Hasan'ı ve Hüseyin'i sonra Fatma ve Ali'yi abâları altına aldığı için tesmiye edilmiştir.*

Ahmet Talat ONAY, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, TDV. Yayınları, Ankara, 1992, 37.

İslam âleminde Ehl-i Beyt'e sanıldığı gibi yalnızca Şi'â ve Alevîlikte önem verilmemiş; Sünnî dünyada da çok değer verilmiştir. Başta şiir olmak üzere sanatın pek çok şûbesinde övgü ile yer verilen Ehl-i Beyt hakkında Sünnî âlim ve sanatkârların saygı ve sevgi ile söz ettiklerine İslam tarihi boyunca şahit oluyoruz. Nitekim büyük Sünni âlimlerden İmam Ebu Hanife, *Hz. Ali'nin soyundan gelen Şii imamlarla karşılaşmış, onlara içtenlikle saygı duymuş, değer vermiş ve görüşlerinden faydalanmıştır.*

Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da İtikadî, Siyasî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi*, Çev. Sıbğatullah KAYA, 353.

İmam Ebu Hanife gibi İmam Şafiî de Ehl-i Beyte dolayısıyla Hazret-i Ali'ye son derece bağlıdır. Nitekim *Şafiî, üstünlük bakımından Hazret-i Ali'yi bir Hz. Ebubekir'den aşağı kabul etse de sevip-sayma açısından Hz. Ali'ye öncelik vermiştir. Şafiî'nin Hz. Ali^ye duyduğu hayranlığı dile getiren şöyle bir rivayet vardır: Adamın biri Hz. Ali hakkında şöyle dedi:* ***Hz. Ali, kimseye aldırış etmediği için insanlar ondan kaçmıştır.*** *Bunun üzerine İmam şafiî şöyle dedi:* ***Hz. Ali'de dört haslet vardı ki bu hasletlerden biri bile insana başkasına aldırış etmeme hakkını verir: Hz. Ali âlim idi, âlim de kimseye aldırış etmez. Hz. Ali kahraman idi, kahramanlar da kimseye aldırış etmez. Hz. Ali şerefli idi, şerefliler de kimseye aldırış etmez.***

Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, 444-445.

Ehl-i Beyte olan saygı Dîvân şâirlerinde de bariz bir şekilde kendisini hissettirir. Bu bağlamda Necatî Hz. Ali için yazdığı kasîdede Hz. Ali hakkında;

"Esselâm ey şâh-ı merdân esselâm
Esselâm ey sırr-ı pinhân esselâm" şeklinde söz eder.

Şâir Hayalî de "hakkı" redifli kasîdesinde Hz. Hüseyin için;

"Rızânı gözlerem senden gelen derd-i belâ hakkı
Sözümden dönmezem ölsem şehid-i Kerbelâ hakkı" şeklinde Kerbela şehidi Hüseyin'nin hakkı için ölse de sözünden vaz geçmeyeceğini dile getirir. Aynı Hayalî bir gazelinde her muharrem ayında yeni ay şafakta doğunca Hz. Hüseyin için ağlamanın kendisi için farz olduğunu dile getirir:

"**Her muharrem mâh-ı nev doğsa şafaktan ya Hüseyn**
Çeşmime hûn-i ciğer dökmek olupdur farz- ayn"

XVI. asır şâiri Üsküdarlı Aşkî de Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'i bir denizdeki iki cevher olarak zikreder:

Dür-i deryâ-yı velâyet sırr-ı Haydar'dır Hüseyn
Yâ Hasan'la bir denizde iki gevherdir Hüseyn

İskender PALA, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü,* Ankara, 1995, 264.

Bu örnekler çoğaltılabilir. Bütün bunlar Ehl-i Beyt'in sadece Şi'â taraftarlarınca değil Sünni kesim başta olmak üzere bütün İslam âlemince sevilip sayıldığını gösterir. (Özellikle Dîvân şâirlerinin sevgi ve saygılarını dile getirdikleri Ehl-i Beyt ile ilgili görüşleri için Şadi AYDIN'ın '***Dîvân Şiirinde Ehl-i Beyt'*** adlı çalışmasına bakılabilir.

üslubuyla aktarmıştır. Ayrıca zamanla ünlenen bu kasîdelere edebiyatımızda pek çok nazire de yazılmıştır.[93]

Yaşadığı dönemin sosyal dokusundan, tarihi olaylarından ve zihniyetinden izler taşıyan Fuzûlî'nin kasîdeleri, on altıncı yüzyıl Orta Doğu'sundan da haber vermektedir. İslam medeniyetinin en parlak dönemlerinden biri yaşandığı halde Irak havalisi bu ışıltıdan oldukça uzaktır ve siyasi karışıklıkların, Şiî-Sünnî çatışmalarının sık ve şiddetli olduğu Irak-ı Arap'taki bulanık havanın Fuzûlî'yi sarsıcı bir biçimde etkilemiş olduğu tahmin edilebilir. Bu durum, Fuzûlî'nin eserlerinde; özellikle kasîdelerinde görülür. Nitekim Necefli Seyyid Muhammed'e[94] yazdığı kasîdesinde çektiği sıkıntıları ve içinde yaşadığı topluma olan kızgınlığını net bir şekilde ifade etmiştir. Bu kasîdede *halkın zulmünden uzak kalabilmek için uzlet köşesine çekildiğini, (Neredeyse) Frenk diyarına gidip zünnar bağlanırsa (bile) buna şaşılmaması gerektiğini*[95] söyleyecek kadar ileri gitmektedir.

Devrinin sosyal ve siyasal hayatından böylece kesitler sunan Fuzûlî kasîdeleri, edebiyat-tarih ilişkisi açısından da dikkat çekicidir. Mesela, Bağdat kasîdesindeki:

'*Geldi Burc-i Evliyâ'ya Pâd-şâh-i nâm-dâr*[96]'

mısraı, ebced hesabıyla Kanunî'nin Irak seferinin tarihi olan H. 941 yılını vererek tarihe kayıt düşmektedir.

Şiir dili olarak Türkçeye son derece vakıf olan Fuzûlî, kasîdelerinde, gazellerine nisbeten daha ağır bir dil kullanmıştır. Bu dilin, hem kasîdenin doğası gereği, hem de şiirin kaleme alınış vesilesi olan resmi-siyasi duruşun bir icabı olarak kendiliğinden oluştuğu söylenebilir.

---

[93] Dindarlığıyla öne çıkan Nabî gibi zirve bir şâirin Dîvânının başındaki tevhidi, Fuzûlî'nin tevhidine nazire olarak yazması Fuzûlî'nin sanat gücünün seviyesini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Taşlıcalı Yahya ve Hayali de 'Su Kasîdesi'ne nazireler yazmışlardır. N. U.

[94] **Muhammed el-Bakır**, (**d.**676, Medine - **ö.**731, Medine) 12 İmam'ın beşincisidir. Dördüncü imam ve Hüseyin'in oğlu olan Ali bin Hüseyin'in (Ali Zeynelabidin) oğludur. Ayrıca annesi de ikinci imam Hasan bin Ali'in kızı olan Fatıma bint Hasan'dır. İmamette hem anne hem de baba tarafından İslam dininin son peygamberi Muhammed'le akrabalık ilişkisi bulunan ilk imamdır. Bir İslam âlimi olan Muhammed el-Bakır diğer bütün Ehl-i Beyt mensupları, imamları gibi Sünnilerce de sevilir ve sayılır, büyük bir İslam önderidir.
Erişim: [http://tr.wikipedia.org/wiki/Muhammed_el-Bakır] Erişim Tarihi: 05/02/2013.

[95] Hasibe MAZIOĞLU, *Fuzûlî ve Türkçe Dîvânı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, 10.

[96] Akyüz vd., *a.g.e.*, 27.

Kasîdelerinde kullandığı vezinler, döneminde yaygın olarak kullanılan vezinlerden herhangi bir farklılık göstermez. İmale ve zihaf gibi aruz kusurları şiirlerinde yer yer görülse de bunlar asgari düzeydedir ve ciddi bir sorun teşkil etmez. Bu noktada Fuzûlî'nin Türk aruzunun oluşmasında da hatırı sayılır katkısının olduğu rahatlıkla söylenebilir.

Fuzûlî, kasîdelerinde söz sanatlarına, fikir ve belâgat oyunlarına sıkça başvurur. Kasîdelerindeki söz sanatlarına karşılık, gazellerinde mânâ manevraları daha belirgindir. Bu durumu dikkate alarak *Köprülü, Fuzûlî'nin kasîdelerinde mahir bir fikir ve sanat işçisi oluşunu, şâirliğinin bir zaafı olarak gösterir.*[97] Fuzûlî'nin kasîdeciliği ile ilgili olarak İslam Ansiklopedisi Fuzûlî maddesindeki şu değerlendirmeyi kayde değer bulmaktayız: "*Denilebilir ki şâir, hiçbir zaman didaktik olmamak şartıyla âlimâne tavrını kasîdelerinde, âşıkane tarzını da gazellerinde ortaya koymuştur.*"[98]

Fuzûlî'nin kendisinden sonraki çağlarda pek çok kez tanzir edilen kasîdeleri, günümüzde de Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde zaman zaman metin şerhi biçiminde ders konusu olarak işlenmektedir. Hele Su Kasîdesi'nin şerhine dair müstakil kitaplar bile kaleme alınmıştır.[99]

Yalnızca Su Kasîdesi'ne dair bir şerhin kitaplık hacme sahip olduğu dikkate alınırsa, takdir edilir ki Fuzûlî'nin Türkçe kasîdelerinin hepsini şerh etmek, bir yüksek lisans tezininin ufkunu aşacaktır.

Bir sonraki bölümde Fuzûlî'nin Türkçe kasîdelerinin (özellikle tevhît ve na'tlerinin) günümüz diliyle nesre çevrilişi ve kimi çok belirgin söz-anlam manevralarının tesbiti şeklinde bir incelemeye yer verilecektir.

---

[97] Abdulkadir KARAHAN, *TDV. İslam Ansiklopedisi Fuzûlî Mad.*, XXIII, İstanbul, 243.

[98] *A.g.e.*, 243.

[99] Eski Türk edebiyatında Fuzûlî ile ilgili olarak yapılan çalışmaların çoğunda Su Kasîdesi'ne değinilmiştir. Gerek antolojilerde (**Necmettin Halil ONAN**, İzahlı Dîvân Şiiri Antolojisi, MEB Yayınları, 66.) gerekse Fuzûlî hakkında yazılmış mustakil eserlerde (**Hasibe MAZIOĞLU**, Fuzûlî ve Türkçe Dîvânı'ndan Seçmeler; **Haluk İPEKTEN**, Fuzûlî, Hayatı Sanatı Eserleri vb.) bu kasîdeye değinilmiştir. Ayrıca bunlarla yetinilmemiş, sadece Su Kasîdesi'ni ele alıp derinlemesine inceleyen mustakil eserler de kaleme alınmıştır: **Adem ÇALIŞKAN**, *Fuzûlî'nin Su Kasîdesi ve Şerhi* (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları); **Metin AKAR**, *Su Kasîdesi Şerhi* (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları)
Konu ile ilgili yapılan çalışmaların yukarıda verilen eserlerle sınırlı olmadığını da ayrıca belirtmekte fayda vardır. N.U.

2.3. FUZÛLÎ'DE DİNÎ KASİDELER (TEVHÎDLER VE NA'TLER)

Eserlerinden de anlaşıldığı kadarıyla samimi bir inanca sahip olan ve bir **ehl-i beyt** aşığı olan Fuzûlî'nin eserlerinde dine kayıtsız kalmadığı, dinin çoğu eserine sindiği, hatta kimi eserlerinin yazılış sebebinin onun dinî inancı olduğu son derece net bir şekilde görülmektedir. Gerek mensur eserlerinde gerekse gazellerinde sözkonusu bu samimi inancın izlerini görmek mümkündür. Kasîdelerinde de durum farklı değildir. Yazdığı kırkı aşkın kasîdenin dörtte biri doğrudan dinî konuları içermektedir.

Dîvânındaki 1. kasîde tevhit türünde; 2.3.4. ve 5. Kasîdeler de na't türünde kaleme alınmıştır. Bu kasîdelerden 2. kasîdenin 9-34. beyitleri, 3.kasîdenin tümü, 4. kasîdenin 15-31. beyitleri, 5. kasîdenin 14-26. beyitleri, ayrıca "türlerin yalnızca müstakil yapılarda aranamayacagı" (Akkuş, 2000: 23) düşüncesinden hareketle 9. kasîdenin 10-11. beyitleri na't türünde yazılmıştır.[100]

Türkçe Dîvân'ın başında bulunan ve bu çalışmaya da konu olan, doksan iki beyitlik tevhîd türündeki kasîdesi Klasik Türk şiiri içinde son derece dikkate değerdir. Fuzûlî'nin geleneklere uyarak Türkçe Dîvânı'nda ilk sırada yer verdiği *Kasîde Der-Tevhîd-i Hazret-i Bârî* başlıklı bu kasîde; bahariyye, Tevhîd ve münacaat türlerini ihtiva eder. Tevhîd türünün işlenişi yönüyle ehemmiyet arz eden bu kasîdede şâir, teşbip bölümünde bahariyye türünü işlemiş daha sonra tevhîd türüne geçmiştir. Kasîdenin ilk kırk beş beyti bahariye, 45 ile 80. beyitleri tevhîd, 80 ile 92. beyitleri ise münâcâttır.

Na't türündeki kasîdelerinde şair, ikinci sıradaki kasîde hariç olmak üzere diğerlerinde sırasıyla 'su, saba, hançer' rediflerini kullanarak Hz. Muhammed'i anlatmayı, övmeyi tercih etmiş; bu kelimelerin kimi anlamlarını O'nun hayatıyla ve getirdiği dinle ilişkilendirmiş ve bu şekilde şiirini temellendirme yoluna gitmiştir. Na'tlerle ilgili gerekli bilgiler bu çalışmanın ilgili bölümlerinde verildiği için tekrara düşmemek adına burada bir daha yer verilmeyecektir.

---

[100] Meheddin İSPİR, *Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nda Na't Türü ve İşlenişi*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VII, 2007, S.2., 186.

2.4. FUZÛLÎ'NİN TÜRKÇE DİVAN'INDA BULUNAN TEVHÎT VE NA'T TÜRÜNDEKİ KASÎDELERİNİN ŞERHİ

2. 4. 1. KASÎDE DER TEVHÎD-İ HAZRET-İ BÂRİ

Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün (fa'lün)

1. **Hevâ ârâyiş-i gül-zare oldu çihre-küşâ**

   Bahâr gül-şene giydirdi hulle-i hadrâ[101]

Hava gül bahçesi gelinlerinin yüzünü (duvağını) açtı. Bahar (da) gül bahçesine yeşil (bir) elbise giydirdi.

Nesib bölümü bahariye olan bu tevhîdde bir bahar tasviri ile karşı karşıyayız. Gül bahçesindeki güller açık istiare yoluyla geline benzetilerek baharın gelişi ile ortaya çıkan harikulade güzellikler göz önünde canlandırılmıştır. Beyitte baharda havanın ısınması ile tomucukların açılması ve her tarafın yeşiliklerle donanması olayı, gelin – damat kişileştirmesi ile anlatılıyor. Zira güller gelin ise beyit bağlamında hava da damat, bahar da gelini rengârenk elbiselerle giydiren, süsleyen kişi konumunda olur.

Baharın diğer bir adı da güldür ve baharın gelişinin en büyük işareti gülün açılmasıdır. Zira *onun açılması bir neşe ve sevinç belirtisidir. Çünkü gül açılınca bahar gelir, eğlence başlar.*[102] Şâir de beyitte bu hususa değinmiş, gül – bahar arasındaki mutlak ilişkiye dikkat çekmiştir.

İman nimeti ile şereflenmek; yeniden dirilmek, yeşermek anlamındadır. Bu bağlamda Fuzûlî de tevhidine bahardaki dirilişi anlatarak başlamıştır. Zira esere bakıp tefekkür yoluyla müessiri bulmaya yönelik olarak Kuran-ı Kerim'de teşvik

---

[101] ***Fuzûlî, Türkçe Dîvân*** (Haz. Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, Müjgân Cumbur), Akçağ Yay., Ankara,1997. (İncelemeye konu olan kasîdeler, bu eserden alınmıştır.)

[102] İskender PALA, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara, 1995, 208.

edici birçok ayet vardır[103]. Nitekim '*Yeryüzünde birbirine komşu kara parçaları, üzüm bağları, ekinler; bir kökten çıkan çok gövdeli ve tek gövdeli hurma ağaçları vardır ki hepsi aynı su ile sulanır. Ama biz ürünleri konusunda bir kısmını bir kısmına üstün kılıyoruz. Şüphesiz bunda aklını kullanan bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren) deliller vardır.*'[104] ayetinde verilmek istenen mesaj ile '*O, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Bütün yıldızlar da O'nun emri ile sizin hizmetinize verilmiştir. Şüphesiz bunlarda aklını kullanan bir millet için ibretler vardır.'*[105] ayetindeki mesaj aynı doğrultudadır.

2 - Çemen eyâletine oldu nasb husrev gül

Hevâya ebr sıfat hükmün etmeğe icrâ

Gül, bulut gibi havaya hükmünü icra etmek için çimen eyaletine padişah oldu.

İlk beyitteki canlı bahar tasviri bu beyitte de gül eksenli olarak devam ediyor. Gül havaya güzel kokularını salarak hava üzerindeki egemenliğini ilan ediyor. Bunu tersten okursak hava, duyduğu güzel kokulara dayanamayıp mest oluyor ve güle karşı teslimiyet bayrağını çekiyor.

Beyitte hükmünü icra etme hususunda gül – bulut benzetmesi dikkat çekicidir. Zira bulut gönderdiği su ile bütün canlıların her zerresinde dolaşmakta, egemenliğini ilan etmektedir. Aynı şekilde gül de havaya saldığı güzel kokularıyla hükmünü icra etmektedir.

Gül - hüsrev kelimelerinin bir arada kullanılmasıyla da İranlı Feridüddin Attar'ın **Gül ü Hüsrev** adlı mesnevisine de telmihte bulunulmuştur.

3- Yazıldı sebze-i nev-hizden hat-i ahkâm

Çekildi sâye-i mutbû-i servden tuğrâ

Taptaze yeşilliklerle (padişahın) hükümlerinin yazısı yazıldı. (Bu yazıya) servi ağacının güzel gölgesiyle tuğra çekildi (imza atıldı).

İlk iki beyitte şâir tasavvufî düşüncelerini örtülü bir şekilde aktarırken bu beyitte söz konusu düşüncelerini daha belirgin hale getiriyor. Nitekim yeryüzünü bir

[103] "Bakara, 2/44, 242; Al-i İmran, 3/65,118; Enâm,6/151; Yusuf,12/109." ayetleri insanı tefekkür etmeye davet eden ayetlerdir. N.U.
[104] Ra'd, 13/4.
[105] Nahl, 16/12.

kitap sayfası olarak telakki edip ince çimen yapraklarını yazıya, çimenliği hikmet dolu bir buyruğa, çimenliğin üstüne yayılan servi ağacının güzel gölgesini ise padişahın (Allah'ın) tuğrasına benzetmesi bunu açıkça ortaya koyuyor. Eser - müessir ilişkisi burada da kendisini hissettiriyor. Zira *şâir, edilgen fiil yapısını kullanarak dikkatleri bu fiilleri var eden faile, yaratıcıya çeviriyor.*[106]

4- Sarir-i âb-i revânü safir-i murg-i çemen

Nikât-i tehniye-i makdem ettiler inşâ

Bülbül güzel sesi ile akarsu şırıltısı (baharın) gelişine dair kutlamaların nüktelerini yazdılar.

Beyitteki '**safir-i murg-i çemen'** ifadesi **'çimen kuşunun güzel sesi'**olarak da çevrilebilir. Nitekim Prof. Dr. Mahmut KAPLAN şerhinde '**çimen kuşlarının tatlı ötüşü'** olarak ifadeyi günümüz Türkçesine çevirmiştir.[107] Ancak '**murg-i çemen'** bülbül anlamında da kullanıldığı ve önceki beyitlerde hâkim bir **'gül'** motifi söz konusu olduğu için biz bu anlamın burada daha uygun olacağını düşündük.

Bir önceki beyitte servi gölgesi ve yeşillikler gibi göze hitap eden bahar işaretlerine değinip adeta insanları tefekküre davet eden şâir, bu beyitte şırıltı, güzel ses gibi kulağa hitap eden sözlerle aynı tavrını sürdürmüş, adeta gören gözler ve duyan kulaklar için tabiatın haykırışını dillendirmiştir. Nitekim baharın gelişine dair Kur'an-ı Kerim de insanlığı ibret almaya çağırıyor:

"Allah'ın varlığının delillerinden biri de şudur: Sen yeryüzünü boynu bükük (kupkuru) görürsün. Onun üzerine yağmuru indirdiğimiz zaman kıpırdar kabarır. Şüphesiz ki, onu dirilten, elbette ölüleri de diriltir. Şüphesiz o, her şeye gücü hakkıyla yetendir."[108]

5- Zebân-i süsen-i âzât ü sebze-i nev-hiz

Senâ-i rif'at ü iclâle oldular gûyâ

---

[106] Mahmut KAPLAN, ***Tevhîd Fuzûlî***, İstanbul, 2010, 15.
[107] *A.g.e.*, 16.
[108] Fussilet, 41/39.
Halil ALTUNTAŞ – Muzaffer ŞAHİN, *DİB Kur'an-ı Kerim Meâli*, Ankara, 2007.

Özgür olan süsenin[109] *dili ve taptaze yeşillikler (O'nun) yücelik ve büyüklüğünün övgüsünü söyleyen oldular.*

Tabiattaki her unsuru nakış olarak değerlendirip bunlardan yola çıkarak nakkaşı gören Fuzûlî, önceki beyitlerde hissettirdiği tevhîd inancını, burada daha da belirginleştirerek okuyucuyu zihinsel olarak bu inanca hazırlıyor.

6- Şekâyik alnı zemin-bûsdan olup mecrüh

Benefşe kâmeti oldu tevâzu ile dü-tâ

Gelinciğin alnı yeri öpmekten yaralanmış olup menekşenin boyu (da) eğrilmiş, iki büklüm olmuştur.

İnsan, kâinatı baktığı pencerenin imkânları ölçüsünde değerlendirip yorumlama fırsatını bulur. İşte evrene ilahî terbiyeden geçmiş bir nazarla bakan şâir, burada gelincik ve menekşenin tabiî görünüşlerini güzel sebeplere bağlayarak bu çiçeklerin adeta İlahi güç karşısındaki tevazularına ve bundan dolayı da sürekli rükû ve secde halinde bulunduklarına vurgu yapmıştır. Zira baharın habercisi olan bu iki çiçekten menekşenin boynu eğri, gelinciğin ise yapraklarında siyah lekeler vardır. Aslında daha geniş bir açıdan bakılırsa beytin birinci dizesinde secdeye, ikinci dizesinde ise rükûya işaret edildiği ve beyitte bir namaz mazmununun olduğu anlaşılır.

Beyitte her iki çiçeğe insana has özellikler verilerek teşhis sanatının yapıldığı görülmektedir.

7- Müretteb eyledi bir bezm gül-şen içre bahâr

Ki verdi zevk-i temâşası neş'e-i sahbâ

Bahar, seyrinin zevki şarap neşesi veren bir eğlence meclisi tertip etti.

---

[109] **Sûsen (süsen) :** Klasik Türk şiirinde özellikle *sivri, uzun ve keskin* görünümlü yeşil çanak yaprakları vesilesiyle dikkat çekmiştir. Bu yönüyle dîvân şâirleri, sûsenle daha çok *kılıç, tîğ, hançer* ve *şemşîr* gibi keskin eşya (% 30.17) ile ayrıca *dil (zebân)* (%24.14) ve *asker*(%18.97) gibi öğeler arasında ilgi kurmuşlardır. Sûsenin anlam çerçevesini tamamlayan diğer ögeler de (şeşper, devât, kadeh, tas, âşık, hokkabaz, suhandân, deli, hizmetçi, dilber ve diğer şahıslar % 26.72), sözü edilen çanak yaprakların görünümünden ilhâm alındığını göstermektedir.
Yavuz Bayram, *"Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler",* Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkic Volume 2/4 Fall 2007, 215.

Baharla birlikte her tarafın rengârenk güllerle çiçeklerle bezenmesinin insanda meydana getirdiği müthiş seyir zevki bu beyitte dile getirilmiş. Şâire göre insan, bu harikulade güzel manzara karşısında şarap içmiş gibi mest olup kendinden geçer. Sözü edilen neşenin kaynağı olan baharın bahçede düzenlediği eğlence meclisinin katılımcıları ise bahçenin sakinleridir.

8- Anâdil etdi beyân-i merâtib-i nağamât

Kumâri oldu terâne-keş ü sürûd-serâ

Bülbüller, güzel ezgilerin mertebelerini açıkladılar, kumrular (da) güzel nağmeler söyleyerek şarkıcı oldular.

Şâir şiirin bu bölümünde bahar mevsiminde karşımıza çıkabilecek bütün unsurları ayrı ayrı ele alıp kendi sanat süzgecinden geçirerek işliyor. Bunların her biri kâinat kompozisyonunun bir boyutunu tamamladığını ifade ederek bu kompozisyonu 'gören gözlerin, işiten kulakların' dikkatine sunuyor. Nitekim *baharda yeşerip bin bir renkle donanan tabiatı bir eğlence meclisi; gülü padişah, bülbülü orkestra şefi ve kumruları şarkıcı olarak tahayyül ediyor.*[110]

9- Sadâ-yi murg bıraktı büzürg ü küçege şevk

Surûd-i nây ile uşşâka hâsıl oldu nevâ

Kuş sesi büyük ve küçüğe (herkese) neşe verdi / Ney şarkılarıyla âşıklarda (mutluluk) sesleri meydana getirdi.

Bu beyitte geçen 'büzürg, küceg, uşşak, şevk ve nevâ' ifadelerinin aynı zamanda Türk musıkisinde birer makam olduğu dikkate alındığında bu beyit günümüz Türkçesine şu şekilde de çevrilebilir:

Kuş sesleri büzürg ve kuçek makamlarına şevk; ney nağmeleri uşşak makamında nevâ ahengi verdi.[111]

Fuzûlî'nin kuş, gül ve ney gibi varlıkları kişileştirerek tahkiye metoduyla onları çeşitli faaliyetlerde vazifelendirdiğini görüyoruz. Nitekim burada da solistleri kuşlar ve ney olan bir konser tahayyül edilmiştir.

---

[110] Kaplan, *a.g.e.*, 20.
[111] *A.g.e.*, 21.

Beyitte ‘büzürg, küceg, uşşak, şevk ve nevâ’ kelimelerinin gerçek anlamlarıyla beraber birer musıkî terimi olarak tevriyeli bir şekilde kullanan Fuzûlî, aynı zamanda musıkî bilgisini de gözler önüne sermektedir.

10- Bilindi goncede gül bergi zâhir olmak ile

Ki gonce başına yağdırdı jâle seng-i cefâ

Goncada gül yaprağının çıkmasıyla jalenin, goncanın başına eziyet taşları yağdırdığı anlaşıldı.

Burada gül yaprağındaki morarmaların sebebi olarak yaprağın üzerine düşen çiy taneleri gösteriliyor. Şâir bu çiy tanelerini birer cefa taşı olarak tahayyül ediyor. Bu tahayyülün gerekçesi olarak da goncanın kapalıyken gizlediği sırrı açıldığında ifşa etmesi veya güzele olan meyil hasebiyle çiy tanelerinin kontrolsüz hareketleri gösterilebilir. Ayrıca ‘Meyvesi olan ağaç taşlanır.’ mantığı da şâire çiy tanelerini ‘eziyet taşları’ şeklinde düşündürtmüş olabilir.

11- Cerâhat olmasa a’zâda zâhir olmaz kan

Tereşşuh eylemez elbette sınmadan mînâ

Organlarda yara olmazsa kan ortaya çıkmaz. Elbette şişe kırılmadan (içindeki sıvı dışarıya) sızmaz.

Bu beyit bir önceki beytin devamı ve açıklayıcısı mahiyetindedir. Zira önceki beyitte goncanın açılmasına ve açıldıktan sonra çiy tanelerinin onun başına cefa taşları yağdırdığının anlaşıldığına değinilmişti. İşte bu beyitte şebnemin niçin böyle davrandığının gerekçesi dile getirilmiştir. Şâir, organlarda yara olmadan içindeki kanın; şişe kırılmadan da içindeki sıvının ortaya çıkmayacağı gibi jale goncanın başına cefa taşları yağdırmasaydı goncanın içinde sakladığı hazine yani gülün muhteşem güzelliği (yaprakları) görünmezdi, demek istiyor. Bu bakımdan jalenin darbeleri goncadaki gizli gülün gün yüzüne çıkmasına vesile olmuş, denilebilir.

Tomurcuğun şekil açısından şişeyle, renk açısından kanla olan benzerliğinin dikkatlere sunulması gibi hususlar şâirin kelime işçiliğindeki titizliğini de gözler önüne sermektedir.

12- Hümây-veş varak-i yâsemîn ü berg-i semen

Uçup hevâya gülistâna düştü zıll-i hümâ

Yasemin yaprakları Hüma[112] *kuşu gibi havaya uçup gül bahçesine Hüma gölgesi düştü.*

Beyitte baharın gelmesi ile açılıp olgunlaşan yasemin çiçeğinin yapraklarının Hüma gibi havada uçuşmasıyla bir mutluluk ve sevinç tablosu çiziliyor. Bu mutluluk tablosu, gül bahçesine devlet kuşunun gölgesinin düşmesiyle daha da pekişiyor. Şâir, baharın gelişini gül bahçesine devlet kuşunun gölgesinin düşmesi olarak yorumluyor.

Beytin başında geçen Hüma kelimesinin beytin sonunda tekrar edilmesiyle yapılan reddü'l-acüz ale's-sadr sanatının şiire farklı bir hava kattığını söylemek mümkündür.

Yaprak kelimesinin hem Arapçasını hem de Farsçasını birlikte kullanan şâirin bunu vezni yakalamak ya da çizdiği mutluluk tablosunun etkisini arttırmak için yapmış olabilir.

13- Bahâr tâciri Mısr-i çemen ganîlerine

Bıraktı Yûsuf-i gül arz eyleyip gavgâ

Bahar taciri çimen Mısır'ının zenginlerine gül Yusuf'unu arz ederek kavgaya tutuşmalarına sebep oldu.

Bu beyitte Hz. Yusuf'un kıssası hatırlatılmış. Güzelliği ve akıllığıyla bütün dikkatleri üzerine çeken Yusuf'u kardeşleri kıskanır ve onu kuyuya atarlar. Bahar taciri de çimen Mısır'ına gül bırakarak bu yerin sakinleri arasında kavga çıkmasına sebep olur. Burada Züleyha'nın Yusuf'u elde etmek için verdiği mücadele gül için yaşanmaktadır. Hz. Yusuf kıssasına telmih bir sonraki beyitte de devam etmektedir.

---

[112] *Devlet kuşu, talih kuşu, cennet kuşu. Kaf dağında okyanus adalarında veya Çin'de yaşadığına inanılan efsanevî bir kuş. Serçeden biraz büyük, yeşil kanatlı, sarı gagalı, boz saksağanı andırır bir kuşmuş. Eskiden bir meydanda Hüma uçurulur ve kimin başına konarsa o kişi padişah olurmuş. Bu bakımdan Hüma bir devlet kuşu olarak bilinirmiş. Yine hüma göklerde uçunca gölgesi kimin başına düşerse o kişi ilerde padişah olurmuş…*
İskender PALA, *a.g.e.*, 262.

'Bahar' kelimesinin 'sarı gül' anlamına geldiği de hatırlanmalıdır.[113] Bu durumda 'bahar' sözcüğünü tevriyeli olarak kullanan şâir, sözcüğün bu ikinci anlamıyla gülü Hz. Yusuf'a benzettiği söylenebilir.

14- Bu zevk saldı Züleyhâ-yi lâleye bir şevk

Ki lâ'l ü müşg döküp verdi ağrınca bahâ

Bu zevk lale Zuleyha'sına bir şevk verir ve (amacına ulaşmak için) la'l ve misk dökerek (gül Yusuf'unun) ağırlığınca bedel öder.

Kıssaların en güzeli olan Yusuf – Züleyha kıssasına telmih bu beyitte de devam ediyor. Baharın gelişi ve tabiatın ölüm uykusundan uyanıp yeniden dirilişi bu kıssa üzerinden anlatılıyor.

15- Hadika tahta-i ta'lim olup reyâhinden

Yazıldı mühmel ü mu'cem ana hurûf-i hecâ

Bahçe, çiçeklerden (yapılmış) eğitim tahtası olup noktalı noktasız bütün temel harfler (ona) yazıldı.

Burada bahçe bir eğitim tahtasına benzetilmiştir. Bu tahtaya noktalı ve noktasız harfler yazılmıştır. Bahçede çiçek açan bitkiler noktalı harf, açmayan bitkiler de noktasız harf olarak tahayyül edilmiş. Kâinata ilahî bir kitap olarak bakan Fuzûlî burada da aynı bakışını sürdürmektedir.

Beyitte reyâhîn kelimesi 'reyhanî' yazıya da işaret edilecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır. Ayrıca karalama tahtası, elifba anlamına gelen hurûf-ı hecâ ve yazı gibi kelimelerle yapılan tenasüp sanatı, adeta insanı eğitim ortamına çekip o ortamda yaşatıyor.

16- Müzeyyen eyledi evrâk-i lâleyi şeb-nem

Hurûf-i lâlede olmaz egerçi nokta revâ

Her ne kadar lalenin harflerine nokta uygun görülmese de Şebnem (çiy), lalenin yapraklarını süsledi.

---

[113] Ali Nihat TARLAN; *Dîvân Edebiyatında Tevhidler*, İstanbul, 1936, Fas.2., 9.

Lale kelimesi Arapça yazıldığında (lam, elif, lam ve he) hiçbir harfinde nokta yoktur. Oysa lale yaprağına konup onu süsleyen çiy taneleri noktadır.

Lale, Allah isminin ebcediyle aynı değerde olup kelimeleri oluşturan harfler de denktir. Her ikisinin ebcet hesabına göre değeri 66'dır. Bu sayı ise " Elhamdülillâh"a denk gelir. Gerçek lalede altı yaprak bulunur bu ise imanın şartlarına denktir. Belki de bu yüzdendir ki *gülden sonra klasik Türk şiirinde en sık rastlanan çiçek lâledir.*[114] Ayrıca Osmanlı ve Selçuklu kültüründe Allah'ı simgelemesi için lale motiflerine sıkça yer verilmesi de bu hususla ilişkilendirilebilir. (zırhlarda, miğferlerde, silahlarda, camiilerde vs.)

Bir önceki beyitte bahçedeki çiçekler ve diğer nebatat, yazının harfleri olarak tahayyül edilmişti. Ancak bu harflerden kimi noktalı kimi noktasız idi. Fakat şebnem noktalı noktasız ayrımı yapmadan bütün harflere konup onları süslemiştir. Kimi harfler noktasız olması gerektiği halde şebnem onları da noktalı durumuna getirdiği için bir sorun oluşturmuştur. Nitekim lale de bundan nasibini almıştır. Ortaya çıkan bu meselenin çözümünü şâir bir sonraki beyitte dile getirir:

17- Götürdü şeb-nemi ezhârdan harâret-i mihr

Şikûfe noktaların gerçi kim eder imlâ

Güneşin sıcaklığı çiçeklerden çiğ tanelerini (buharlaştırıp) götürdü. (Böyle olmasaydı) şükûfe noktalarını kim imlâ edebilirdi (ki).[115]

Arap alfabesinde harfleri belirleyen temel unsurlardan biri de noktalardır. Noktalardaki düzensizlik harflere yansır ve dildeki düzen bozulur. İşte bahçe kitabını oluşturan noktalı ve noktasız çiçeklere çiğ noktaları da düşünce bir karışıklık ortaya çıkıyor. Tam da bu karışıklık yaşanırken Güneş yüzünü gösterip çiğ tanelerini buharlaştırıyor. Böylece sadece asıl olan noktalar kalıyor ve karışıklık giderilmiş oluyor. İşte şâir tam da bu noktada Güneşi hareket ettiren ilahî güç olmasa kim bu imlayı yapabilir, bu karışıklığı giderebilir, diye sorup kimse yapamaz, demeye

---

[114] Bayram, *a.ge.,* 212.
[115] Mahmut KAPLAN Hocamız beyti şu şekilde günümüz Türkçesine çeviriyor:
'Gerçi şükûfe kelimesinde noktalar yazılır ama güneşin sıcaklığı çiçeklerden çiğ tanelerini (buharlaştırıp) sildi.'
Kaplan, *a.g.e.*, 29.

getiriyor. Bu bağlamda bahçenin kitap; çiçeklerin ve yeşilliklerin de harf olduğunu unutmamak lazım.

18- Debir-i bâd verip tıfl-i andelibe sabak

Götürdü çihre-i ezhârdan nikâb-ı hafa

Rüzgâr kâtibi, bülbül çocuğuna ders verip çiçeklerin yüzünden gizlilik örtüsünü kaldırdı.

Şiirdeki eğitim bağlamı bu beyitte de devam ediyor. Ancak eğitimin temel unsurları yine baharı çağrıştıran çiçek ve bülbül gibi unsurlardır. Beyitte rüzgâra öğretmen, bülbül yavrusuna öğrenci rolü biçilmiş. Ders neticesinde de birer harf olup çeşitli manaları bünyesinde gizli tutan çiçeklerin önündeki gizlilik perdesi ortadan kalkıp sırlar, ortaya çıkıyor. Beyte teşhis ve hüsn-i ta'lil sanatları hâkimdir.

19- Kamu dıraht bulup ref'-i istikâmete yol

Şikûfe hamli ile kesr buldular illâ

20- Nihâl-i bi-bedel-i serv kim kalıp mansûb

Sebât-i hâl ile anlardan oldu müstesnâ

Bütün ağaçlar uzayıp yükselmeye yol bulmuşken çiçek yükleriyle kırıldı. Sadece eşsiz servi fidanıdır ki eğilmeyip sebat-ı hâl ile onlardan müstesna kaldı.

İki beyit anlamca bir birine bağlı olduğu için ikisi birlikte günümüz Türkçesine çevrildi. Beyitte 'ref, kesr, mansup, haml' Arapçanın grameri ile ilgili terimlerdir. Ağaçlar ötreli vaziyette iken çiçeklerin ağırlığı ile kesre halini alıyorlar. Sadece servi ağacı dümdüz durup mansup pozisyonunu koruyor. Bu üç kelime hem terim anlamlarıyla hem de sözlük anlamlarıyla kullanılmıştır. Fuzûlî, Arap dili ile ilgili bir kurala da değinmiştir. Zira 19. Beyitte geçen *illâ Arapça istisna edatıdır. Arap gramerinde müstesnalar mansup (üstün harekeli)tur.*[116]

21- Sadâ-yi seyl çeker medd-i muttasıl ya'ni

Ki medd-i muttasıl ile olur kırâ'et-i mâ'

---

[116] Ali Nihat TARLAN; *Dîvân Edebiyatında Tevhidler*, İstanbul, 1936, Fas.2, 10.

Sel sesi medd-i muttasıl çeker, Zaten mâ' (kelimesi)ın okunuşu medd-i muttasıl ile gerçekleşir.

Medd-i muttasıl tecvit ilmi ile ilgili bir kelimedir. Tecvit kurallarına göre mâ' kelimesi medd-i muttasıl olması hasebiyle uzatılır. Şâir bahardaki suların durmaksızın çağlayışı mâ' kelimesinin uzun okunmasına bağlayarak hüsn-i talil yapıyor.

22- Göründü hey'et-i âb-i revanda şekl-i habâb

Sübûta yetti sebât-i nücûm ü seyr-i semâ

Akarsu yüzündeki kabarcıkların görünmesi, yıldızların sabit oluşunu ve gökyüzünün hareketliliğini ispatlamaya yetti.

Fuzûlî bahar tasvirini yaparken dikkat edilirse beyitler arasında her zaman bir bağ olmayabiliyor. Bu bakımdan bir beyitte ortaya konan bahar manzarası ile kendisinden önce veya sonra gelen beyitteki manzara arasında anlamsal yönden her zaman bir devamlılığın olduğu söylenemez. Her beyit kendi hikâyesini anlatır. Nitekim söz konusu manzara; kimi beyitlerde gramer, kimi beyitlerde tecvit kuralları ile anlatılıyor.

Burada astronomi terimlerini kullanan Fuzûlî, dönemin astronomi ilmine dair işaretler de veriyor. Nitekim *eski astronomi inancına göre yıldızlar sabit, gökyüzü hareketli olup dönmektedir.*[117] Beyitte sel suyu gökyüzü, suyun üstündeki kabarcıklar da yıldız olarak tahayyül edilmiş.

23- Hutût-i muhtelif ü müstakimi enhârın

Çemende saldı zevâyâ-yi güne güne binâ

Nehirlerin düz ve muhtelif (yönde) akışları (sebebiyle) çimende farklı köşelere yapılar oluştu.

24- Ri'âyet-i turuk-i müstakîmden nice kim

Olur husûl-i makâmât-i cennetü'l-me'vâ

Nasıl ki doğru yollara riayet (etmekten) cennetü'l-me'vâ'nın makamları hasıl olur.

---

[117] Kaplan, *a.g.e.*, 33.

Aslında bu beyit bir önceki beyitle anlam olarak sıkı sıkıya bağlıdır. Bu yüzden iki beyti birlikte günümüz Türkçesine çevirmek gerekir. İkisi bir arada şu şekilde çevrilebilir:

Nasıl ki doğru yollara riayet (etmekten) cennetü'l-me'vâ'nın makamları hasıl olur. (Aynen o şekilde) Nehirlerin düz ve muhtelif (yönde) akışları (sebebiyle) çimende farklı açılara (köşelere) yapılar oluştu.

Kur'an-ı Kerim'de "altlarından ırmaklar akan cennetler" ifadesi sıkça geçer.[118] Yani cennet tasvirlerinde su önemli yer tutar. Bunda suyun hayati öneme sahip olmasının yanında Arap yarımadasının suya olan hasreti de etkili olduğu söylenebilir.

Beyitlerde nasıl ki Sırat-ı müstakimi takip edenler cennet'ül-me'va'da çeşitli makamlar elde ediyorsa akarsuyun çizdiği hatları takip edenler de yeşilliklere, güzel yapılara kavuşacağı anlamı öne çıkar. Hâkim bir noktadan bir akarsu vadisini izleyip tefekküre dalan ve buradan da inanç boyutuna geçip hak yolunu takip edenleri bekleyen büyük mükâfata beyitte dikkat çekiliyor. Yani burada madde boyutundan mana boyutuna geçmek söz konusudur.

25- Hevâ-yi bağdan ettim bu hikmeti ma'lûm

Ki i'tidâldedir hüccet-i havâs ü kuvâ

(Gerçek sağlık) insandaki bütün duyu ve güçlerin dengede olmasıyla elde edilir. Bu hikmeti de bahçenin havasından öğrendim.

Baharın havasında sıcaklık-soğukluk gibi tabiat olayları dengededir. Bu mükemmel dengenin insanda oluşturduğu harikulade güzelliklerin bir neticesi olacak ki şâir, bunu dönemin tıbbında 'hılt teorisi' olarak bilinen kuralla ilişkilendiriyor. Bu teoriye göre gerçek sağlık, insandaki safra, sevda, balgam ve kanın dengede olması ile elde edilir.

26- Bahâr gül-şeni ezhâr ile kılıp memlû

Yakinım oldu ki mümkün değil vücûd-i halâ

---

[118] Nisa, 4/13; Tevbe, 9/72-89-100;Hicr, 15/45; İbrahim, 14/23; Maide, 5/85 vd.

Halâ, Birbiri ile bitişik olan iki cisim arasındaki boşluktur. Eski felsefeciler ve kelamcılar mekân kavramını açıklarken çeşitli düşünceler ileri sürmüşlerdir. Kelam bilginlerine göre iki cisim arasındaki boşluk, maddenin hareketine elverişli ve maddeden ayrı bir bu'd-ı mücerrettir. Bu buut cisme zarf olma kabiliyetine sahiptir. İçinde cisim olan boşluğa hayyiz, cisim bulunmayan boşluğa da 'halâ' derler. Cisimlerin küçük parçacıklardan ibaret olduğunu kabul ettiklerinden, bu cüzlerin hareketini mümkün kılmak için 'halâ'nın varlığını mümkün görürler. Meşşaiyyun filozofları 'halâ'nın varlığını kabul etmezler.[119]

Bahar, gül bahçesini çiçeklerle doldurduğundan 'halâ'nın varlığının imkânsızlığına yakin ettim. Veya bahar, gül bahçesini o denli çiçeklerle doldurmuş ki 'halâ'nın varlığının imkânsız olduğuna kana't ettim.

27- Nazarda olmak ile subh ü şâm gonce vü gül

Bedîhi oldu kemâl ehline husûl-i safâ

Sabah akşam gonca ve gülün göz önünde bulunması apaçık (gösteriyor ki) kemal ehlinde neşe ve sevinç hâsıl olacaktır.

Gülün goncanın kemali olduğunu, kemale gelen şeyde safanın hasıl olacağını ve bu durumun insan için de geçerli olduğunu belirten Ali Nihat TARLAN, bu beyti ayrıca şu şekilde açıklamıştır:

"Kemâl ehli sabah akşam gözleri önünde duran gonca ve gülden kemâlleri derecesi ile uygun manevi duygular alacak ve bundan manevi haz duyacaklardır."[120]

28- Netice sâlibe olmak hilâf-i âdettir

Olunca mücib-i suğrâya müttefik kübrâ

Beyti mantık ilminin terimleri üzerine kuran Fuzûlî, bu şekilde mantık ilmine dair bilgisini de gözler önüne seriyor. Mantık ilminde **salibe** olumsuz önerme, **mucib** olumlu önerme; **sugra** kıyasta küçük önerme, **kübra** büyük önerme anlamındadır. Bu açıklamalardan sonra beyit günümüz Türkçesine şu şekilde çevirebilir:

---

[119] Agâh Sırrı Levend, *Dîvân Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*, İst. 1980, 84-85.
[120] Ali Nihat TARLAN, *a.g.e.,* 10-11.

Büyük önerme küçük önermenin gerektirdikleriyle birleşince, neticenin menfi olması âdete aykırıdır.

29- Zamîr-i gül-büne gül rengi saldı âteş-i bim

Kim humre[121] kana olur nefs evinde râh-nûmâ

Yılancık, nefs evinde kana rehberlik ettiğinden gülün rengi, gülistana korku ateşi saldı.

Önceki beyitlerde ara ara kendisini hissettiren Fuzûlî'nin tıp bilgisi burada da kesif bir şekilde kendisini hissettiriyor. Zira yılancık hastalığında vücudun *mikrop girdiği bölümünde kızarıklık oluşur ve kırmızılık git gide genişlik gösterir.*[122] Ayrıca bu hastalık, ateşli ve bulaşıcıdır. Bulaşıcılığı da kan yoluyla olur. İşte şâir, gülistana yayılan gül rengi kaynaklı fevkalade etkileyici kırmızılığı yılancık hastalığıyla ilişkilendiriyor. Adeta bu kızıllık, gülistan sakinlerini yılancık hastalığına yakalanma korkusuyla sarsıyor.

30- Gül âteş üzre kılar akd-i zühre-i şeb-nem

Tedârük-i kamer ü şems eder sabâh ü mesâ

Şâir burada bazı kelimelerin Kimyadaki karşılıklarını kullanarak beyti terkip etmiştir. Bu bakımdan beyitteki kimi kavramların Kimya ilmindeki karşılıklarını verdikten sonra beytin günümüz Türkçesine çevrilmesinin uygun olacağını düşünüyoruz. Şöyle ki "akd" kelimesi "terkip etmek, ateş üzerinde iksir eklemek" anlamına gelir. "Zühre" kelimesi de "Venüs, Kervankıran yıldızı, (Kimyada) kalay" anlamlarına tekabül eder. Bunların dışında çiy anlamındaki "şebnem" kelimesi kimyada civaya, Ay anlamına gelen "kamer" kelimesi kimyada gümüşe, Güneş anlamındaki şems kelimesi de kimyada altına tekabül etmektedir.[123]

Gül, ateş üzerinde civaya iksir döküp sabah akşam gümüş ve altın elde etme hazırlığı yapar.

---

[121] **humre:1**. **hek.** yılancık, alazlama. **2.** kızıllık, kırmızılık.
Ferit DEVELLİOĞLU, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle*, Aydın Kitabevi Yay., 1996, Ankara, 381.

[122] Erişim: [www.saglikbelirtileri.com/saglik/yilancik_hastaligi.html] Erişim Tarihi: 13/12/2012.

[123] Kaplan, *a.g.e.*, 40.

31- Bu kimyâ sebebinden aceb midir olsa

Elinde dâne-i erzen mesâbesinde tılâ

Bu kimyadan dolayı (gülün) elinde altın mısır değerinde olsa şaşılır mı?

30-31. beyitler anlamca birbirine bağlı beyitlerdir. Bu iki beyitle ilgili olarak Mahmut KAPLAN şu açıklamayı yapmıştır:

"Şâirin hayal zenginliği açık bir şekilde görülüyor. Gül bir kimyager, üzerindeki sarı tohumlar altın; çiy taneleri kalaydır. Gülün rengi krmızıdır (ateş). Şebnem Zühre (kalay), gülün üzerinde ateşe konmuştur. Gül bu kimya işleviyle sabah akşam altın elde ediyor. Bol miktarda altın elde ettiği için de bu kıymetli madenin darı kadar değeri yoktur. Şâirin kimya terimlerini sanatkârane bir tercihle kullandığını belirtmeye gerek yok sanırım. Çünkü o, bu ilmin batıl olduğunu, bu yolla kimsenin zengin olmadığını bilir."[124]

32- Şükûfe simine farz eyledi hurûc-i zekât

Medâr-i havl ü bulûğ-i nisâb-i istinmâ

Çoğalan malın nisaba ermesi ve üzerinden bir yıl geçmesi, çiçek gümüşüne zekâtını vermesini farz kıldı.

Ağaçların yılda bir kez çiçek açmasını, çiçeklerin tomurcuklarından çıkmasını şâir; fıkıh penceresinden değerlendirip bunu İslam'ın şartlarından biri olan zekâtla ilişkilendiriyor.

33- Hukûk def'i için ağniyâ-yi eşcâra

Sahâyif-i çemen oldu eyâdi-i fukarâ

Ağaçların zenginleri (üzerinde bulunan fakir) haklarını almak için çimen sayfaları fakirlerin elleri oldu.

İslamiyet'te zekât ve sadaka fakirlerin zenginler üzerindeki haklarıdır. Zenginler ancak fakirlerin bu haklarını verdikleri zaman sorumluluklarını yerine getirirler. Beyitte ağaçlar zengin, çimenlik de adeta el açıp yaprakları toplayan fakir olarak tahayyül edilmiştir. Burada doğa unsurlarının fıkıh kurallarına göre hareket edip kişileştirilmesi söz konusudur. Ayrıca şâirin tıp, fıkıh, astronomi gibi farklı

---

[124] *A.g.e.,* 41-42.

disiplinlere ait bilgilerini şiirine son derece başarılı bir şekilde sindirdiğine de şahit oluyoruz.

Beyitte *"Mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı istemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır"*[125] ayet-i kerimesine de gönderme yapıldığı söylenebilir.

34- Bahârdan ten-i gül-bünde eyleyip heyecân

Harâret-i demevî kıldı ukdeler peydâ

Bahardan (dolayı) kanın harareti gül fidanının teninde heyecan eyleyip boğumlar, düğümler meydana çıkardı.

Beyitte gül fidanının sürgün vermesi, güzel bir sebebe bağlanarak hüsn-i ta'lil yapılmıştır.

35- Boyandı kanı ile safha-i çemen gül gül

Meger ki fasdına hükm eylemiş tabib-i hevâ

Hava hekimi, kan aldırmasını karar kıldığı için çimen yüzeyi (gül fidanının) kanı ile gül gül boyandı.

Beyitte şişkin haldeki gül tomurcukları hastalıklı bir yapıya, tomurcukların açılmasıyla gün yüzüne çıkan kıpkırmızı güller de hastalığı gidermek için **kan aldırmak** olarak tahayyül edilmiş. Beyitte hacamat denilen bu eski âdete telmihte bulunulmuş. Hüsnü talil sanatıyla beyit, renklendirilmiştir.

36- Hibâl-i sihre dönüp cünbiş-i cedâvil-i âb

Kelim-i serv ana aksden bıraktı asâ

Su arklarının hareketi, sihir iplerine döndüğü için servi Musa'sı ona yansımasından asa bıraktı.

Su arklarında suyun büyülü hareketliliği ve servinin suda kırılan gölgesi ile oluşan görüntü, şâirde Hz. Musa'nın Firavun'un büyücüleriyle olan karşılaşmasında gösterdiği mucizeyi hatırlatıyor ve beyit, telmihte bulunulan kıssanın anahtar kelimeleri olan **hibâl-i sihr, kelim, asâ** gibi ifadeler üstüne kuruluyor. Servinin akan

---

[125] Zâriyat, 51 /19.

sudaki gölgesi, Hz. Musa'nin yaşadığı olayla ilişkilendirilerek göz önünde canlandırılmaya çalışılıyor.

37- Olup terennüm-i bülbül azâyim-i teshir

Çemen perîlerine lâzım oldu arz-i likâ

Bülbül şakıması, büyüleyici duâ oldu ve çimen perilerini yüzlerini göstermek zorunda bıraktı.

'Azâyim' şeklinin yanlış, doğrusunun 'azâim' olduğunu belirten Ferit DEVELLİOĞLU, kelimenin *'âfetlere ve hastalıklara şifalı olması için okunan duâlar, tılsımlar'*[126] anlamına geldiğini belirtiyor. Ali Nihat TARLAN'ın kelimeye verdiği *'cin ve perileri teshir edip kendi amacında kullanma ilmi'*[127] anlamı ise beyit bağlamına daha iyi oturduğu söylenebilir.

38- Bisât-i gül-şene dün eyledim güzer ki demî

Kılam nezâre-i âsâr-i san'at-i Mevlâ

Dün bir ara Mevlâ'nın sanat eserlerinin seyri için gül bahçesinde gezindim.

Yeryüzünün Allah'ın muhteşem bir şaheseri olduğunun bilincinde olan ve dünyaya bu pencereden bakan Fuzûlî, bu beyitte tefekkürü teşvik eden ayetlere gönderme yapmıştır.[128]

39- Aceb nizâ'da gördüm çemen zariflerin

Ta'accüb ile kamu sâlik-i tarik-i hatâ

Beyit, iki şekilde anlamlandırılabilir:

Çimen zariflerini garip bir çekişme içinde gördüm. Şaşkınlıkla hepsi yanlış bir yolun yolcusu (olmuş).

Diğer bir şekil de 'kamu sâlik-i tarik-i hatâ' ifadesini 'çemen zariflerin'e sıfat yaparak beyit anlamlandırılabilir:

---

[126] Ferit DEVELLİOĞLU, *a.g.e.*, 57.
[127] Ali Nihat TARLAN, *a.g.e.*, 11.
[128] *"Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. 'Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru.' derler."*
Âl-i İmrân, 3/191
Kur'ân- Kerîm'de bunun gibi insanı düşünmeye davet eden onlarca ayet vardır.

Her biri hata yolunun yolcusu olan çimen zariflerini garip bir çekişme içinde ta'accüb ile gördüm.

Aslında 38. beyitte Mevlâ'nın sanat eserlerini seyre çıkıp tefekkür etmek için bahçeye çıkan şâir, 39, 40 ve 41. beyitlerde bu seyir sırasında karşılaştığı tabloyu paylaşıyor. Bu vesileyle kendi döneminde tanık olduğu tartışmaları ve kelam ilminin bazı meselelerini ağaç, çiçek gibi sembollerle dillendiriyor.

40- Kamu kemâl ile müsted'i-i tarik-i necât

Veli kamusuna bâtıl delil-i istid'â

Hepsi olgunlukla gerçek kurtuluş yolunun savunucuları olduklarını iddia ediyor. Ancak hepsinin iddiasına gösterdiği delil batıldır.

Burada Peygamberimizin*"İsrailoğulları, yetmiş bir fırkaya ayrıldı. Derken, yetmişi helak olup birisi kurtuldu. Benim ümmetim de yetmiş iki fırkaya ayrılacaktır. Böylece yetmiş biri helak olacak tek birisi kurtulacaktır.* Bunun üzerine ashâb*, 'Ey Allah'ın Resûlü! O kurtulan taife hangisidir?'* dediklerinde de O: *'(Benim ve ashabımın yolundan ayrılmayan) cemaat cemaat cemaat!'* diye buyurdu.*"*[129] hadis-i şeriflerine ima olduğu söylenebilir.

41- Sanıp şükûfe mebâdi sunûf-i eşcârı

Kılardı bahs ki câ'iz ta'addüd-i kûdemâ

Çiçekler, ağaçları başlangıç olarak kabul edip kadimlerin birden fazla olduğundan söz ederdi.

40. beyitte bahçe sakinlerinin her birinin asıl hak yolunun kendi yolu olduğunu iddia ettiği; oysa hepsinin de delilinin çürük olduğu dile getirilmişti. Burada da ağaçları donatan çiçekler, kendilerinin ağaçtan geldiğini sanıyor ve her çiçek bunu kendi ağacı için düşününce 'kadim olan'ın birden fazla olması gibi yanlış bir durum ortaya çıkıyor. Lakin ağaçlar asla 'mebâdi' olamaz. Kadim olan birdir; o da evreni yaratan mutlak güç sahibi Allah'tır. Burada idrak körlüğüne, kaynağı göremeyip birtakım teferruatlarda kaybolma haline de şâir tarafından eleştiri getiriliyor.

---

[129] Fahruddîn Er-Râzî, *Tefsir-i Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb* (Çev. Suat YILDIRIM vd.), Akçağ Yay., Ankara, 1993, XVI, 226.

42- Verip teselsüle kuvvet tab'iat-i kec-i âb

Olurdu nâfi-i isbât-i illet-i ûlâ

Su (yolu)nun kıvrımlı yaratılışı teselsül fikrini güçlü kılsa (da bu durum) ilk sebebin (Allah'ın varlığının) ispatının inkârı olur.

Halka halka akan su teselsül fikrine güç veriyor. Ancak bu aynı zamanda '*illet-i ûlâ'*nın inkârı olur. Zira kelam ilmine göre de batıl olan teselsül fikrinde her yaratıcının bir yaratıcısı vardır. Bunun da bir nihayeti yoktur. *Muhakkak bizatihi mevcut bir Tanrı kabul etmek Kelâm ilminde akli bir zarurettir.*[130] Fuzûlî bu şekilde teselsülü kesin bir dille reddeder.

43- Hayâl-i mahz sanıp kâ'inâtı nerkis-i mest

Kılardı cehl ile nefy-i hakâyik-i eşyâ

Sarhoş nergis, evreni mutlak hayal sanıp cehaletle eşyanın hakikatini inkâr ederdi.

Fuzûlî, Divân şiirinde sarhoş olma özelliği ile öne çıkan nergis çiçeğinin eşyanın hakikatini hayal sanmasını onun sarhoşluğuna bağlıyor. Zira *ancak sarhoş kişi eşyanın bir hakikati olduğunu inkâr eder.*[131]

44- Ederdi bülbül-i kâfir-nihâd secde-i gül

Ta'abbüd-i sanem ile tutup necâta recâ

Kâfir yaratılışlı bülbül, güle secde edip puta tapınmakla kurtuluşa ereceğini ümit eder.

Güle duyduğu mecazî aşkla bilinen bülbülün bu aşkı tapınma derecesinde kutsaması ve bunu kurtuluş yolu olarak benimsemesini eleştiren şâir, bülbülün gerçek aşktan habersiz olduğunu; mecazî aşk, ancak hakikate vesile olunca kıymete bineceğini söylüyor. Zira masivada (gül) kendini kaybeden bülbül masivanın perdelediği hakikati bulamaz.

---

[130] Ali Nihat TARLAN, *a.g.e.,* 11.
[131] Kaplan, *a.g.e.,* 53.

Beyitte bülbül kişileştirilmiştir. Ayrıca secde, ta'abbüd, tarik-i necat arasında tenasüp sanatı vardır.

45- Nesim vâkıf olup bu fesâdı men' etti

Ki ey gürûh-i perişan tutun tarik-i hüdâ

Saba yeli; ey perişan topluluk, hidayet yolunu takip edin, diyerek duruma vakıf olup bu yanlışlığı giderdi.

Bu beyit bir önceki beyite bağlıdır. Güle taparcasına bağlı olmakla hatalı olduğu vurgulanan bülbülü bu beyitte saba yeli uyarıyor ve bu vesileyle bülbülün düştüğü hatadan kurtarıldığı aktarılıyor.

Bu beyit bahariye bölümünün son beyti idi. Bundan sonra tevhid kısmı başlıyor.

46- Bu kâr-hâne bir üstâddan değil hâli

Gerek bu kudrete elbette kâdir ü dânâ

Bu işyeri (kâinat) bir ustadan hâlî değildir. Bu güce elbette bir kudret sahibi ve bilgili (Allah) gerekir.

Sürekli çalışan ve üreten bir fabrika olan bu evrenin elbette bir ustası vardır ve evren sahipsiz değidir. Bu denli sayısız ve muhteşem eserin sergilendiği bu sergi salonu bir ustadan hâlî değildir. O usta da şüphesiz ki Allah'tır.

47- Kılar delâlet-i illet vücûd-i her mevcûd

Veli ne sûd ki sâhib-nazar değil a'mâ

Yaratılmış olan her varlık (yaratıcıdan) bir işaret verir. Ancak ne çare ki, kör olan göremez.

Tevhidlerinde "vahdet-i vücud" görüşünü dile getiren Fuzûlî, bu görüşlerini dile getirirken şeriata aykırı düşmemeye özen göstermiştir. *Bütün mevcudatın Vücûd-ı Mutlak'ın, yani Allah'ın esma ve sıfatlarından ibaret olduğu nazariyesine dayanan vahdet-i vücud,*[132] Arapça "varlığın birliği" anlamına gelir. Vahdet-i vücud anlayışına göre Allah'tan başka varlık yoktur ve Allah'ın dışındaki varlıkların var oluşları,

[132] İskender PALA, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yay., Ankara, 1995, 555.

O'nun varlığına bağlıdır. Yaratılmışların bütününü Allah'ın varlığını ve birliğini ispatlayan deliller olarak gören şâir, bunu göremeyenlerin gerçek körler olduğunu ifade ediyor. Zira bu gün gibi aşikâr işaretleri görememek *"… Gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler (kalp gözleri) kör olur."*[133] ayetinde ifade buyrulduğu gibi mutlak bir kalp körlüğüdür.

48- Mükevvenâta hudûs ol kâdimdendir kim

Kemâl-i zâtına mümkün değil kâbul-i fenâ

Kâinatın yaratılması, o öncesi bilinmeyen Allah'tandır. Zatının kemaline (asla) yokluk izafe edilemez.

Beyitte, *"Allah gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır. İşte bunda inananlar için bir ibret vardır."*[134] ve *"Andolsun, gökleri, yeri ve ikisi arasında bulunanları altı günde (altı evrede) yarattık; Bize bir yorgunluk da dokunmadı."*[135] gibi ayetlerde de buyrulduğu gibi Allah'ın bütün yaratılmışların haliki olduğu vurgulanıyor. Şâir bu beyitlerle adeta ayetleri tercüme ediyor.

49- Kadir ü Muktedir ü Kâdir ü Mukaddir ü Hayy

Alim[136] ü Âlim ü Allâm ü A'lem ü A'lâ

(Allah;) mutlak kudret sahibi, her şeye gücü yeten, güçlü, takdir edici, her zaman diri, bilgisi ezelî ve ebedî olan, her şeyi en iyi bilen bilgin ve en yüce olandır.

Tamamen Esma-i hüsnâ ile tanzim edilmiş bu beyitte Allah'ın isimleri uyumlu bir şekilde bir araya getirilerek O'nun gücüne, bilgisinin sonsuzluğuna, diri oluşuna ve yüceliğine işaret edilmişitr. *Kudret* kökünden türeyen *Kadir, Muktedir, Kâdir,* kelimeleri ile *ilm* kökünden türeyen *Alim, Âlim, Allâm, A'lem* kelimelerinin uyumlu bir şekilde peş peşe sıralanması beyte güçlü bir söyleyiş ve muhteva açısından kapsayıcılık kazandırmıştır.

---

[133] Hac, 22/46.
[134] Ankebut, 29/44.
[135] Kaf, 50/38.
[136] Akçağ yayınlarının hazırladığı Fuzûlî Dîvânında 'Alim' şeklindedir. Ancak kanaatimizce doğrusu 'i' sesinin uzatılmasıdır. Yani kelime 'Alîm' şeklinde yazılmalıdır. Nitekim Mahmut KAPLAN da 'Tevhîd Fuzûlî' adlı eserinde (57. sayfada) sözünü ettiğimiz şekilde kelimeyi yazmıştır. N.U.

50- Zihi mükevvin-i kâmil ki kudretindedir

Peri-likâlara lûtf-i tenâsüb-i a'zâ

Ne güzel ve olgun bir yaratıcıdır ki, peri yüzlülere organların uyumunu lûtfetmesi onun kudretindendir.

Bütün güzelliklerde olduğu gibi insanlardaki güzellik de Allah'tandır. Bu anlayışla hareket eden şâir, tevhid türü içerisinde güzellerin tasvirine de yer verir ve bu güzelliği Allah'ın cemal sıfatının bir tecellisi olarak değerlendirir. Bu bağlamda güzel yüz, esmanın en güzel tecelli ettiği yerdir. Nitekim bu düşünceden yola çıkan şâir, bir sonraki beyitte güzellerin güzelliklerini borçlu oldukları dil, yüz, saç, zülüf, hat, boy gibi organların güzelliğine ve bunların birbiriyle olan uyumuna değiniyor:

51- Melâhat-i leb-i mey-gûn ü lehce-i şirin

Nezâket-i kad-i mevzün ü çihre-i zibâ

Şarap renkli (kırmızı) dudağının güzelliği ve tatlı dili, düzgün boyunun zarifliği ve güzel yüzü…

Bir önceki beyitle bağlantılı olan bu beyitte şâir, 'Bütün bu güzelikler ve muhteşem kompozisyon, bir yaratıcıya işaret ediyor ve o da Allah'tır.' demek istiyor.

52- Safâ-yi cism-i lâtif ü kabûl-i cevher-i pâk

Letâfet-i hat-i müşgin ü zülf-i anber-sâ

Güzel bedenin berraklığı ve temiz bir öze sahip olması, misk kokulu ayva tüylerinin hoşluğu ve amber kokulu zülfü…

Şâir, bu beyitte de Allah'ın Kur'an-ı Kerim'de 'ahsenü'l-halıkîn' olarak vasıflandırdığı, biçim ve öz itibariyle harikulade bir varlık olan insanın güzelliklerini anlatmaya devam ediyor.

53- Kemâl-i kudret ü ilminedir şevâhid-i adl

Ukûd-i silsile-i kâr-hâne-i dünyâ

Dünya iş yerinin zincirleme bağları, O'nun kudret ve ilminin kemaline (dair) adaletli şahitlerdir.

Son derece ince hesaplar üzerine kurulan bu dünyada her şey birbirine bağlı ve sebepler dairesinde hareket eder. Bu bağlılık beraberinde mükemmel bir nizamı, bir dengeyi getirir. İnce hesaplarla yürütülen söz konusu nizam ve intizamın kendiliğinden oluşması imkânsızdır ve bu harikulade düzenin bir fabrika gibi kusursuz işlemesi Allah'ın varlığına, birliğine, kudret ve ilminin eşsizliğine işaret eder. Nitekim Allah Kur'an-ı Kerim'de *"Emriyle göğün ve yerin, (kendi düzenlerinde) durması da O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir…"*[137] buyurarak akıl sahiplerini bu konuda düşünmeye davet eder.

54- Besâ'it-i şeref-i mahremiyyet-i vahdet

Mürekkebâta kabûl-i terekküb-i cezâ

Akçağ yayınlarından çıkan Fuzûlî Dîvânında 'besâ'it' kelimesi tamlamanın bir öğesi konumundadır. Oysa Mahmut KAPLAN, kelimeyi ismin yönelme halinde yani 'besâ'ite' şeklinde kullanmış ve beyti buna göre anlamlandırmıştır.[138] Bu bakımdan beytin günümüz Türkçesine çevrilmesi hususunda Meheddin İSPİR ve Mahmut KAPLAN'ın çevirilerine burada yer verilecektir.

Meheddin İSPİR;

"Birliğin mahremiyeti şerefli olan ama basit görünen şeylerdedir. Bileşiklerde karışım vardır."[139] şeklinde çevirirken, Mahmut KAPLAN;

"Basit varlıklara, birlik mahremiyetine (yakınlık) yaklaşma şerefi, bileşiklere parçacıklarla bir araya gelip yeni maddeler oluşturma (yeteneği)."[140] şeklinde beyti günümüz Türkçesine aktarmıştır.

Bütün yaratılmışlar dikkatle incelendiğinde hepsinde Allah'ın mührünün gizli olduğu görülür. Yani **kesret** içinde **vahdet** gizlidir. Kesret içinde vahdeti aramak Tasavvufî Türk şiirinin genelinde işlenen, öne çıkan bir husustur. Zira *"Tasavvufta gerekli olan vahdet, kesret içinde olandır.*"[141]

---

[137] Rum, 30/25.
[138] Kaplan*, a.g.e.,* 62.
[139] Meheddin İSPİR, *Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nda Edebî Tür Olarak Tevhid ve İşlenişi*, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 32, Erzurum, 2007, 104.
[140] Kaplan, *a.g.e.,* 63.
[141] İskender Pala, *a.g.e.*, 555.

55- Hevâ-yi mekrümetinden kabûl-i feyz kılıp

Mürebbî-i çemen olmuş bahâr-i rûh-efzâ

Cana can katan bahar, cömertlik ve ağırlama isteğinden bolluğu kabul edip çimen terbiyecisi olmuş.

Burada tekrar bahar mevsiminden ve onun özelliklerinden söz ediliyor. Tevhîd bölümü içinde tekrar bahardan söz edilmiş olması, kasîdenin teşbip bölümünün bahariye olmasıyla ilişkilendirilebilir.

56- Nesim-i merhametinden alıp ifâzâ-i cûd

Cihânı reşk-i cinân eylemiş nesim-i sabâ

Sabah rüzgârı, merhamet rüzgârından cömertlik feyzini alıp dünyayı cennetlerin kıskandığı bir duruma getirmiş.

Yapısal olarak -öznenin sonda olması, yüklemin zarf olması, ilk dizenin ikinci dizeye bağlı ve onun zarfı durumunda olması vb. – bir önceki beyite benzeyen bu beyitte de baharın dünyayı ne derece güzelleştirdiği mübalağalı bir şekilde anlatılıyor. Şâir, dünyanın bu mevsimde cenneti kıskandıracak kadar güzelleştiğini dile getiriyor.

57- Safâ-yi lûtf-i amîmi nüfûz edip kılmış

Mizâc-i nâmiyeyi müsta'idd-i neşv ü nemâ

İyiliğinin kapsayıcı neşesi, yeşerme kapasitesi olan varlıkların içine işleyip mizaçlarına yeşerme kabiliyeti vermiş.

Bu beyitte şâir, bahar mevsimini Allah'ın **el-bâis** isminin bir tecellisi ve haşrin bir provası olarak görmektedir. Söz konusu dirilişin ilahi güçten kaynaklandığının farkında olan Fuzûlî, kâinata *"Allah, rüzgârları gönderendir. Onlar da bulutları hareket ettirir. Biz de bulutları ölü bir toprağa sürer ve onunla ölümünden sonra yeryüzünü diriltiriz. İşte ölümden sonra diriliş de böyledir."*[142] penceresinden bakmaktadır.

[142] Fâtır, 35/9.

58- Fezâ-yi gül-şen-i lûtfu merâti'-i ahbâb

Mezâyik-i reh-i kahrı mehâlik-i a'dâ

İyiliğinin uçsuz bucaksız bahçesi dostlarına (ferah bir) çayırdır. Kahır yolunun sıkıntıları da düşmanlarının helak olacakları yerlerdir.

İnananlarla inanmayanların durumları burada gözler önüne serilmiştir. Allah'a inanan her durum ve şartlarda huzurludur, mutludur. İnanmayan ise dünyanın en güzel yerlerinde de yaşasa sıkıntılıdır, kederlidir. Zira Allah, Kur'an'da *"Onlar, inananlar ve kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur."*[143] şeklinde buyurarak bize gerçek huzurun nasıl elde edileceği hakkında bilgi vermektedir.

59- Sühâ'ya lûtfu eger kılsa zerre-perverlik

Yeter makâm-i müsâvât-i Âf-tâb'a Sühâ

Eğer O'nun iyiliği süha yıldızına zerre kadar dokunsa Süha yıldızı Güneşle eşit bir makama ulaşır veya bu zerre kadar iyilik Süha'nın Güneş'in seviyesine çıkmasına yeter.

Allah için imkânsızlık diye bir şey yoktur. O'nun 'ol' demesi yeterlidir. Bu bağlamda O Süha gibi bir sönük yıldızı istese anında Güneş'in seviyesine, parlaklığına çıkarabilir. Bunun için de bir zahmet asla söz konusu olamaz, 'ol' demesi yeterlidir. Yasin suresinin 82. ayetinde bu durum şu şekilde aktarılır: *"Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir."*

Burada Necip Fazıl'ın Allah'ın sonsuz kudretini bildiren bir sözünü hatırlamakta yarar vardır: Necip Fazıl'a, "Allah, deveyi iğnenin deliğinden geçirebilir mi?" diye sormuşlar. "Evet geçirir." demiş. Bunun üzerine "Deveyi mi küçültür, yoksa iğneyi mi büyütür?" demişler. Necip Fazıl, İlahi kudretin sonsuzluğunu ifade babında, şu cevabı vermiş: "Ne deveyi küçültür, ne iğneyi büyütür. Gökteki yıldızları senin gözbebeğine sığdırdığı gibi, vızır vızır geçirir."

---

[143] Ra'd, 13/28.

60- Ger olsa kahrına mazhar anâsır u eflâk

Nikâh akdin üzer ümmehâttan âbâ

Anasır (hava, su, toprak, ateş) ve felekler eğer onun kahrına uğrasalar babalar, analardan nikâh akdini bozar (fesheder).

Fuzûlî bu beyitte gök ve dört unsur Allah'ın kahrına uğrasa aralarındaki uyum bozulur, kıyamet kopar demek istiyor. Böyle bir durumda ortaya çıkacak dehşet verici tabloda insanlar ne yapacağını şaşırır ve babalar analardan nikâh sözleşmelerini feshederler, görüşünü ortaya koyuyor.

61- Hisâb-i rızkını kılmış temâmi-i beşerin

Henüz Âdem'e peyvend kılmadın Havvâ

(Allah), Henüz Havva Adem'le evlenmeden önce bütün insanların rızkının hesabını yapmış.

Kader inancının dile getirildiği bu beyitte Fuzûlî, henüz Havva yaratılmadan önce Allah'ın bütün insanların rızıklarını belirlediğini, herkesin bu taksimata göre bu dünyadan nasipleneceğini söylüyor. Zira Allah, bu taksimata dair Kur'an-ı Kerimde şöyle buyurmaktadır: *"Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır."*[144]

62- Beyân-i hâline yetmiş cemi'-i mahlûkun

Henüz perdeye a'yânı çekmeden esmâ

İsimler henüz perdede görünmemişken (O) bütün mahlûkatın halini bilirdi.

A'yân, Eşyanın vücuda gelmeden önce ilm-i ilâhide sabit olan suretleri anlamına gelmektedir. Bu bağlamda **a'yân-ı sâbite** ifadesi de Arapça, 'değişmez aynlar, özler' demek olup varlıkların Allah ilminde sabit olan ezelî hakikatleri için kullanılır. Bir başka ifadeyle Allah'ın bunlar hakkındaki varlık âlemine çıkmadan önceki ilmi olarak da telakki edilebilir.[145] Konu ile ilgili olarak Allah Kur'an-ı

---

[144] Zuhrûf, 43/32.
[145] Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, 1997, 125.

Kerim'de şöyle buyurmaktadır: "*Yeryüzünde ve kendi nefislerinizde uğradığınız hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce, bir kitapta (Levh-i Mahfuz'da) yazılmış olmasın. Şüphesiz bu, Allah'a göre kolaydır.*"[146]

63 - Kemâl-i terbiyeti nevg-i hâre vermiş reng

Lâtif edip lâkabın eylemiş gül-i ra'nâ

(Allah'ın) terbiyesinin olgunluğu, sivri dikene renk vermiş, (onu) güzelleştirip gül-i ra'na lakabıyla adlandırmış.

Allah, âlemlerin rabbidir. Âlemleri ilahi bir terbiyeden geçiren, hassas bir dengeye oturtan O'dur. Öyle ki, sivri dikenler arasında kokusuyla insanı mest eden rengârenk güller yaratmıştır.

Beyitteki 'sivri diken' bir insan olarak da tahayyül edilebilir. Zira her türlü kötülüğe meyyal olan ve 'esfelissafilin' mertebesindeki insanoğlu, ilahi terbiyeden geçince 'ahsenülhalikin' mertebesine erişip bir 'gül-i ra'na'ya dönüşebiliyor. Nitekim Hz. Ömer'in İslamiyet'i kabülünden önce çizdiği tablo ile İslamiyeti kabul ettikten sonra yaşadığı harikulade değişim, ilahi terbiyenin dikenden nasıl 'gül-i ra'na' oluşturduğuna iyi bir örnektir. İşte Fuzûlî de bu hususa dikkat çekiyor.

64 - Gül âteşin bir avuç hâk-i reh-güzâre salıp

Kül eyleyip komuş adını bülbül-i şeydâ

Gül ateşinden bir avuç alıp, geçilen yolun toprağına salmış ve onu kül eyleyerek adını şeyda bülbül koymuş.

Bu beyit anlamı kapalı olan bir beyit görünümündedir. Her ne kadar gül – bülbül mazmunları çerçevesinde değerlendirmek mümkün olsa da burada alışılagelen bir aşk yorumu yapmak -beytin bağlamı da düşünüldüğünde- kâfi gelmez. Kanımızca Fuzûlî gibi bir şâirin bu mazmunlarla topraktan yaratılan insanın yaratıcısının aşkıyla yanıp tutuşmasına, küle dönüşmesine gönderme yapmaktadır. Yani beyitteki 'bülbül-i şeyda' ifadesi insanoğlunu temsil etmektedir ve sözkonusu **şeyda bülbül, '***Onlar, inananlar ve kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak*

---

[146] Hadîd, 57/22.

Allah'ı anmakla huzur bulur.'[147] ayetinde olduğu gibi ancak Allah'ı zikrederek tatmin olabilir.

65 - Türâb-i dergehine ittisâl şevki ile

Kef-i tazarru-i deryâda dâmen-i sahrâ

Sevgilinin dergâhının toprağına kavuşma aşkı ile okyanusun yalvaran köpüğü sahranın eteğine vurmaya çalışmakta.

Âşık - sevgili ilişkisinin işlendiği bu beyitte Fuzûlî'nin tipik aşk anlayışını görüyoruz. Hırçın dalgaların sahile vuruşunu hüsnü talil yoluyla sevgiliye kavuşma isteği olarak yoran Fuzûlî'nin bu görüşü, onun *'Aşk imiş her ne var âlemde'* penceresinden evrene baktığını gösterir. Burada Mahmut KAPLAN'ın beyitle ilgili şu yorumunu zikretmek yararlı olacaktır:

"*Bilindiği gibi Kâ'be, Arabistan yarımadasındadır. Deniz oraya ulaşmak için çölün eteklerine yapışıp yalvaran bir insan gibi tahayyül edilmiş. Bunu birinden bir şey isteyen insanın o kişinin eteğine yapışarak yalvarması olarak da hayal edebilir, sevgilisine kavuşmak için eteklerine yapışan aşığı düşünebiliriz."*[148]

66 - Ziyâret-i haremin kılmamak cezâsiyçin

Havâle hancer-i seyl-âba sine-i deryâ

Haremini (Ka'be'ni) ziyaret etmeme cezası olarak deryanın sinesi selin hançerine havale (edilmiş).

Burada harikulade bir hayal gücü ön plana çıkıyor. Zira doğal şartların imkânsızlığı dolayısıyla Harem'i ziyaret edemeyen deniz cezalandırılmıştır. Şöyleki akarsuyun denizin içine aktığında meydana getirdiği görüntü, hüsn-i ta'lil yoluyla denizin kalbine saplanan bir hançer olarak tahayyül edilmiştir.

---

[147] Ra'd, 13/28.
[148] Kaplan, *a.g.e.,* 72-73.

67- Cemi'-i vakt şifâ-hâne-i atâsından

Cemi'-i halka müyesser cemi'-i derde devâ

Bağışının hastanesinden her an, halkın tümüne kolaylık (sağlanır), dertlerin tümüne deva (dağıtılır).

Allah kullarını bağışlayan, onların dertlerine deva verendir. Fuzûlî, burada Allah-insan ilişkisini İslam'ın temel kuralları çerçevesinde dile getirir. Bunu dile getirirken yine Allah'ın sıfatlarından ve isimlerinden hareketle konuya yaklaşır. Allah her zaman için bağışlayandır. O insanlara yararlı olacak şekilde tasarrufta bulunur. Onun rızasına kana't eden kazanır, verdiğine isyan eden ise kaybeder.

68- Rümûz-i hikmetin eyler beyân merâtib ile

Cemi'-i hâl-i beşer hâh fakr ü hâh gınâ

Hikmetinin işaretleri; ister zengin, ister fakir olsun beşerin tüm hallerini derece derece açıklar.

Fakirlik, zenginlik, hastalık, sağlık gibi hususlarla insanların sınanması ve bu bağlamda mertebelere ayrılması Allah'ın hikmetlerindendir. Zira Allah Kur-an-ı Kerimde *"O, sizi yeryüzünün halifeler (oraya hâkim kimseler) yapan, size verdiği nimetler konusunda sizi sınamak için bazınızı bazınıza derece derece üstün kılandır…"*[149] şeklinde insanları farklı derecelerle yarattığını buyurmaktadır.

69 - Mariz-i ârıza-i naksdir nüfûs-i tamâm

Kimine fâ'ide perhîz ider kimine gıdâ

Tüm nefisler noksanlık hastalığı ile hastadır. Bunların kimine perhiz, kimine ise gıda yararlı olur.

Bu beyit bir önceki beytin devamı mahiyetindedir. Sağlık alanı ile ilgili *Sıhhat u Maraz* adlı eseri yazan şâir, burada da sağlığın çeşitli inceliklerine vurgu yapmaktadır. İnsanların yaratılışları gereği çeşitli eksikliklerle malûl olduklarını nitekim gıda, kimine göre şifa iken kimine hastalık sebebi olacağını dile getirmiştir.

[149] En'am, 6/165.

70 - Şerîf zâtlara evc-i imtihânından

Vesile-i şeref-i kurb olur nüzûl-i belâ

Şerefli insanlara, imtihanının zirvesinden belanın gelmesi, (Allah'a) yakın olma şerefine vesile olur.

Kullarını çeşitli sınavlara tabi tutan Allah sevdiği kullarına bela vererek onları sınar. Nitekim Cenabı Allah, *"Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla, bir de mallar, canlar ve ürünlerden eksilterek deneriz. Sabredenleri müjdele."*[150] ayetiyle söz konusu imtihana işaret etmektedir. Zira bu sınavlar kullarının Allah'a yakınlaşmasına vesile olur.

71- Hasîs nefslere genc-i iltifâtından

Mezid-i illet-i idbâr olur vüfûr-i atâ

Aşağılık kişilere iltifatının hazinesinden bol bağışta bulunulması düşkünlüklerinin artmasına neden olur.

Bir önceki beyitle ilişkili olan bu beyitte servetin ve zenginliğin insanlar için her zaman hayırlı olmayabileceğine işaret edilmektedir. Bu bakımdan mal ve servet istemek yerine hayırlısını istemek her zaman için en doğrusudur. Nitekim Cenabı Hak Kuran-ı kerimde mal biriktirip hayır işlerde harcamayanların yani cimrilerin sonunun pekiyi olmayacağına işaret etmektedir.[151] Dolayısıyla Allah'ın cimri insanlara çok mal vermesi, onlar için bir mutluluk vesilesi değil tam tersine büyük bir bahtsızlıktır.

72 - Delil-i zillet-i isyandır ta'arruz-i hâl

Tarik-i hüsn-i rızâsı cemi'-i hâle rızâ

(Kişinin) haline itirazı (halinden şikâyetçi olması) isyan zilletinin delilidir. Rızasının güzellik yolu, bütün hâllere rıza göstermektir.

Şâir, aşırı sürûr ve ıztırabın insan nefsi için büyük bir tuzak olarak görüyor. Buna mukabil "hâle rızâ" ve bunun netîcesi olan "sabır ve tevekkül" ise kemâl sâhibi mü'minlerin belirgin bir vasfı olduğunu ifade ediyor ve insanlar için en güzel yolun

---

[150] Bakara, 2/155.
[151] "*O, (hakka) arka döneni ve (imandan) yüz çevireni; servet toplayıp yığanı kendine çağırır.*" Meâric, 70/17-18.

kendilerine verilene rıza göstermeleri olduğunu belirtiyor. Bu bağlamda Lokmân Hekim'in şu nasîhati ne güzeldir:

"Yavrucuğum! Gönlünü kederlerle ve üzüntülerle meşgul etme! Aç gözlülükten sakın. Takdîre rızâ göster. Allâh tarafından sana verilene kana't et ki, hayâtın güzelleşsin, gönlün sürurla dolsun ve hayattan zevk alasın."

73 - Zihî Kerîm ki nazar kılmayıp adâvetine

Müyesser eylemiş İblis'e i'tibâr-i bekâ

O ne güzel kerîm ki, düşmanlığına bakmayıp Şeytan'a yaşama itibarını kolaylaştırmış.

Bu beyitte *"Şeytan dedi ki: (Öyle ise) bana insanların tekrar diriltilecekleri güne kadar süre ver. Allah da, 'Sen süre verilenlerdensin.' dedi."*[152] ayetine telmihte bulunulmuştur. Şâir burada Allah'ın cömertliğiyle şeytan gibi bir düşmana bile dünyada yaşama sansı verdiğini dile getirerek O'nun kerem sahibi olmasındaki eşsizliğini dile getiriyor.

74 - Zihî Kerîm ki ifrât-i lûtf ü ihsânı

Mesih'i eyledi mihrâb-i secde-i tersâ

Ne güzel kerimdir ki, lûtuf ve ihsanının bolluğu Hz. İsa'yı, Hiristiyanların secde ettiği mihrap eyledi.

Bu beyit iki yönden değerlendirilebilir. Birincisi Allah'ın lutuf ve ihsanı, Hz. İsa'yı bütün sıkıntı ve engellere rağmen Hıristiyanların gönlünün sultanı yaptı. Beyite bu pencereden bakılınca Hz. İsa'nın bu nimetten doğru bir şekilde faydalandığı, Allah'ın bu ihsanının kendisinde tecelli ettiği görülür. Yalnız şâir, beyitte önceki beyitlerde dile getirilen başka bir anlamı daha sezdiriyor. Oda kimi durumlarda Allah'ın lütuf ve ihsanı kendini bilmezleri daha da yoldan çıkarabilir, düşüncesidir. Zira Hıristiyanların Hz. İsa'ya olan aşırı muhabbetleri zamanla ona bir ilahmış gibi muamele etmelerine sebep oldu ve zamanla onlarda teslis inancının (Baba-Oğul-Ruhu'l-Kudüs üçlemesi) oluşmasına sebep oldu.

---

[152] A'raf, 7/14-15; Sâd, 38/79-81.

75 - Fakir-i der-gehine lezzet-i rızâsı ile

Ta'allûkât-i târik-i fenâdan istiğnâ

Kapısındaki fakire rızasının lezzetiyle fanilik yolunun bağlarına (karşı) tok gözlü olmayı verdi.

Bu beyitte Allah rızası vurgulanıyor. Kul için Allah'a rızasından daha kıymetli bir şeyin olmadığı dile getiriliyor. Bunun içindir ki Allah aşkıyla yanıp tutuşan Yunus Emre, cenneti elinin tersiyle itip tek isteğinin O'nun rızası olduğunu haykırıyor:

Cennet cennet dedikleri

Birkaç köşkle birkaç huri

İstemem ver sen anı

Bana seni gerek seni

76 - Esir-i mihnet-i aşkına zevk u şevkiyle

Hilâf-i kâ'ide meyl-i tabib zikr-i şifâ

Zevk ve şevkiyle aşk belasının esiri olanlara hekime yönelmek ve şifadan söz etmek kurallara aykırıdır.

Bu beyitte de şâir yine asıl konunun dışına çıkarak aşk mihnetinin esiri olmaktan bahseder. Şâir bir başka gazelinde de aynı hususla ilgili olarak şu beyti dile getirmiştir:

Aşk derdiyle hoşem el çek ilacımdan tabîb

Kılma derman kim helâkim zehri dermanındadır[153]

77 - Zihî hakikat-i zâtında lâf akl ü cünûn

Kapın makâm-i müsâvât-i pâd-şâh ü gedâ

Ne hoş, zatının hakikatinde akıl ve delilik laftan ibarettir; kapın padişah ve dilencinin eşit olduğu bir makamdır.

---

[153] Akyüz vd., *a.g.e.*, 172.

Beyitte Allah'ın zatının kavranması hususunda akıl ile deliliğin bir olduğuna dikkat çekilmiştir. Şâir akıl ve delilik arasındaki tezattan yararlanarak Allah'ın kapısında herkesin eşit olduğu hususunu pekiştirmek istemiştir.

78 - Nâim-i lem-yezeli anda kim sana vâsıl

Mu'azzeb-i ebedî ol ki senden ola cüdâ

(Allah'ım!) Orada sana kavuşan sonsuz nimet; senden ayrı düşen ise ebedi azap içinde olacaktır.

Burada cennet ve cehenneme işaret edilmektedir. Zira cennete düşenler ebedi olarak Allah'a kavuşur, cehennemle cezalandırılacak olanlar ise cehennem azabından çok Allah'tan ayrı olmanın verdiği azaptan müteessir olacaklar. Zira kul için Allah'tan ayrı kalmaktan daha büyük bir ceza yoktur.

79 - Tavâf-i Ka'be-i vaslın tahassüriyle müdâm

Sûrûd-i seyle safir ü hurûş-i ra'de sadâ

Sana kavuşma Kâbe'sinin tavafının hasretiyle sürekli sel sesine çağıltı, gök gürlemesine sadâ verir.

Şâir, hüsn-i ta'lil yoluyla gök gürlemesi de selin çoşkun akışından çıkan uğultu da Allah'a kavuşma isteğinin bir neticesi olduğuna işaret ediyor. Zira Kâbe'ninziyareti ve tavafı Allah'a kavuşma hasreti olarak değerlendirilir. Ayrıca bu gürültü ve uğultu, Kâbe'nin tavafı sırasında hacıların hep bir ağızdan 'Lebbeykellahumme lebbeyk …' diye söyleyip Allah'a olan yakarışlarını da çağrıştırır.

80 - Müheyminâ Samedâ bende-i siyeh-rûyem

Sahife-i amelim ma'siyet hatiyle kara

Ey insanları himaye eden ve hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah, ben kara yüzlü bir köleyim; amel sayfam günah yazısıyla karadır.

Şâir, günahlarının bağışlanması için esma-i hüsnadan Allah'ın bağlama uygun isimlerini seçip bu isimlerle O'na yakarışta bulunuyor.

81 - Terahhum et ki beni kâmet-i şikeste ile

Benefşe-i çemen-i derd kıldı bâr-i anâ

Merhamet et ki, meşakket yükü beni, bu boynu bükük halimle dert çimenliğinin menekşesi yaptı.

Günahların ağır yükü altında beli bükülen şâir,*"Kim tevazu gösterirse Allah onu yüceltir. Kim kibirlenirse Allah onun burnunu yere sürter."*[154] Hadis-i şerifteki müjdenin teşvikiyle tevazu göstererek Allah'tan affını dilemektedir.

Boynu bükük olması yönüyle edebiyatımızda tevazunun timsali olan menekşenin bu özelliğiyle kendi durumu arasında şâir bir ilgi kuruyor.

82 - Nihâl-i gül-şen-i derdim ki su yerine verir

Bana hemişe ciğer kanı bâğ-bani-i kazâ

Dert bahçesinin taze fidanıyım ki Kaza Bahçıvanı (Allah) bana su yerine hep ciğer kanı verir.

Ciğer kanı ıztırabı ifade eder. Aslında şâir burada "Nasıl ki bahçıvan, fidanları emek vererek yetiştiriyorsa Allah da kendisini çeşitli sıkıntılara düçar ederek onun olgunlaşıp yetişmesini, arınmasını istiyor." demeye getiriyor.

83 - Diriğ u derd ki encâma yetti ömr henüz

Harâb-i bâde-i zerkam esir-i dâm-i riyâ

Eyvah ne dert ki ömür sona erdi; ben (hâlâ) ikiyüzlülük içkisinin harabı, riya tuzağının esiriyim.

Bu beyit bir önceki beytin açıklaması mahiyetindedir. Şâir günah yükü altında niçin belinin büküldüğünü burada açıklıyor.

84 - Azâb-i Rûz-i Cezâ vehmi ile şâm ü seher

Bir ıztırâb u azâb içreyim men-i rüsvâ

Rezil ben (veya benim gibi çok günah işlemiş, rezil biri), ceza gününün azabının korkusuyla gece gündüz bir ıztırap ve azap içindeyim.

---

[154] İbn Mace, Muhammed b. Yezid, Sünen (4176. Hadis), (Thk.: Muhammed Fuat Abdulbaki), Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, ty., c.II. 1398.

85 - Kim ol azâbı meger iktizâ-yi adl vere

Azâb-i Rûz-i Cezâ münkirine Rûz-i Cezâ

Zira Kıyamet günü Ceza gününün azabını inkâr edenlere verilecek ceza, adaletin gereğidir.

Bir önceki beyitte Kıyametin dehşetinden azabından korktuğunu belirten şâir, bu beyitte aslında sözkonusu azabın öylesine gelişigüzel verilmediğini, İlahî adaletin bir gereği olarak verildiğini tasdik ediyor. Günahlarla yoğrulmuş kendisi gibi bir kulun Allah'ın af ve mağfireti olmadan kurtuluşa eremeyeceğinin şuurunda olan Fuzûlî, Allah'tan mağfiret diliyor.

86 - Egerçi gussa tutar rûz ü şeb giribânım

Elimden eylemem ümmid dâmenini rehâ

Her ne kadar kaygı ve tasa gece gündüz yakamı bırakmasa da elimi ümit eteğinden çekmem.

Bu beyitte İslam'da önemli bir yere sahip olan **Beyne'l-havf ve'r-recâ** *(*korku ile ümit arasında bulunmak) tavrına gönderme yapılmıştır. Şâirin yaşadığı, hissettiği tam da bu ruh halidir. Zira korku ile ümit arasında olma durumuna Kur'an'da da çeşitli ayetlerde yer verilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

"…Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Şüphesiz ki Allah bütün günahları affeder. Çünkü o çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. "[155]

"Onlar korkarak ve ümit ederek Rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar... "[156]

Aynı konu ile ilgili olarak Peygamber Efendimiz (s.a.s.) de şöyle buyurur: *"Müminler Allah'ın azap ve azabının miktarını bilselerdi hiçbiri Cennet'i ümit etmezdi. Kâfirler de Allah'ın rahmetinin ne kadar çok olduğunu bilselerdi hiçbiri O'nun rahmetinden ümit kesmezdi."*[157]

---

[155] Zümer, 39/53.
[156] Secde, 32/16.
[157] Muhammed bin 'Allânî Es-Sıddıkî Eş-Şafiî El-eş'arî El- Mekkî, *Delilü'l-Fâlihîn Lıturukı Riyazü's-sâlıhîn,* Darü'l-ma'rife, Beyrut, 2010, IV, 358.

87 - Mukîm-i hücre-i şevkım fezâ-yi kurbünde

Hemişe sem'-i ümidimde iştiyâk-i sadâ

88 - Ki ey fakir harim-i visâle b-ismi'llâh

Ta'allül etme ki demdir emânet ola edâ

87 ve 88. Beyitleri birleştirerek günümüz Türkçesine çevirirsek beyitlerde verilmek istenen mesaj, bir bütünlük içinde ortaya çıkar. Çünkü bu iki beyit birbirine bağlıdır. Şöyleki:

Yakınlığının fezasında, seni şiddetle isteme hücresinde oturuyor; ümit kulağımda daima, "Ey fakir! Allah'a yakın olmaya Allah'ın adıyla buyur, emaneti sahibine verme zamanıdır, bahane arama." sesini özlüyorum.

Fuzûlî bu beyitlerle ölümü arzuluyor ve bekliyor diyebiliriz. Ayrıca onun için ölüm bir "sevdiklerine kavuşma, Mevlana'nın deyişiyle bir 'şeb-i arus' veya bir 'asude bahar ülkesi'dir.

89 - Sehâb-i feyz emel gül-senin kılıb sîrâb

Gül-i murâdın açıp ola müstecâb du'â

Feyz bulutu emel gülşenini suya doyurup arzu gülünü açmakla duanın kabulüne vesile ola.

Tomurcuk ancak açınca içindeki gülün harikulade güzelliği ortaya çıkar ve murat hâsıl olur. Şâir de bu şekilde arzularını dile getirip gün yüzüne çıkararak Allah'tan dualarının kabulünü dilemektedir.

90 - Ümîd var ki âyine-i zamîrimden

Hemîşe saykal-i ihsanın ola jeng-zedâ

(Allah'ım) ihsanının parlatıcılarının daima gönül aynamın paslarını giderici olmasını ümit ederim.

Allah'ın lutuf ve ihsanının gönüllerdeki pasları giderdiğini belirten Fuzûlî, gönüllerin ancak Allah'ı zikrederek temizleneceğini huzur bulacağını ifade ediyor. Allah, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor:

"Onlar, inananlar ve kalpleri Allah'ı anmakla huzura kavuşanlardır. Biliniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur."[158]

91 - Ümîd var ki lûtfundan olmaya nevmîd

Dil-i Fuzûlî-i âşüfte-hâl ü bî-ser ü pâ

Umulur ki Fuzûlî'nin düzensiz ve perişan halde bulunan gönlü lutfundan ümitsiz olmaz (ümidi vardır).

Fuzûlî burada Allah'ın rahmetinden ümidin kesilmemesini emreden ayet-i kerimeye işaret etmektedir. Zira Allah, Kur'an'da "*De ki: Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*[159] şeklinde buyurur.

92 - Müyesser ola ana şâh-râh-i aşkında

Devâm-i hüsn-i kabûl ü sebât-i resm-i vefâ

Ona yolların şahı olan senin aşkının yolunda iyi karşılanmasının devamı ve vefada sebat göstermesi müyesser ola.

Tecrit sanatı yoluyla kendisini üçüncü kişi ile ifade eden Fuzûlî, bu şekilde Allah'tan aşk yolunda ayaklarını sabit kılmasını dileyerek tevhidini bitirmektedir. Şâirliğiyle beraber derin dinî bilgisini de dikkate aldığımızda Fuzûlî'nin bu şiirlerinde fıkıh, felsefe, kelam, astronomi gibi farklı disiplinlerin nasıl harmanlandığı ile ilgili olarak Prof. Dr. Mahmut Kaplan, şu görüşleri dile getirmektedir:

"… Bu uzun şiirde mantık, felsefe, gramer, kelam, fıkıh, hadis ve tefsir ilimlerinin bir harmanlanışı, bir yoğruluşu vardır…"[160]

---

[158] Ra'd, 13/28.
[159] Zumer, 39/53.
[160] Kaplan, *a.g.e.*, 94.

2. 4. 2. KASÎDE DER NA'T-İ HAZRET-İ FAHR-İ MEVCÛDÂT

Mefâ'ilün/ fe'ilâtün/mefâ'ilün /fe'ilün (fa'lün)

1- Ne kim sahife-i tedbîre akl eder mastûr

Sağınmam anı olur olmaz olmayan makdûr

Her ne kadar tedbir sayfasına akıl çizimler (planlar) yapsa da onun olacağını sanmam. (Zira) kaderde olmayan, olmaz (gerçekleşmez).

Şâir kadere olan güçlü inancını burada dile getiriyor. Akıl ne kadar kendince tedbirler alırsa alsın, kaderde olmayan bir hususun asla gerçekleşmeyeceğini vurguluyor. Allah (C.C) Kur'an-ı Kerimde *"Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık.*"[161] şeklinde buyurarak her şeyin bir kader üzere tayin olunduğunu ve bu çizginin dışına çıkmanın mümkün olmayacağını ifade buyuruyor.

Beyit, Şeyh Galib'in Allah'a olan mutlak teslimiyetini ve samimi kader inancını dile getirdiği bir müseddesinde dile getirdiği şu bentin ilk iki dizesiyle anlamca paralellik arz etmektedir:

" Tedbîrini terk eyle takdîr Hudânındır

Sen yoksun o benlikler hep vehm u gümânındır

Birden bile bul aşkı bû tuhfe bulanındır

Devran olalı devran erbâb-ı safânındır

Âşıkta keder n'eyler gam halk-ı cihânındır

Koyma kadehi elden söz pîr-i mugânındır.'[162]

---

[161] Kamer, 54/49.

[162] Muhsin KALKIŞIM, Şeyh Gâlîb Dîvânı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1994, 192.

2- Hevâ-yi dâr-i vefâ[163] umma her hevâyîden

Kim ol makâmdadır ser-bülend olan Mansûr

Her nefsine düşkün (olan)dan vefa ağacının isteğini (fedakarlık ve irade) umma, bekleme. Ancak yüce yaratılışlı Mansur (o iradeyi gösterecek) makamdadır.

Beytin ilk kısmı bazı kaynaklarda[164] "Hevayi-dari-bela" şeklinde geçiyor.

Beyitte şâir, Mansur'un yüce makamda olmasını nefsine düşkün olmamasına bağlıyor. Ayrıca burada İsrailoğullarından kaçan Hz. Zekeriyya'nın bir ağacın yanından geçerken ağacın dile gelip onu korumak için kendisine çağırmasına da işaret vardır. Kaynaklarda ağacın Hz. Zekeriyya'yı çağırması şu şekilde aktarılır: *"Ey Allah'ın resûlü, bana gel!" der. Ağaç birden yarılır ve Zekeriyya Aleyhisselâm ağacın içine girer ve kurtulur. Ancak şeytan burada yapacağını yapar. Ağacın içine girerken, giydiği elbisenin eteğinden bir parça dışarıda kalır. Ağacın yanına gelen düşmanları ağaçtan dışarı sarkan elbise parçasını görünce bu işte bir tuhaflık olduğunu anlarlar ve ağacı kesmeye karar verirler. Ağacı ortadan keserler. Böylece ağacın içinde bulunan Zekeriyya Aleyhisselâm da ağaçla birlikte kesilir ve şehit peygamberler kervanına katılır."*[165]

Yukarıdaki bilgiler ışığında Hz. Zekeriyya'ya kucak açan ağacın penceresinden beyti değerlendirirsek 'Hevâ-yi dâr-i vefâ' ifadesi doğru olur. Zira bu ağaç, Hz. Zekeriyya'ya vefa göstererek onu korumaya çalışıyor. Ama Hz. Zekeriyya'nın başına gelen vahim olay dairesinden değerlendirirsek ifademiz;

---

[163] 'Vefa Ağacı' hakkında İhlas Vakfının internet sitesinde şu bilgiler geçmektedir: *"Sahîh rivâyet ile gelmiştir. Resûlullah "sallallahü teâlâ aleyhi ve sellem" buyurdu ki: Allahü teâlâ bir bostân halk etmiştir. O bostânda kendi kudret ve nusretiyle dört ırmak yaratmıştır. Biri ikrâr ırmağı. Biri tevhîd ırmağı. Biri ahkâm-ı islâmiyye ırmağı. Biri kelâm ırmağı. Her bir ırmağı bir bucakda [köşede] yaratdı. Ebû Bekr muhabbetini bir bucağa [köşeye] koydu. Ömer muhabbetini ikinci bucağa koydu. Osmân muhabbetini üçüncü bucağa koydu. Alî muhabbetini dördüncü bucağa [köşeye] koydu. Her köşede on ağaç halk etti [yaratdı]."* Sitede sırasıyla Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in köşelerinde yaratılan ağaçlardan söz edildikten sonra Hz Osman'ın köşesinden söz edilir, konumuzu ilgilendiren 'Vefa Ağacı' ifadesi de burada mevzubahis olur: *"Osmân "radıyallahü anh" muhabbetinin köşesinde halk etdiği on ağacın birinci ağacı* ***vefâ ağacı****, ikincisi haşyet ağacı, üçüncüsü hurmet, dördüncüsü müvâneset, beşincisi tevekkül, altıncısı hamiyyet, yedincisi ilm, sekizincisi hilm, dokuzuncusu sehâ, onuncusu hayâ ağacıdır."*
Erişim: [http://www.sevgilipeygamberim.com] Erişim Tarihi: 12/11/2013.

[164] Bu beyit Hamit ARASLI'nın tertip ettiği "Klasik Azerbeycan Edebiyatı Muhammed Fuzûlî" adlı eserinde şu şekilde geçmektedir:

"*Hevayi-dari-bela umma her hevayiden*
Kim ol makamdadir serbülend olan M ansur" (IV, Bakü, 2005, 28.)

[165] İbrahim Usema, ***Peygamberler Tarihi***, Osmanlı Yayınevi, I, 275.

'Hevâ-yi dâr-i belâ' şeklinde olur. Ancak beyit bağlamında ilk anlamın daha şık olacağı kanaatini taşımaktayız.

Hz. Zekeriyya telmihi bundan sonraki beyitte kendisini daha net bir şekilde belli etmektedir.

3- Harif-i erre-i gam sanma her kuru ağacı

Ki yazılır Zekariyyâ adına ol menşur

Her kuru ağacı, dert desteresinin meslektaşı sanma. Zira o berât, Hz. Zekeriyya adına yazılıdır.

'Menşur; yaygın, yayılmış'[166] anlamının yanı sıra farklı anlamlarda kullanıldığı da görülür. Nitekim *"Osmanlı Devleti'nde padişah tarafından vezir, beylerbeyi gibi yüksek rütbeli memurların atanmasına ilişkin verilen özel berâtlara verilen isim"*[167] anlamına da gelir.

Burada Hz. Zekeriyya'nın marangozluğuna ve destere ile şehit edilmesine telmihte bulunulmuştur da denilebilir.

4- Dil-i pür âteş-i âşıktır âh-i serd ile hoş

Olur bürûdete mâ'il tabâyi'-i mahrûr

(Ancak) aşığın ateşli gönlü soğuk inleyişlerle hoş(tur). (Zira) hararetliye tabi olanın soğukluğa meyli olur.

Bu beyitte İlahî aşk öne çıkmaktadır. Birinci dizede âşıkın gönlü ancak serin bir **âh** ile hoştur. **Âh** ifadesi de tasavvufta Allah'ı temsil etmektedir. Zira *Allah kelimesindeki ilk ve son harf bir araya getirilirse âh meydana çıkar. O halde âh, Allah demektir. Âşıkın âh demesi, O'na sığınması anlamına gelir.*[168] Buna göre âşık çektiği her **âh**'ta Allah'ı zikrediyor ve bu vesileyle ferahlıyor. Yani nasıl ki harareti olan kişi serinliğe meyledip onu arzuluyorsa âşık da ancak o şekilde Allah'a yönelip O'nun adını anarak huzura ermektedir.

---

[166] Ferit DEVELLİOĞLU, *a.g.e.*, 617.

[167] **Erişim:** [*http://tr.wikipedia.org/wiki/Menşûr*] Erişim Tarihi: 08/03/2013.

[168] Tuba Onat ÇAKIROĞLU, *Fuzûlî Divânı'nda Âh Kavramı, 1970.* **Erişim:**[http://turkishstudies.net/Makaleler/2042829994_116Onat%20%C3%87ak%C4%B1ro%C4%9Flu%20Tuba-arm-1969-1982.pdf] Erişim Tarihi: 03/09/2014.

Fuzûlî bir başka şiirinde âşıkları tasvir ederken âşıkların bir vasfının da içlerinde aşk ateşi olmasına rağmen 'âh-ı serd' çekmek olduğunu şu şekilde aktarır:

Tabîbâ kılmışım teşhîs derd-i aşktır derdim

*Alâmet **âh-ı serd** ü rûy-ı zerd ü eşk-i âlimdir (101/5)*

5- Füsürde zâhid eger âşık-i ciğer-sûza

Refâkat etse yüz yıl zulmetine düşmez nûr

Kalbi katılaşmış zahit, bağrı yanık âşıkla yüz yıl beraber kalsa karanlık (gönlüne) nur düşmez (gönlü aydınlanmaz).

Mutasavvıf ile sofu arasındaki çekişme kendisini burada da hissettiriyor. Şâir, mutasavvıf ile zahiti karşılaştırmakta ve zahiti kalbi katı olmakla ve âşıkları anlamamakla suçluyor. Bu çatışmanın başka bir adı da Rind-Zahit çatışmasıdır.

Zahid ile rindin vasıfları hakkında İskender PALA şu bilgileri vermektedir: *Tasavvufî terminolojide zahid kelimesi biraz olumsuz bir anlam ifade eder ve " ham sofu, çiğ tavırlı dindar, dediğim dedik bir yapıya sahiptir, arif ve âşıklığın ne demek olduğunu anlayamayacak kadar bağnaz, daha giysi ve sûretinin şeklinden başlayarak kendini zahire kaptırmış bir tiptir. Rind ise Dîvân şâirleri tarafından hep özenilen bir tip olagelmiştir. Rind; dünyaya pul kadar değer vermez, serbest tavırlıdır, içkiden, sevgiliden, zevk ü sefadan nasibini almak ister. Böyle yapmakla kulluğunu yerine getirmiş, cenneti kazanmış olacaktır.*[169]

Bu çatışma birçok Dîvân şâirince farklı açılardan işlenmiştir. Nitekim Nev'i-zâde Atayî'nin şu beytinde sofular ikiyüzlülükle suçlanmaktadır:

Ehl-i dil terk itmeyüp câm-ı safâdan geçmedi

Geçti câm-ı bâdeden sûfî riyâdan geçmedi[170]

"*Gönül ehli mutluluk kadehini terk etmedi; sufî şarap kadehinden geçti iki yüzlülükten geçmedi."*

---

[169] İskender PALA'nın 17.10.2002 tarihli Zaman gazetesindeki **Rind ü Zahid** başlıklı yazısından alınmıştır.

[170] Mertel TUMUL vd., *Nev'î Divani,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2160, İstanbul, 1977, Gazel NO:527.

Zahidin ikiyüzlülükle itham edilmesi hususu Şeyhülislam Yahya'da da görülmektedir:

"*Mescidde riyâ-pîşeler etsin ko riyâyı*

Meyhaneye gel kim ne riya var ne mürâî"[171]

Hayâlî Bey de zahidin harabat ehlini cehennemle korkutmasının boş bir uğraş olduğunu; zira harabat ehlinin İbn-i vakt olduğunu, geçmiş ve gelecek kaygısını taşımadığını şu şekilde ifade ediyor:

Harâbât ehline dûzah âzâbın anma ey zâhid

Ki bunlar ibn-i vakt oldu gam-i ferdâyı bilmezler[172]

Yukarıda örneklerde olduğu gibi Dîvân şâirlerinin zahide yönelik taşlamalarına onlarca şiirde rastlamak mümkündür. Özellikle Fuzûlî'nin bu bağlamdaki keskin zekâsının ürünü olan hicivleri son derece etkilidir. Ayrıca Fuzûlî'nin *Rind ü Zahid* adında müstakil bir eserinin de olduğu unutulmamalıdır.

6- Sağınma bir arada ihtilât kılmak ilen

Tutar mizâc-i karanfil tabi'at-i kâfûr

Bir arada tutup karıştırmakla kâfûrun[173] *tabiatının karanfilin mizacını alacağını sanma.*

Fuzûlî, bu beyitte de bir önceki beyitte olduğu gibi zahitlere taş atmayı sürdürüyor ve bir önceki beyitte zahitlerle ilgili öne sürdüğü görüşlerini karanfil ve kâfur bitkileri üzerinden örneklendirip desteklemeye çalışıyor. Zira bir önceki beyitte zahidin ciğeri yanık bir âşıkla yüzyıl bile beraber kalsa içine düştüğü karanlıktan kurtulamayacağı ifade edilmişti. Burada da karanfil âşığı; kâfur ise zahidi temsil etmektedir. Yani nasıl ki mizaçları farklı iki bitki olan karanfil ve kâfur ne kadar karıştırılsa da kâfur, karanfilin mizacını almıyorsa zahit de yüzyıl âşığın yanında kalsa gönlüne nur düşmez, denilmektedir.

---

[171] Şemsettin KUTLU, *Dîvân Edebiyat Antolojisi*, Remzi Kitabevi Yay., İst., 1983, 276.
[172] Cemal KURNAZ, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli*, MEB Yayınları, İst., 1996, 79.
[173] **Kâfûr**: uzak doğuda yetişir bir çeşit taflandan elde edilen ve hekimlikte kullanılan, beyaz ve yarı saydam, kolaylıkla parçalanan, ıtırı kuvvetli bir madde.
Ferit DEVELİOĞLU, *a.g.e*, 481.

Son iki beyit arasındaki anlam bağı Dîvân şiirinde bazen beyitlerin birbirlerini anlam yönünden tamamladığına dair iyi bir örnektir.

7- Hoşum ki aşk ile rüsvâ-yi has ü amım ben

Felek bu şive ile eylemiş beni meşhûr

Aşkdan dolayı herkese rezil olmuş olmaktan memnunum. Felek beni bu tarz ile meşhur eylemiş.

Halk, Hallac-ı Mansur gibi aşk vadisinin sınırlarını zorlayanları anlayamaz. Anlayamadığı için de bu tarz âşıkları deli kabul eder. Gerçekte de bunlar aşk hastalığına yakalanmış ve bu yönüyle de hastadırlar. Fuzûlî de bu beyitte kendisinin gerçek âşıklardan biri olduğunu mütevazılık sınırlarını aşmadan dile getiriyor. Ayrıca aşk gibi yüce bir değerden dolayı deli yaftasını yiyip değer görmemekten de gayet memnundur. Çünkü bütün bunlar aşk için, aşktan dolayı başına gelmektedir.

Fuzûlî başka bir şiirinde aşkı uğruna halka rezil olduğunu şu şekilde aktarmaktadır:

Fuzūlî rind-i şeydādır hemîşe halka rüsvādır

Sorun kim bu ne sevdādur bu sevdādan usanmaz mı[174]

Allah Kur'an'da müminlerin vasıflarını şu şekilde aktarır: *'...(Onlar) hiçbir kınayıcının kınamasından da korkmazlar…'*[175] Tam da bu bağlamda Fuzûlî, bu beyitte artık aşkından dolayı kınanmaktan çekinmediğini bilakis hoşlandığını dile getiriyor.

8- Müdâm nakd-i hevâ hâtırımdadır meknûn

Hemişe fikr-i mahabbet dilimdedir mezkûr

Heves saydıklarım her zaman hatırımda gizlidir (dışarıya vermem). Muhabbete dair fkirlerin tümü dilimde zikrolunmaktadır.

Bu beyitte Hz. Peygambere olan sevgi dile getirilmiştir. Bir sonraki beyitte de bunun gerekçesi ifade edilmiştir.

---

[174] Kenan AKYÜZ vd., *a.g.e.*, 260.
[175] Mâide, 5/54.

9- Niçin ki hân-i muhabbet meveddet-i şâhi

Ki halkadır sebeb-i feyz-i kirdigâr-i gafûr

Zira (O) muhabbetin sultanı, Allah'ın sevdiğidir. Halk için mağfiretli Yaradan'ın feyzinin sebebidir.

Fuzûlî Hz. Muhammed'e olan sevgisinin gerekçelerini bu beyitte dile getiriyor. Birinci dizede Hz. Muhammed'in Allah'ın sevgisinden başka bir şey talep etmediği ve bu yönüyle 'Habibullah' olduğunu demeye getiriyor.

Kur'an-ı Kerim'de 'sevgi, muhabbet, dostluk' anlamındaki 'meveddet' kelimesinin geçtiği Şûrâ suresi 23. ayetin meali şöyledir:

"İşte bu, Allah'ın, inanıp salih ameller işleyen kullarına müjdelediği şeydir. De ki: 'Ben buna (yaptığım tebliğ görevine) karşılık sizden, akrabalıktan doğan sevgiden başka bir ücret istemiyorum.' Kim güzel bir iş yaparsa, onun iyiliğini artırırız. Şüphesiz Allah, çok bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir."[176]

Beytin ikinci dizesinde Hz. Muhammed ile igili olarak *'(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.'*[177] ayetine gönderme yapılmıştır.

10- Meh-i sipihr-i nübüvvet Muhammed-i Kureşi

Çerâğ-i şâm-i ebed âf-tâb-i subh-i nüşûr

(O) Nübüvvet semasının mehtabı, Kureyşli Muhammettir. Ebediyyet akşamının kandili, dirilme sabahının güneşidir.

Beyitte tenasüp yoluyla 'meh, çerağ, âf-tâb' ifadeleri bir arada kullanılmıştır. Ayrıca bu ifadelerin aydınlatıcı özelliğinden yararlanılmış ve bu vesileyle Hz. Muhammed bunlara teşbih edilmiştir. Zira insanlığın her boyutuyla zifiri bir karanlık yaşadığı bir dönemde O yeryüzüne teşrif buyurmuş, nuruyla insanlığı aydınlatmış, âleme umut kaynağı olmuştur. Fuzûlî beyitte Hz. Muhammed'in hem dünyada hem de ahirette kurtuluş vesilesi olduğunu ifade ediyor.

---

[176] Bu ayete "**meveddet ayeti**" de denilmektedir.
[177] Enbiyâ, 21/107.

11- Şeh-en-şehî ki Süleymân-i mülk-i ma'ni olup

Muti' oldu ana ins ü cinn ü vahş ü tuyûr

(O) mana mülkünün Süleyman'ı olan şahların şahıdır. İnsanlar, cinler, vahşi hayvanlar ve kuşlar ona itaat etti.

Fuzûlî, Hz. Muhammed'in vasıflarını sayarak O'nu övmeye devam ediyor. Süleyman peygamberin cinlerle kuşlarla konuşmasına telmihte bulunulan beyitte şâir, Hz. Muhammed'in mana mülkünün şahı olduğunu, başta insanlar ve cinler olmak üzere bütün âlemin O'na itaat ettiğini vurguluyor.

12- Cihânı açmak için tapşuruldu hazretine

Kelîd-i mahzen-i mahrûsa-i vukûf ü şu'ûr

Canlı cansız her şeyin sığınağı olan bu büyük şehrin anahtarı, cihanı açmak için Hz. Muhammed'e verildi.

Burada 'açmak' ifadesi üzerinde durmak gerekir. Zira bu ifade *'düğümü veya dolaşmış bir şeyi bu durumdan kurtarmak'*[178] anlamına da gelir. Bu bağlamda âlemlere rahmet olarak göderilen Hz. Muhammed, getirdiği din ile cihanın içine düştüğü çıkmaz yoldan kurtulmasına vesile olmuş; onlarca sıkıntının iç içe girip düğümlendiği sözkonusu elim durumlardan insanlığı kurtarmış ve insanlığın rahat bir nefes alıp ferahlamasını sağlamıştır.

14- Yetirdi silsile târ-i hisâb-i hicretine

Üzülmesin diyüben rişte-i sinîn ü şuhûr

Ay ve yılların dizilişi bozulmasın diye hicretinin hesabı tarihin başlangıcı oldu.

Fuzûlî Hz. Peygambere olan aşkını, muhabbetini dile getirirken O'nun mucizelerinden söz ediyor ve Hz. Muhammed'le ilgili önemli olaylara telmihte bulunuyor. Nitekim O'nun hicreti tarihin dönüm noktalarından biri olmuş, zaman bu önemli olaya göre yeniden şekillenmiş, ay ve yıllar bu önemli olaya bağlanmıştır. Şâir, hayatın her alanını ıslah eden Hz. Muhammed'in hicretiyle birlikte zamanı da tanzim ettiğini ifade ediyor.

---

[178] TDK'nin Türkçe Sözlüğünden alıntı yapılmıştır.

15- Şikest nukre-i halis-'iyârıma koydu

İyâr-i nukre-i zâtında ihtimâl-i küsûr

(Zâtının) gümüş ayarında küsüratların ihtimali (kıymetli gümüş parçacıklarının çokluğu) halis ayarımın kırık gümüşünü iyileştirdi.

Burada Hz. Peygamberin getirdiği İslamiyet nuru kıymetli gümüş parçacıklarına benzetilmiş. Şâir paslanmış gönlünü Hz. Peygamberin nuruyla temizlediğini ima ediyor olabilir.[179]

16- Ruh u kadidir olan halvet-i cinân içre

Çerâğ-i meclis-i gılmân ü şem'-i mahfil-i hûr

Cennetteki gılman meclislerinin çerağı onun (mübarek) siması, huri mahfillerinin mumu da onun (eşsiz) boyu (posu)dur.

Fuzûlî, birtakım teşbihlerle ahir zaman peygamberini övmeye devam ediyor.

Bir iman güneşi olarak kabul edilen Hz. Muhammed'in güzel yüzünü gören birçok müşrik, -Peygamber'in huzuruna farklı niyetlerle girdikleri halde- sözkonusu güzelliğin etkisiyle mümin olarak çıkmışlardır. Şâirler, O'nun güzel yüzünü anlatmak için çeşitli teşbihlere başvurmuşlardır. *Hz. Peygamber'in böylesine güzel,*

---

[179] Elimizdeki 1997 basımlı Dîvânda **'iyarıma'** şeklinde yazılan bu kelime, (aşağıda açıklamasının bir kısmının verildiği gibi) Şener Demirel tarafından 1990 basımlı Dîvânda 'iyar-ı meh' şeklinde okunup ona göre beyit yorumlanmıştır. Eğer ifadenin orijinali bu şekilde ise DEMİREL'in çevirisinin daha doğru olacağı tarafımızca düşünülmektedir.

DEMİREL'in ***Mazmun Üzerine Bir Değerlendirme*** adlı çalışmasında dile getirdiği konu ile ilgili görüşlerini olduğu gibi aşağıya alıyoruz:

" **Şikest nukre-i halis-'iyâr-ı meh koydu**
'İyâr-ı nukre-i zâtında ihtimâl-i küsûr Fuzûlî (Akyüz vd., 1990: 29).

"Onun zatının saf gümüşten olan külçe ayarında kırılma/çoğalma meydana gelebileceği ihtimalinden dolayı, ayın saf ayarında kırılma meydana getirdi."

Fuzûlî'nin bir na'tinden alınan bu beyitte müşriklerin Hz. Muhammed'in peygamberliğini tanımamaları ve onun kalbini kıracakları veya ona bir zarar verecekleri ihtimalinin ortaya çıkmasından dolayı Allah'ın izniyle meydana gelen, ayın ikiye ayrılması mucizesine telmih yapılmıştır. Bu telmih ve beyitte kullanılan "şikest, nukre-i halis-'iyâr-ı meh" kelimeleri ile Hz. Muhammed'in ayı ikiye ayırması mucizesi mazmûnu çağrıştırılmıştır."

DEMİREL Şener*, Mazmun Üzerine Bir Değerlendirme,* BİLİG, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, 2002.

aydınlık ve nûrlu yüzü için ele alınan benzetmeler birer ışık kaynağı olan güneş ay, mum, nûr gibi unsurlarla ilgilidir.[180] Nitekim burada da mübarek yüzü cennette gılman meclislerini aydınlatan bir muma teşbih edilmiştir.

Beyitte düzenli bir leff ü neşr sanatı vardır. Birinci beyitte geçen 'ruh (yanak)' ve 'kadd (boy)' ifadelerine karşılık ikinci beyitte sırasıyla 'çerâğ-i meclis-i gılmân' ve 'şem'-i mahfil-i hûr' ifadeleri kullanılmıştır.

17- Ne şek ki akdı bevâdide parmağından su

Bu şerhadır mutazammın hutût-i mevc-i buhur

Şüphe yok ki çölde (O'nun) parmağından su aktı. Deniz dalgalarından oluşan çizgileri (de) içine alan bu dilimdir (parmağından akan bu sudur).

Peygamber övgüsü, burada O'nun mucizelerine dem vurularak kendisini daha da net bir şekilde belli ediyor. Şâir, Peygamber'in parmağından su akıtması mucizesine olan samimi inancını dile getiriyor. Ayrıca hüsnü talil yoluyla denizdeki dalgalanmalar sırasında dalgalardan oluşan çizgileri de O'nun parmağından akan suyun bir parçası olarak tahayyül ediyor.

18- Muhalif emrinedir bade kim ayağa düşer

Nakizdir ana kim gûş-mâl alır tanbûr

(Aşk) badesinin ayağa düşmesi emrüne aykırıdır. Tamburun azar işitmesi de bir tezattır.

Güzel ses çıkartmak için ozanların tamburun teline dokunup teli çekiştirmesini Fuzûlî, gûşmâl (kulak bükme, te'dip etme, yola getirme) kelimesi ile ifade etmiş. Tamburun güzel sesine rağmen kulaklarının bükülmesini şâir bir tezat olarak tahayyül etmiş. Badenin kıymetten düşmesi hususunu da şâir, tambur benzetmesi ile açıklamaya çalışıyor.

Beyitte Fuzûlî Peygamber'e seslenerek döneminde aşka hakkıyla değer verilmediğinden âşıkların toplumda gerekli ilgiyi görmediklerinden yakınıyor. Nitekim tanburun güzel sesine rağmen azar işittiğini ifade etmesi de bu sebepten olsa gerek.

---

[180] Emine YENİTERZİ, *Dîvân Şiirinde Na't*, TDV. Yayınları, Ankara, 1993, 227.

19- Eyâ şehî ki gürûh-i peyem-ber-i mürsel

Behişte basmaz ayak senden almadan destur

Ey Şahım, peygamberin ümmeti (senin ümmetin) senden izin almadan cennete ayak basmaz.

Burada Hz. Muhammed'in mahşer gününde Müslümanlara şefaatçi olup onların kurtuluşuna vesile olması hususuna gönderme yapılmıştır.

Beyitte baskın sanat, nida sanatıdır. Şâir, Hz. Peygamber'e onun şefaatçi olma vasfını zikrederek sesleniyor.

20- Egerçi hâmeye el urmadın elinde idi

Hat-ı betâlet-i İncil ü nesh-i harf-i Zebûr

(Ey Allah'ın Resulü) her ne kadar kaleme elini sürmedinse de İncil'i batıl kılan, Zebur'u nesheden yazı (Kur'an-ı Kerim) senin elinde idi.

Beyitte Hz. Muhammed'in ümmiliğine işaret ediliyor. Böyle olduğu halde kendisine indirilen kitabın İncil'i ve Zebur'u hükümsüz kıldığı mucizesi hatırlatılıyor. Çünkü ümmi olan bir insan, kendi adını bile yazmaktan aciz iken Hz. Muhammed'in bu vasfına rağmen Kur'an gibi gerek muhteva gerekse edebî açıdan harikulade değere sahip bir mucize ile gelmesi, insan aklının kavrayabileceği bir husus değildir. Şâir, bu gibi gerekçelerle O'nun her türlü övgüye layık olduğunu dile getiriyor.

21- Ne söz ki anda senin yok rızâ-yı huddâmın

Kalır serây-i tabî'atta tâ ebed mahsur

Senin hizmetçinin rızasının olmadığı söz, tabiat sarayında sonsuza kadar mahsur kalır.

Peygamber hizmetçileri O'nun yolunu takip edenlerdir. Dolayısıyla sözün değeri ile ilgili mihenk taşı, Hz. Muhammed'in ümmetinin memnuniyetidir. Bu ölçüte uymayan söz esirdir, etkili olmaktan uzaktır.

Beyitte 'hizmetçi' ifadesini Fuzûlî özelde kendisi için de kullanmış olabilir. Bu yönüyle bakıldığında şâir, söz söylemedeki ustalığına gönderme yapmış olur.

Kendisinin beğenmeyeceği bir sözün (şiirin) dünyada revaç göremeyeceğini, esaret bendini aşamayacağını dile getirmiş olur.

22- Bırak hicâb nikâbın güzel cemâlinden

Ki tâ göre seni ortada görmeyen nice kûr

Hicap perdesini güzel cemalinden çek ki seni ortada olduğun halde göremeyen körler görebilsin.

Beyitte ‘kûr’ ifadesinden kasıt manevî körlüktür. Gözleri gördüğü halde kimi hakikatlerin sırrına ermekten uzak olanlar kastediliyor. Nitekim Kur’an’da gözleri olduğu halde görmeyenler için şu ayet geçmektedir:*“Andolsun biz, cinler ve insanlardan, kalpleri olup da bunlarla anlamayan, gözleri olup da bunlarla görmeyen, kulakları olup da bunlarla işitmeyen birçoklarını cehennem için var ettik. İşte bunlar hayvanlar gibi, hatta daha da aşağıdadırlar. İşte bunlar gafillerin ta kendileridir.”*[181]

23- Bu mesned içre nice mest-i hâb-i nâz olasın

Erişti subh gel aç imdi nerkis-i mahmur

Bu makam içinde defalarca naz uykusunun mesti olasın. Sabah oldu, mahmur nergis gel, gözlerini aç şimdi.

Şâir sevgiliden uyanmasını istiyor. Çünkü sabah olduğu halde uyumaya devam eden bir sevgili tasavvur ediliyor beyitte. Ayrıca sevgilinin uykusu sıradan bir uyku değildir. Sevgili ‘naz uykusunun mesti’dir. Bu da âşık için ayrılık demek, ıztırap demektir.

Sevgilinin naz uykusundan mest olması şâirin de hoşuna gittiği *‘Bu mesned içre nice mest-i hâb-i nâz olasın’* dizesinden anlaşılmaktadır. Ancak her ne kadar bu durum şâirin hoşuna gitse de şâir ikinci dizede belirttiği gibi sevgilinin uyanmasını istemektedir. Çünkü âşık sevgiliyle göz göze gelmek ister ve bu, âşık için elde edilmesi zor bir lütuf olur.

24- Fesâd ehli cihâna bıraktılar feterât

Kıyamet oldu ne yatmak mecâlidir uru dur

---

[181] A’râf, 7/179.

Fesat ehli dünyaya fetret dönemleri bıraktılar, kıyamet koptu kopacak,bu ne yatma arzusudur, diri dur (kendine gel).

Bir önceki beyitte sevgilinin naz uykusundan uyanması gayet yumuşak bir tonla dile getirilirken burada daha keskin ve sert bir ton vardır. Adeta birden kendine gelen bir insan tahayyül edilmiş ve kendine gelmeye yönelik telkinin gerekçesi de beytin ilk dizesinde ifade edilmiştir. Zira siyasî ve dinî açıdan çalkantılı bir dönemde yaşayan şâire göre bozguncular (fesat ehli), dünyayı yaşanmaz kılmak üzeredirler. Bunlarla mücadele etmek ve başa çıkmak için mutlaka uyanık ve diri olunmalıdır.

25- Zamane muntazır-i iktidâ-yi emrindir

Sözün ne ise yürüt buyruğun ne ise buyur

Çağımız, emrine uymanın bekleyenidir (veya emrine uymak için beklemektedir). Sözün ne ise yürüt, buyruğun ne ise buyur.

Şâir, burada Hz. Muhammed'e olan bağlılığını adeta komutanlarının emirlerini yerine getirmek için hazır kıta bekleyen bir ordu tablosu çizerek dile getiriyor. Beyitte kullanılan ifadeler gayet net ve keskindir. Gelebilecek her emre sorgusuz sualsiz itaat edilecektir. Zira müminler, Kur'ân'da *'Onlar gaybe inanırlar…'*[182] şeklinde vasıflandırılmışlar. Bu da onların Allah Resulü'nün getirdiği her emri tereddütsüz yerine getirdikleri, o emirlere samimiyetle inandıkları anlamına gelmektedir. Mîraç hadisesi dolayısıyla şaşkınlıklarını gizleyemeyen ve Hz. Ebubekir'e durumu anlatan Mekkeli Müslümanlarla Hz. Ebubekir arasındaki şu konuşma müminlerin Hz. Muhammed'e olan bağlılığının ne denli güçlü olduğunu göstermek bakımından dikkat çekicidir:

Onlar: "-Ya Ebubekir" dediler, "Arkadaşının işinden haberin var mı? O, bu gece Beytu'l-Makdis'e gittiğini orada namaz kılıp Mekke'ye döndüğünü söyledi!" Hz. Ebubekir: "-Siz bunları ondan mı duydunuz?"

Onlar: "-Evet…" dediler, aynen ondan duyduk."

Bunun üzerine Hz. Ebubekir: "-Vallahi," dedi, "O söylediyse, şeksiz şüphesiz doğrudur! Siz buna hiç şaşmayın!"[183]

---

[182] Bakara, 2/3.
[183] Salih SURUÇ, *Kainatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*, Nesil Yay., İstanbul, 2011, 381-382.

Bütün Müslümanların Hz. Muhammed'in buyruklarını yerine getirmek için beklediklerine, birbirleriyle yarıştıklarına gönderme yapılan bu beyitte Fuzûlî, Hz. Muhammed'e olan sadakatini de bu vesileyle dile getirmiş oluyor.

Şâir bundan sonraki dört beyti Arapça yazıyor.

26-Fetahtü ayne ricâi bi-seyfike'1-kâhır

Kad istecertü[184] bihi min aduvvike'l-makhûr

(فتحت عين رجائى بسيفك القاهر * قد استعنت به من عدوّك المقهور)

(Ya Resulallah) ben ümidimin gözlerini senin zorlu kılıcınla açtım. O kılıçla senin azgın düşmanından korundum.

Şâir Hz. Muhammed'in kendisine şefaat edeceği ümidini taşımaktadır. Bu ümidin verdiği güçle nefis denilen azgın düşmanı yenmiş ve onu kontrol altına almayı başarmıştır.

Nefsin niçin düşman olduğu ve nasıl kötülüğü emrettiği ile ilgili Kur'an-ı Kerim'de Yusuf suresi 53. ayette mealen şöyle geçer: *"Ben nefsimi temize çıkarmam, çünkü Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı dercede kötülüğü emreder. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*

27- Bi-ke'l-melâzu ve ente'l-me'âzu fi'd-dâreyn

Ale's-sırâti izâ hane li'l-enami ubûr

(بك الملاذ وانت المعاذ فى الدّارين * على الصّراط اذاحان للأنام عبور)

Sırat köprüsünde insanlar geçtiği zaman kurtuluş ancak seninledir ve her iki cihanda da iltica merciî sensin.

Önceki beyitte işaret edilen Hz. Muhammed'den şefaat dileme hususu bu ve bundan sonraki beyitte de devam etmektedir.

---

[184] Kenan AKYÜZ vd. tertip ettiği Dîvân'da bu kelime yeni harflerle **istecertu** biçimindeyken eski harflerle yazılan bölümde ise **istecertu** (استجرت) yerine **iste'antu** (استعنت) ifadesi geçmektedir. Beytin bağlamı da dikkate alındığında istecertu (استجرت) ifadesinin daha uygun olduğunu düşündük ve beyti, **istecertu** ifadesini dikkate alarak günümüz Türkçesine çevirdik. N.U.

28- Recevtu inneke takza'1-umûr fi-yevmin

Bi-emri rabbüke kad terteci'i ileyke umûr

(رجوت انّك تقضى الأمور فى يوم * بأمر ربّك قد ترتجع اليك امور)

Rabbinin emriyle bütün istekler sana döndüğü zaman senden ricam o gün emri yerine getir.

Mahşer günü Hz. Muhammed'e şefaat yetkisi verileceği hususu kesindir. Nitekim kimi ayet ve hadislere göre de bu husus sabittir. Tâhâ suresi 109. ayette Allah; *"O gün Rahman olan Allah'ın izin verdiklerinden ve söz söylemesine müsaade edilenden başka hiçbir kimseye şefaat fayda vermez."* şeklinde buyurmaktadır.

Hz. Muhammed de bir hadis-i şerifte konuyla ilgili olarak şöyle buyurmaktadır: *"Her peygamberin kabul edilen bir duası vardır. Ve her peygamber bu duasını acele etti.* (Yani Allah tarafından reddedilmeyecek olan ve vaat olunan bu tek dua hakkını dünyada kullandı.) *Fakat ben, duamı ümmetime şefaat için sakladım. Bu sakladığım dua ümmetimden olup da, Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmadan ölen herkese nasip olur."*[185]

Hz. Muhammed'in mahşer gününde şefaatçi olacağı hususuna başka ayet ve hadisler de delil olarak gösterilebilir. Nitekim Fuzûlî de günahkâr bir mümin olarak O'nun şefaatine taliptir.

29- Lezimtü zeylike ercü rizâke fi'd-dâreyn

Kefâ vüsûku bi-lutfike'I-mevfûr

(لزمت ذيلك ارجو رضاك فى الدّارين * كفى وسوق رجائي بلطفك الموفور)

Eteğine yapıştım, her iki cihanda da rızanı arzuluyorum. Zira bol olan lütfuna bağlanmak kâfidir.

Bir na't olan bu kasîdenin dua bölümünde dikkati çeken bir husus vardır. Fuzûlî, kasîdenin dua bölümünde Hz. Muhammed'e dua etmek yerine kendisinin duaya muhtaç olduğunu, duaya muhtaç olmayan Hz. Peygamberin şefâatine sığınıp O'ndan medet umduğunu belirtiyor. Nitekim bu durum, şâirin diğer na't türündeki

---

[185] el- Hâfız ebi Abdullah Muhammed b. Yezid el-kazvinî İbn Mâce, *Sünen-i İbni Mâce Tercümesi Ve Şerhi (Çev. Haydar Hatipoğlu)*, Karaman Yayınları, İstanbul, 1992, X, 603.

kasîdelerinde de görülmektedir. Metin AKAR, *Su Kasîdesinin Şerhi* adlı çalışmasında aynı hususun Su Kasîdesinin dua bölümünde de olduğunu şu şekilde dile getiriyor: *"Şiirin dua bölümünde de çarpıcılık, farklılık vardır. Dikkat edilirse şâir Hz. Peygamber için dua etmemiş, duaya ihtiyacı olmayan Resul-ı ekrem'in şefâatine sığınmıştır."*[186]

30- Şehâ Fuzûlî-i dil-hasteyim bi-hamdi'IIâh

Reh-i şeri'atine tâbi emrine me'mur

Şahım, gönlü hasta Fuzûlî'yim elhamdulillah. Şeriatına tabi, emrine memurum.

Beyitte Allah'a hamd etme hususunu Fuzûlî, hem hasta gönüllü (gönlünün Allah resulünün aşkıyla yanıp kavurması) olduğu için hem de Hz. Muhammed'in şeriatına bağlı olduğu için kullanmıştır.

31- Olup durur sözümün nazm ü nesri na'tinde

Hemişe gevher-i manzum ü lü'lü-i mensur

(O'nun) na'tinde (O'nun övgüsünün bereketiyle) sözümün nazmı her zaman manzum cevher; nesri de mensur inci olur.

Beytin birinci dizesinde geçen '**nazm ve nesr'** kelimelerine karşılık ikinci dizede sırasıyla '**gevher-i manzum'** ve '**lü'lü-i mensur'** ifadeleri kullanılarak düzenli leff ü neşr sanatı yapılmıştır.

Şâir, Hz. Muhammed'i gerek nazım gerekse nesir biçiminde anlattığı zaman sözlerinin kıymete bindiğini, cevhere inciye dönüştüğünü dile getirmektedir. Yani şunu demeye getirmektedir: 'Ya Resulallah, ben sözlerimle seni övemem, aksine senden söz ederken sözlerim değer kazanmaktadır.' Ayrıca Fuzûlî'nin bir başka na'ti olan 'Saba' redifli kasîdesinin yirmi dördüncü beytinde de muhteva olarak bu beyitle paralellik görülür.[187]

---

[186] Metin AKAR, *Su Kasîdesi Şerhi*, TDV. Yayınları, Ankara, 1994, 99.
[187] Daha geniş bilgi için bu çalışmada bulunan Saba redifli kasîdenin 24. beytinin şerhine bakılabilir.

32- Fesahat ehli arasında i'tibârım var

Ne i'tibâr ger olduysa hey'etim mahkur

Eğer görünüşte hor görülsem de fesahat ehli arasında itibarım var. (Hem de) ne itibar.

33- Özüm hakîr be-gâyet sözüm müfîd velî

Nicük ki hükm misâlinde satrü beyne sutûr

Kendim ehemmiyetsizim fakat sözüm gayet faydalıdır. Lakin ne yapmalı ki (onlar) 'satırlar arasında satır' misalinde olduğu gibidir.

Kasîdenin fahriye bölümünde şâir, sözünün kıymetli olduğunu fakat bu kıymetinin bilinmediğinden; Kur'an- Kerim'in ayetlerinden ve Hz. Muhammed'den bahseden bu paha biçilmez sözlerinin sıradan bir söz olarak anlaşıldığından yakınıyor. Buradaki 'satırlar arasında satır' ifadesinden şâir, sözlerindeki anlam inceliklerinin iç içe olduğunu; keşfedilen her yeni anlamın beraberinde başka anlamlara da gebe olduğunu belirtmek istiyor da olabilir.

Kanaatimizce Arapça olan 'satr ü beyne sutûr (satırlar arasında bir satır)' ifadesi bu beyitte 'sıradan' anlamında kullanılmıştır.

33- Ümîd var ki tutdukça mülk râh-i nizâm

Ümid var ki taptıkça ahd-i ömr mürur

34- Mürur-i ömri senâ-yi Resul ile geçirem

Ölende edem anı armağan-i ehl-i kubur

Dünya düzen yolunu tutup ömrüm devam ettikçe hayatımı Resulün medhiyle geçirmeyi ümit ederim. Ki öldüğümde onu kabirdekilere hediye edeyim.

Kasîdenin son iki beytini bir arada çevirmeyi uygun gördük. Zira son iki beyit, anlamca birbirine bağlı ve birbirini tamamlar vaziyettedir. Beyitlerin bu durumuna edebiyatta *'enjambement (anjanbman)'*denir. Fuzûlî'nin bu çalışmamıza konu olan diğer kasîdelerinde de buna benzer durumlara denk gelindi. Aslında bu durum hâkim görüş olan 'anjanbmanın Tanzimat'tan sonra özellikle Servet-i Fünun

döneminde edebiyatımıza girdiği' tezini de çürütmektedir. Bu konu ile ilgili olarak 'Su Kasîdesi Şerhi' adlı çalışmasının son iki beytini birleştirerek günümüz Türkçesine çeviren Metin AKAR, sözkonusu beyitleri bir arada manalandırmanın gerekçesini şöyle açıklamaktadır:*"Edebiyat ve tenkıd dilinde bir **enjambement** terimi var. Enjambement, şiirde bir mısra veya bir beytin anlamı için gerekli olan bir veya birden çok kelimeyi, o mısraı takip eden mısra veya beyite bırakma işidir. Bu terim Osmanlı Türkçesinde **merhûn,** modern Türkçede de **bağlanım, ulantı, atlama, cümle kırılması** gibi terimlerle karşılanmıştır. Fuzûlî'nin başka şiirlerinde olduğu gibi, Su Kasîdesinin son iki beytinde de enjambement vardır."*[188] Metin AKAR, aynı eserde Yeni Türk Edebiyatı mütehassıslarının Türk şiirine **enjambement**in Servet-i Fünun edebiyatı döneminde girdiği hususuyla ilgili görüşlerine katılmadığını, İslamî dönemde de İslamdan önceki dönemde de **enjambement**in bulunduğunu dile getiriyor.[189] Bu çalışmadan edindiğimiz tecrübe de gösteriyor ki Metin AKAR, bu görüşlerinde haklıdır.

---

[188] Akar, *a.g.e.*, 95.
[189] Daha geniş bilgi için bkz. *a.g.e.*, 95.

2. 4. 3. KASÎDE DER NA'T-İ HAZRET-İ NEBEVİ[190] (NEBÎ HAZRETLERİNİN ÖVGÜSÜ HAKKINDA KASÎDE)

Fâ ilâtün / fâ ilâtün / fâ ilâtün / fâ ilün

1 - Saçma ey göz eşkden gönlümdeki odlara su
Kim bu denlü dutuşan odlara kılmaz çâre su

Ey göz, gönlümdeki ateşlere gözyaşından su saçma ki bu türlü tutuşan ateşlere (karşı) su çaresizdir.[191]

2 - Âb-gûndur günbed-i devvâr rengi bilmezem
Yâ muhît olmış gözümden günbed-i devvâra su

Bilmem ki (şu) dönen gök kubbe (mi) su(yun) rengindedir; yoksa gözümden (akan yaşlar) mı dönen gök kubbeyi istilâ etmiştir.[192]

3 - Zevk-ı tîğundan aceb yoh olsa gönlüm çâk çâk
Kim mürûr ilen bırağur rahneler dîvâra su

(Senin) kılıç (gibi keskin ve müessir nazarının bahşettiği feyiz ve hidâyetin) zevkinden gönlüm parça parça (da) olsa (buna) şaşılmaz. (Değil mi) ki su (da durmadan) akarken (sert) duvarda (bile) çatlaklar meydana getirir.

4 - Vehm ilen söyler dil-i mecrûh peykânun sözin
İhtiyât ilen içer her kimde olsa yara su

---

[190] Bu kasîdenin günümüz Türkçesine çevirisi aşağıda kimliği verilen eserden alıntıdır:
Ömer DEMİRBAĞ, *Dîvân Şiirinde Hz. Muhammed*, Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Van,1991, 88-93.

[191] "Bu denlü tutuşan ateşler" sözü ile gönüldeki ateşin bilinen ateşten farklı olduğu, yani süflî arzû ve dertlerin dışında bir dert, tam mânâsıyla "peygamber aşkının ateşi" olduğu anlatılmaktadır. Nitekim "gözyaşının çâre olmaması" da, bu muhabbetin ifadesinde gözyaşının yetmeyeceği mânâsında olduğu için, şâir, kasîdenin daha ilk beytinden itibaren beşerî aşkı reddederek, peygamber sevgisinin keyfiyetini izahla şiire başlamaktadır.

[192] Gökyüzünün deryâyı andıran engîn maviliği, yaş dolmuş gözlerle bakan şâirin, bütün kâinâtı ve yöneldiği gökleri sularla kaplanmış gibi görmesi ve yine şâirin mahzûn nazarla seyrettiği gökleri sonsuz bir hüzne gark olmuş durumda bulması gibi mânâlar, ifadesini bu beyitte bularak, daha sonraki mısrâlarda işlenecek olan peygamber sevgisi ve hasretine zemin hazırlamaktadır.

(Aşkınla) yaralı gönül, (senin, rûha nüfûz eden) ok temreni (gibi keskin ve müessir nazar)ını çekinerek söyler. Hasta olan(ın) suyu temkinle içmesi (gibi).

5 - Suya virsün bâğ-bân gül-zârı zahmet çekmesün
Bir gül açılmaz yüzün tek virsemin gül-zâra su

Bahçıvan gül bahçesini suya versin (ve boşuna) zahmet çekmesin. (Çünkü) bin gül bahçesini sulasa (da artık senin) yüzün gibi bir gül açılmaz.[193]

6 – Ohşadabilmez gubârını muharrir hattuna
Hâme tek bahmahdan inse gözlerine kara su

Hattâtın, (sana) bakmaktan, kalem gibi gözlerine kara su (bile) inse, (gayet ince) gubârî (hattı)nı, (senin hüsnünün) nakşına benzetemez.

7 - Ârızun yâdıyla nem-nâk olsa müjgânum n'ola
Zayi olmaz gül temennâsıyla virmek hâra su

(Gül) yüzünü anmaktan kirpiklerim ıslanırsa ne zararı var? Gül arzûsuyla dikene verilen su boşa gitmez (ki).

8 - Gam güni itme dil-i bîmârdan tîgun dirîğ
Hayrdur virmek karanu gicede bîmâra su

Gam günü kılıç (gibi keskin olan şefâat nazar)ını (bu) hasta gönülden esirgeme. (Zîrâ) karanlık gecede hastaya su vermek hayırdır.

9 - İste peykânın gönül hecrinde şevkum sâkin it
Susuzam bir kez bu sahrâda menüm-çün ara su

Gönül, susamışım, bir kez bu (ayrılık) çöl(ün)de benim için su ara, aydınlık(tan doğan) iştiyakımı teskin et(mek için O'nun) ok temreni (gibi kalbe işleyen müessir nazarının feyiz ve coşkunluğu)nu iste.

10 - Men lebün müştâkıyam zühhâd Kevser tâlibi
Nitekim meste mey içmek hoş gelür hûşyâra su

---

[193] Bu beyitte, dîvân şiirinde çok kullanılan "Gül-i Muhammedî" kavramına, Peygamberimizin "Son Peygamber" olduğuna ve ilk beyitte anlatılan "aşk ateşi" nde olduğu gibi, bu sevgilisinin de "çok farklı bir sevgili" olduğuna işaret edilmektedir.
Bkz. Şeyyâd Hamza, Na't, Dipnot: 2
Bkz. Şeyhî Na't (II), Dipnot: 1

Ben (senin hak ve hikmet saçan) dudağının hasretindeyim. Zâhidler[194] (ise cennetteki) Kevser'(in)[195] isteklisidir. Mest (olan)a mey içmek, aklı başında olana (da) su içmek hoş geleceği gibi.[196]

11 - Ravza-i kûyuna her dem durmayup eyler güzâr
Âşık olmış galibâ ol serv-i hoş-reftâra su

Galiba su (O'nun) o hoşça salınan selvi endâmına âşık olmalı ki her ân (ve) durmaksızın (O'nun) bahçesine yönelir.[197]

12 - Su yolın ol kûydan toprağ olup dutsam gerek
Çün rakîbümdür dahı ol kûya koyman vara su

(O'nun bulunduğu) yerin toprağı olup suyun yolunu kesmeliyim. Çünkü su (da benim gibi o sevgiliye âşık olduğu için) rakîbimdir, oraya varmasına izin vermem.

13 - Dest-bûsı ârzûsıyla ger ölsem dostlar
Kûze eylen toprağum sunun anunla yâra su

Dostlar (O'nun) elini öpmek arzusu ile ölürsem, toprağımdan (bir) testi yapın (ve) suyu o (toprağımdan yapılmış testi) ile sevgiliye sunun (Hiç değilse toprağım O'nun elini öpmüş olsun.).

14 - Serv ser-keşlük kılur kumrî niyâzından meger
Dâmenin duta ayağına düşe yalvara su

Selvi, kumrunun yakarmasına (karşı, red mânâsını gelen salınmasıyla) dik başlılık ediyor. (Dilerim ki) su, (selvinin) eteğini tutup, ayağına kapanarak yalvarır (da onu yola getirir).[198]

---

[194] Zâhid: Allâh'ın emir ve yasaklarına sıkı sıkıya bağlı ve şüpheliden çokça sakınan takvâ sahibi kişi. Bununla beraber zâhid, klâsik şiirimizde daha çok olumsuz yönüyle işlenmiştir. Cenâb-ı Hakk'ın rızâsından ziyade, sırf cennet için korkunç bir sevap kazanma hırsı içinde olan ve ham softalık, müddeîlik, riyâkârlık, sıklet gibi tavırları temsil eden tip şeklinde görülmüş olup, bu beyitte de aynı menfî mânâda ele alınmıştır.
Bkz. Dr. İskender Pala, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara, 1989, c. I-II, 531.
[195] Kevser: Bkz. Ali Şir Nevâî, Na't, Dipnot: 5
[196] Bu beytin şerhi ve Su Kasîdesi' nin daha geniş yorumu için bkz. Doç. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, "*Fuzûlî'nin Su Kasîdesi'nden Bir Beytin Şerhi*", Gazi Ü. Yayınları, ?.?., 309-314.
[197] Kasîdenin tamamında görülen, suyun çok çeşitli özellikleri ve bu özelliklerden birisi olan "suyun Hz. Peygamber'le alâkası"na işaret edilmektedir.
[198] Bkz. *a.g.e.*, 312-313.

15 - İçmek ister bülbülün kanın meger bir reng ile

Gül budağınun mizâcına gire kurtara su

(Kırmızı) gül meğerse bir yolunu bulup, (kızıl rengi ile bülbülü kendine çekerek, dikeni ile de) kanını içmek istiyor. (Dilerim ki) su, gül budağının damarına girsin, (gülün bülbüle tuzak olan rengini açarak onu "beyaz gül[199]*e çevirip bülbülü) kurtarsın."*

16 - Tıynet-i pâkini rûşen kılmış ehl-i âleme

İktidâ kılmış târîk-i Ahmed-i Muhtâr'a su

(Hz.) Ahmed-i Muhtâr'ın[200] *yoluna uymakla su, temiz yaradılışını (bütün) âlem ehline açıklamış (oldu).*

17 - Seyyid-i nev-i beşer deryâ-ı dürr-i ıstıfâ

Kim sepüpdür mucizâtı âteş-i eşrâra su

(Hz. Peygamber'in) mûcizeleri şer (sahiplerinin) ateşine su serpmiştir[201]*; çünkü (O, bütün) insanlığın efendisi (ve) seçilmiş incilerin denizidir.*

18 – Kılmağ içün tâze gül-zârı nübüvvet revnakın

Mu'cizinden eylemiş izhâr seng-i hâra su

(Hz. Peygamber) nübüvvet bahçesinin parlaklığını tâzelemek için mucizesiyle sert taştan su çıkarmıştır.[202]

19 - Mu'cizi bir bahr-ı bî-pâyân imiş âlemde kim

Yetmiş andan min min âteş-hâne-i küffara su

(*Hz. Peygamberin) mûcizeleri âlemde (nasıl) sonsuz bir deniz imiş ki o (mûcizelerden) kâfirlerin binlerce ateşgedesine su eriş(ip söndür)müş.*[203]

20 - Hayret ilen barmağın dişler kim itse istimâ

Barmağından virdügin şiddet günü Ensâr'a su

---

[199] Bkz. Şeyyâd Hamza, Na't, Dipnot:2.

[200] Muhtâr: İstenmiş, seçilmiş, seçkin, güzîde gibi mânâlara gelmektedir.
Bkz. Nesîmî, Na't, Dipnot:18

[201] Bu beyitte, Peygamberimizin dünyaya geldikleri gece meydana gelen hârikulade vak'alardan biri olan, ateşperestlerin binlerce yıldır ibâdet ettikleri ve mukaddes bildikleri ateş-gedenin sönmesi olayına da işaret edilmektedir.
Bkz.Ahmed Cevdet Paşa, *Kısâs-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ*, İstanbul, 1966, c.1, 53.

[202] Bkz. *a.g.e.*, c.I, 223.

[203] Bkz. Dipnot:11.

(Hz. Peygamberin, ilâhî bir mucize olarak mübârek) parmaklarından (su akıttığı[204] *o) şiddet(li hararetin olduğu) günde Ensâr'a*[205] *su verdiğini her kim işitse hayretten parmağını ısırır.*

21 - Dostı ger zehr-i mâr içse olur âb-ı hayât
Hasmı su içse döner elbette zehr-i mâra su

(O'nun) dostu yılan zehrini içse (o zehir) hayat suyu olur. Hasmı (ise) su (bile) içse elbette (o su) yılan zehrine döner.[206]

22 - Eylemiş her katreden minbahr-ı rahmet mevc-hîz
El sunup urgaç vuzû içün gül-i ruhsâra su

(Hz. Peygamber) abdest için gül yüzünü yıkadığında (O'nun mübârek yüzünden süzülen) her damlada binlerce rahmet denizi dalgalanmıştır.

23 - Hâk-i pâyine yetemdir ömrlerdür muttasıl
Başını daşdan daşa urup gezer âvâre su

Su, (O'nun) ayağının toprağına ulaşayım diye ömürler boyunca başını taştan taşa vurup derbeder (bir hâlde) gezer.

24 - Zerre zerre hâk-i dergâhına ister sala nûr
Dönmez ol dergâhdan ger olsa pâre pâre su

Su, (Hz. Peygamberin) eşiği toprağını zerre zerre nûrlandırmak ister. (Bir kez ulaşınca) parça parça (da) olsa (artık) o dergâhtan (geri) dönmez.

25 - Zikr-i na'tün virdini dermân bilür ehl-i hatâ
Eyle kim def-i humâr içün içer mey-hâra su

Sarhoşlar (ayrıldıklarında) baş ağrılarını gidermek için nasıl su içer(lerse, öyle de) günâhkârlar (Hz. Peygambere olan bu) övgümü dillerinde tekrâr etmeyi (derde) dermân bilirler.

---

[204] Peygamberimizin, parmaklarından su akması mucizesine işaret edilmektedir.
Bkz. Zeynü'd-dînAhmed B. Ahmed B. Abdi'l-latîfi'z-Zebîdî, *Tecrîd-i SarîhTercemesi*, Ahmed Naim, Ankara, 1982, c.I, 165.

[205]Ensâr: Medîneli Sahâbîler. Medîne'ye hicret eden Mekkeli Sahâbîlere "Muhâcirûn" denildiği gibi, onları himâye eden Medîneli Sahâbîlere de "Ensâr" denir.

[206] Bkz. Cem Sultân, Na't, Dipnot:5.

26 - Yâ Habîballah yâ Hayre'l beşer müştakunam

Eyle kim leb-teşneler yanup diler hemvâra su

Ey Allâh'ın Habîbi! Ey insanlığın hayrı! Susamış dudakların yanıp (yakılarak) su dilemesi gibi (derde) dermân bilirler.

27 - Sensen ol bahr-ı kerâmet kim şeb-i Mi'râc'da

Şebnem-i feyzün yetürmiş sâbit ü seyyâra su

(Yâ Resûlallâh!) Sen o kerem deryâsısın ki mi'râc gecesinde feyzinin çiğ damarları yıldız ve gezegenlere su ulaştırılmıştır.

28 - Çeşme-i hurşîdden her dem zülâl-i feyz iner

Hâcet olsa merkadün tecdîd iden mimâra su

(Ey Allâh'ın Resûlü! Senin) türbeni (inşâ edip) yenileyen mimara su lazım olsa, güneşin çeşmesinden her ân duru feyz (yağmurları) iner.

29 - Bîm-i dûzah nâr-ı gam salmış dil-i sûzânuma

Var ümîdüm ebr-i ihsânun sepe ol nâra su

Cehennem korkusu yanık gönlüme gam ateşini salmış (ise de senin) bağış (ve cömertlik) bulutunun o ateşe su serpeceğine (dair) ümidim var(dır).

30 - Yümn-i na'tünden Güher olmış Fuzûlî sözleri

Ebr-i nîsândan dönen tek lü'lü şeh-vâra su

(Yâ Resûlallâh!) suyun, nisan bulutu(nun yağmuru)ndan, iri ve pahalı incilere dönüşmesi gibi Fuzûlî('nin) sözleri (de senin) na'tinin bereketinden (dolayı birer) cevher olmuştur.

31 - Hâb-ı gafletden olan bîdâr olanda rûz-ı haşr

Eşk-i hasretden tökende dîde-i bîdâra su

Mahşer günü geldiğinde, gaflet uykusundan uyanınca, hasretin gözyaşları (gafletten) uyanan gözleri suya gark ederken,

32- Umduğum oldur ki rûz-ı haşr mahrûm olmayam

Çeşm-i vaslun vire men teşne-i dîdâra su

(Ey Allâh'ınResûlü!) umduğum odur ki (o) haşir günü(nde) mahrum olmayayım. (Sana) kavuşmanın çeşmesi, cemâli(ni görmeye) susamış (olan) bana su versin.

2. 4. 4. KASİDE DER MEDH-İ HAZRET-I FAHR-I KÂİNAT[207]

Me fâ 'î lün / me fâ î lün / me fâ î lün / me fâ î lün

1 - Çeker bî-rahmlar yanında her sâ'at zebân hançer

Günahım sâbit eyler ölmegim hâtır-nişan hançer[208]

Hançer, merhametsizlerin yanında her saat dil çeker (kınından çıkıp kendisini gösterir). Gunahımı sabit eyler, öleceğimi ise sürekli hatırda tutar.

Beyitteki "merhametsiz" ifadesini 'güzel, sevgili' anlamında alırsak buradaki hançer, sevgilinin kirpikleri olarak düşünülebilir. Bu durumda güzellerdeki hançerler (kirpikler) bakımlı olması hasebiyle dil çeker, kınından ayrılır ve aşığı mest eder. İkinci dizede belirtildiği gibi âşık, aşk derdiyle suçunu itiraf eder, ölümü hatırlar.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed hakkında *"Sen ancak bir uyarıcısın."*[209] buyurulmaktadır. Burada hançerin merhametsizlerin yanında dil çekmesi; onları uyarması ve doğru yol olan 'sırat-ı mustakîm'e teşfik etmesi anlamında olduğu söylenebilir. Hançerin uyarıcısı vasfı, beytin ikinci dizesinde de sürekli günahları ve ölümü hatırda tutup insanı haddini bilmeye ve ibret almaya yöneltmesi yönüyle kendisini bariz bir şekilde hissettirir.

Bir na't olan bu kasîde de şâir Peygamberin asıl görevine (uyarma, doğru yolu gösterme) ilk beyitte gönderme yapmış olması dikkate değerdir.

Beyit, hançerin bir savaş aleti olması ve öldürücü, korkutucu olması yönüyle de yorumlanabilir. Zira güç ve kuvveti temsil etmesi yönüyle hançer, merhametsizleri yola getirebilir, kişiye suçunu itiraf ettirebilir ve ölümü de hatırlatabilir. Bu bağlamda beytin kinayeli kullanıldığı söylenebilir.

---

[207] Bu kasîde Necatî'nin II. Bayezid'e sunduğu 'hançer'redifli kasîdeye naziredir.
[208] Necatî'nin kasîdesinin matla beyti ise şöyledir:
Edindi gamzeden ol çeşm-i nâ-tüvân hançer
Ki resmdür takınur cümle türkmân hançer
Ali Nihat TARLAN, *Necatî Beg Dîvanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, 61.
[209] Fâtır, 35/23.

2. Zülâl-i vaslına leb-teşneyim bir Türk-i[210] bed-hûyun

Kim andan katre-i âb istesem tartar revân hançer

Kötü huylu bir Türk'e kavuşmanın tatlılığına hasretim. (Ne zaman) ondan bir damla su istesem, hançer derhal tartar[211] (buna engel olur).

Dîvân şiirinde *Türk ismi genellikle sıfat olmak üzere kullanılmış ve sevgililer hakkında söylenmiştir.[212]* Bu beyitte de bu ismin sevgili anlamında kullanıldığı, 'bed-huy' ifadesinin nazlı, cilveli anlamlarına tekabül ettiği, dolayısıyla tamlamanın 'nazlı cilveli, aşığa acımayan sevgili' anlamına geldiği söylenebilir.

Beyitteki 'hançer' ifadesi, açık istiare yoluyla sevgilinin kirpikleri, 'Katre-i âb' ifadesi de gözyaşı anlamındadır. Bu bağlamda şâir, 'Benim için ne zaman sevgiliden gözyaşı dökmesini, bana acımasını istesem, kirpikleri buna engel oluyor.' demek istiyor.

3 . Verir pervâne öz cânın sana çün ihtiyar ile

Ne hacet şu'leden ey şem' çekmek her zamân hançer

Ey mum, pervane senin için canını severek feda ederken, durup durup ateşten hançer çekmeye ne gerek var?

Bu beyitte Dîvân edebiyatında âşık- maşuk ilişkisi anlatılırken sıkça kullanılan şem'-pervane mazmunlarına başvurulur. Zira *âşık pervane olunca sevgilinin yüzü ve yanağı mum olur.[213]*

Beyitte mumun şu'lesi hüsn-i talil yoluyla hançer çekmek olarak tahayyül edilmiştir. Adeta mum, etrafında dönen pervanenin canını almak için hançer çekmiştir. İşte tam da bu noktada şâir, muma seslenerek 'Ey mum zaten pervane sana seve seve canını verir. Bunun için hançer çekmene gerek yok.' demeye getiriyor.

---

[210] *"Acem edebiyatında Türk sözü dilber, kahraman, yiğit, zalim manalarına kullanılmıştır. Eski Türk şâirleri de bu manalarla beraber kaba saba adam, köylü gibi manalar da vermişlerdir."*
Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında mazmunlar,* TDV. Yayınları, Ankara, 1992, 419.

[211] Kelime eski yazıyla 'dartmak' şeklindedir. TDK Sözlüğünde bu kelimenin bir anlamı da 'esirgemek, men etmek, alıkoymak'tır. Biz de bu anlamı dikkate almayı uygun bulduk. (N.U.)

[212] İskender Pala, *A.g.e.*, 547.

[213] *A.g.e.,* 508.

4 . Hazer kıl gezme çok pervâsız ey bûlbûl ki katlin' çin

Dikenden dâmeni altında kılmış gül nihan hançer

Ey bülbül, (gül bahçesinde) pervasız gezmekten sakın. Çünkü gül, seni öldürmek için eteğinin altında dikenden hançerini saklamış.

Âşık, aşk duygularının esiri olur ve âşıkta aklın hâkimiyeti, buna bağlı olarak da tehlikelere karşı tedbir görülmez. Tam da bu noktada şâir, bülbülü uyarmakta ve sadece görünene aldanmaması konusunda tedbirli olmasını tavsiye etmektedir.

5 - Müjen kanım döküp gamzen alır canım aceb sanma

İşidir dökse kan ok âdetidir alsa can hançer

Kirpiğinin kanımı döküp, yan bakışının canımı almasını garip görme. (Bu gayet normaldir.) Çünkü okun işi kan dökmek, hançerin işi ise can almaktır.

Beyitte birinci dizedeki ‘müje ve gamze’ ifadelerine karşılık olarak ikinci dizede sırasıyla ‘ok ve hançer’ kullanılarak mürettep leff u neşr sanatı icra edilmiştir.

6 . Kaşınla gözlerindir her taraf yatar nizâ üzre

Çekiptir birbirine iki ser-hoş Türkman hançer

Her tarafta çekişmenin ve kavganın olmasına sebep, kaşınla gözlerindir. (Hatta bundan dolayıdır ki) mest olmuş iki Türkmen birbirine hançer çekmiştir.

Fuzûlî’nin bu şiiri Necatî’nin ‘Hançer’ redifli kasîdesine naziredir. Dolayısıyla Necatî kasîdesinin ilk beytinde yer verdiği ‘Türkman’ ifadesine Fuzûlî, altıncı beyitte yer veriyor. Necatî, sevgilinin ‘gamzeden hançeri’ ile Türkmenlerin hançer takınma adetleri arasında doğrudan bir ilişki kurarken; Fuzûlî Türkmenlerin hançer takınma âdetlerine doğrudan değinmez, sadece buna telmihte bulunmuştur.

Yeryüzündeki bütün kavga ve gürültülerin en büyük nedenlerinden biri de bir değeri paylaşamamadır. Bu beyitte de sevgilinin kaş ve gözünün güzelliğine ve insanlar üzerindeki sihirli etkisine gönderme yapılmıştır. Hatta bu güzelliklerin etkisiyle mest olmuş iki Türkmenin birbirine hançer çektikleri dile getirilmiştir.

Hançer takınmaları adet olan Türkmenlerin burada birbirlerine hançer çekmeleri iki sebepten olabilir. Ya sevgilinin güzelliğinden dolayı mest olup ne

yaptıklarının farknda değiller; ya da aşkta birbirlerini rakip gördükleri için birbirlerine hançer çekiyorlar.

Beyit bu şekilde de değerlendirilebilir: İnsanda iki göz, iki kaş vardır. Gözün üstündeki kaş hançeri andırır. Dolayısıyla sevgilinin mahmur bakışı, şâire adeta iki sarhoş Türkmen'in birbirine hançer çekmesini çağrıştırıyor, denebilir.

7 . Hayâl-i gamzen ile bes ki râhat gitti cismimden

Sanarsın pehlû-yi canımdadır her üstühan hançer

Gamzenin hayali ile o kadar sıkıntılıyım ki bütün huzurum kaçtı. (Öyle ki) vücudumun her tarafındaki kemikleri hançer sanırsın.

Şâir aşk derdinden o kadar zayıflamış ki vücudundaki kemikler artık çok belirgin bir şekilde, adeta bir hançer gibi görünmektedir. Bedeni, bu haliyle bir deri bir kemikten ibaret kalmıştır.

8 . İletsem hançerin şevkini kabre her bahar olgaç

Olur sebze yerine hâk-i kabrimden ayan hançer

Her bahar olduğunda hançerinin şevkini kabre iletsem, kabrimin toprağından(elde edeceğim) yeşillik yerine hançer ortaya çıkar.

Bu beyitte 'şevk' kelimesini 'ekin' anlamıyla değerlendirdik. Şâir, sevgilinin aşkının kendisini kuşattığını, ondan kaçışın mümkün olmadığını ifade etmeye çalışıyor.

9 . Kocar zerrin kemerle belini veh bu ne tâli'dir

Ki altın kuvvetiyle böyle olmuş kâm-rân hançer

Ne kötü bahttır ki hançer, altın kemerle beline sarılıp altının gücüyle bahtiyar olmuş.

Beyitte kişileştirilen bir hançer motifi ile karşı karşıyayız. Şâire göre hançerin etrafını çeşitli süslemelerle süslemesi, kenarını altın kaplama ile kaplaması ve bu vesile ile güç kuvvet elde edip mutlu olmaya çalışması büyük bir talihsizliktir. Zira özünde aşkı, sevgiyi barındırmayan; mala mülke dayalı hiçbir sevgi, gerçek sevgi değildir. Mutlak huzur ve saadetin merkezinde aşk vardır. Ona göre âlemde her ne varsa aşktan ibarettir.

Kur'an-ı Kerimde de insanların altın, gümüş gibi dünya nimetlerine fazla bağlanmamalarının önemine, gerçek ve ebedi hayatın ahirette olduğuna şu şekilde işaret edilir: *"Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeyler insana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah'ın katındadır."*[214]

Fuzûlî, burada sahip oldukları maddi imkânlarla belli makamlara ulaşıp nüfuz elde edenleri eleştirir. Bu bağlamda burada hançer, bir güç ve kuvvetin timsali olarak da karşımıza çıkar.

10 . Hayâli gözdedir kirpiklerin depretme ey merdüm

Edeb şartı değil mihmâna çekmek mîzbân hançer

Ey göz bebeği (insan), (onun) hayali gözdedir, kirpiklerini oynatma. Zira ev sahibinin misafire hançer çekmesi edepten değildir.

Şâir, burada kendisine seslenerek sevdiğinin hayalinin gözünde canlandığını, (dolayısıyla ona olan aşırı bağlılığından) hayalinin bile incinmemesi için kirpiklerini oynatmaması gerektiğini ifade ediyor. İlk dizedeki "hayâl, merdum ve kirpik" kelimelerine karşılık ikinci dizede "mihmân, mîz-bân, hançer" kelimeleri kullanılarak düzenli leff ü neşr sanatı yapılmıştır.

Beyitte ev sahibinin misafirine çok kibar davranması, misafirini üzecek davranışlardan kaçınması gerektiği gibi dönemin misafirperverlik anlayışına gönderme yapılmış olması da dikkate şayandır.

11 . Göz açıp bû-sitâna hatt-i sebzinsiz nazar kılsam

Görünür gözlerime sebze-i her bû-sitan hançer

(Ne zaman) güzelim yüzün(ün hayali) olmaksızın göz açıp bahçeye baksam bahçenin bütün yeşilliği gözlerime hançer görünür.

Bir önceki beyitte göz önüne gelen sevgilinin hayalinden söz edilmişti. Burada da şâir adeta sevdiğinden ayrı yaşayamadığını; her an, her saniye onu düşündüğünü mübalağalı bir şekilde dile getirmektedir. Başka bir deyişle aşk, şâiri

---

[214] Âl-i İmrân, 3/14.

kuşatmıştır; şâir, baktığı her yerde sevgiliyi görmekte ve onsuz bir hayat düşünememektedir.

12 . Dehânın yok demişler söyle bu güftâr kandandır

Belin peydâ değildi kanda tutmuştur[215] mekân hançer

Ağzın için "yok" diyorlar. İyi de bu sözlerin nereden geldiğini söyler misin? Belin ortada yokken, hançerin nerede duruyor?

Dîvân edebiyatında sevgili için tahayyül edilen ve makbul olan dehân (ağız), yuvarlak ve küçük olandır ve *darlığı, küçüklüğü ile dikkat çeker. Hatta çoğu zaman ağız, yok diye bilinir.[216]* Bel ise daima çok ince ve dar olarak tahayyül edilir. Bu yönleriyle ağız ile bel Dîvân şiirinde genellikle birlikte kullanılır.

Beyitte Dîvân edebiyatının güzellik anlayışını ifade eden terimler kullanılarak ideal bir 'güzel, sevgili' tablosu çizildiği görülmektedir.

13 . Muhal-i akldır kim ola müjgânın kimi hunî

Eğer üstâd elinden su yerine içse kan hançer

Hançer, üstâd elinden su yerine kan içse bile kirpiklerin gibi kanlı (kan dökmeye meyilli) olamaz. Bunun olabileceğini akıl kabul etmez.

Müjgân ifadesiyle kirpikten söz edilirken daha çok onun yaralayıcı ve öldürücü vasıfları öne çıkarılır.

Eskiden bıçak, kılıç gibi kesici aletlere sertlik vermek amacıyla su verilirdi. Bu da işin ehli olanlar tarafından yapılırdı. Fuzûlî de 'Ey sevgili, kirpiklerin âşık üzerinde o kadar etkili ve yaralayıcıdır ki hançer, keskinleşip sertleşmek için içtiği su yerine kan bile içse senin kadar kan dökücü olamaz. Kan dökmekte hançerin seninle yarışması mümkün değildir ve böyle bir durum (hançerin senin kadar kan dökücü olabileceği hususu) akla aykırıdır.

---

[215] Buradaki 'tutmuştur' kelimesi Kenan AKYÜZ ve ekibinin tertip ettiği Dîvânın eski harflerle yazılan kısmında'tutmuştu' şeklindedir. N.U.

[216] İskender Pala, *a.g.e.*, 22.

14 . Ruh-i zerdim salıptır hançerin gözgüsüne aksin

Veyâ sîmîn bilekte tuttuğundur zer-nişân hançer

Gümüş (kemerli) belindeki hançer, altın işlemeli midir? Yoksa sapsarı yüzümün yansıması hançerin parlayan yüzüne mi düşmüştür?

Beyitte Azerî Türkçesinin söyleyiş özellikleri vardır. Zira soru anlamı, 'salıptır' ve 'tuttuğundur' yüklemlerinin vurgulu söylenmesiyle elde edilmiş ve soru edatları kullanılmamıştır.

Şâir, bildiği bir durumu bilmemezlikten gelerek (tecahül-i arif) sözün etkisini arttırmaya çalışmıştır.

Beyitte dert ve kederden dolayı hastalanıp zayıf ve bitkin düşen kişinin bu hastalık nedeniyle yüzünün sararması bilgisinden yararlanılarak aşığın aşk derdiyle içine düştüğü durum aktarılmıştır.

15 . Zebân-i tîz ile ortaya girmiş muttasıl gûyâ

Olam der mâdih-i Peygamber-i Âhir-zemân hançer

Hançer, sürekli keskin diliyle ortaya atılıp güya "Ahir zaman Peygamberinin (Hz. Muhammed'in) övücüsü olacağım." der.

Şâir, bu beyitle kasîdenin yazılış sebebi olan na't bölümüne uygun bir giriş yapmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de inananlara peygambere salât ve selam getirme konusunda *"Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber'e salât ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salât edin, selâm edin."*[217] şeklinde emredilir. Bu bakımdan İslam âleminde son nefesinde bile 'ümmetim, ümmetim' diye haykıran Hz. Muhammed'e olan sevgi ve bağlılığı anlatma ve onu hakkıyla övme ihtiyacı, her dönemde kendisini baskın bir şekilde hissettirmiştir. Bu yüzden şâirler O'nu övmek için bütün maharetlerini göstermekten geri durmamışlardır. Bir ehl-i beyt aşığı olan Fuzûlî, bu şâirlerin başında gelir ve Hz. Muhammed'e dair hissiyatını hançer motifi üzerinden anlatır. Şâir, hançerin sürekli ortaya atılıp ahir zaman peygamberini övmek istediğini söylemekle aslında kendisinin bu hususta yanıp tutuştuğunu ifade etmeye çalışıyor.

---

[217] Ahzâb, 33/56.

Beyte, hüsn-i ta'lîl sanatı hâkimdir. Hançerin kınından çıkmasının gerekçesi ve yegâne amacı olarak Hz. Muhammed'in övülmesi gösterilmiştir. Hançerin sert demir veya çelikten yapılmış keskin kısmı dile teşbih edilerek açık istiare yapılmıştır. Ayrıca hançerin bir insan gibi, Hz. Muhammed'in övücüsü olmaya talip olmasıyla da teşhis sanatının yapıldığı görülmektedir.

16 . Şeh-en-Şâhî ki tîğ-i âb-darı zâhir oldukda

Elinden saldı Husrev nîze vü Nûşirevân hançer,

Şahların şahı olan peygamberin keskin kılıcı meydana çıkınca Husrev elinden mızrağını, Nuşirevan da hançerini bırakır.

Beyitte Hz. Muhammed'in doğumunda gerçekleşen olaylara gönderme yapılmıştır.

İran'ın Sasâniyân sülalesinden adaletiyle ün yapmış bir hükümdar olan Nuşirevan (M.S. , 531 - 579)'dan söz edilen beyitte, hükümdarlıkla birlikte öne çıkan asıl husus adalettir. Zira Dîvân şiirinde Nuşirevan genellikle **adil olması yönüyle** öne çıkar. Burada da Hz. Muhammed'in adaletinin hâkim olmasıyla Nuşirevan'a bile ihtiyaç duyulmadığı, adaletinin Nuşirevan'ınkinden çok daha üstün olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır.

Husrev, İran şahları için kullanılan bir ad olmakla beraber aynı zamanda Nuşirevan'ın gerçek adıdır. Kanımızca şâir, bunu her iki anlama da gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanmıştır. Kelime, İran şahı anlamında ele alındığında bundan Hz. Muhammed'in doğumu sırasında İran'da meydana gelen -Kisra sarayının on dört sütunun yıkılması, bin seneden beri yanan Mecusilerin kocaman ateş yığınlarının bir anda sönmesi gibi- olaylar ve daha sonraki dönemlerde Müslümanlar tarafından İran'ın fethi gibi hususlar anlaşılmalıdır.

Beytin genelinde öne çıkan düşünce Hz. Muhammed'in gelişiyle birlikte dönemin en güçlü devletlerinden biri olan İran şahlarının zamanla onun adaletine boyun eğmesi ve dönemlerinin sona ermesidir.

Beyitte Hz. Muhammed'in doğumundan birkaç yıl sonra Nuşirevan'ın hükümdarlığının sona ermesi durumu hüsn-i ta'lil yoluyla Hz. Muhammed'in

doğumuna bağlanmıştır. 'Husrev, Nuşirevan' kelimeleriyle 'nîze ve hançer' kelimeleri arasındaki tenasüp ile de beyit renklendirilmiştir.

17 . Yemen'den baş çekende mehçe-i râyât-i ikbâli

Bıraktı tîre toprağa şeh-i Hindû-sitân hançer

Onun ikbal sancağı (ikbal direğinin hilalcığı), Yemen'den baş çekince Hindistan şahı hançerini kara toprağa bırakır.

Şâir, Yemen'de İslamiyetin sancağının göndere çekilmesiyle Hint Şahının teslim olup Hz. Muhammed'in emrine ita'at ettiğini ve bu bağlamda İslamiyetin dünyanın en ücra noktalarına yayıldığını dile getiriyor. Çünkü Fuzûlî'nin yaşadığı dönemin ulaşım imkânları dikkate alınırsa o dönemde Hindistan'ın da uzak diyarlardan biri olduğu anlaşılır.

'Hançerini kara toprağa bırakmak' ifadesi eskiden muharebelerde teslim olan tarafın yaptığı bir eylem biçimi idi. Şâir de bu ifadeyle Hint Şahı'nın teslimiyetini çarpıcı bir şekilde anlatmaya çalışmış.

18 . Saf-ârâ-yı mesaff-i Bedr'dir izhâr-i mu'cizde

Şikâf-i perniyân-i Bedr için kılmış nişân hançer

Hançer, mucizeleriyle bedir saflarını hizaya sokan; Ay kumaşının aralığını nakış nakış işleyendir.

Şâir burada Bedir savaşına ve "Şakku'l-Kamer"[218] mucizesine telmihte bulunarak Hz. Peygamberi övmeye devam ediyor.

Beyitte 'bedr' kelimesi ilk dizede 'Bedir savaşı', ikinci dizede ise 'Ay' anlamında kullanılmıştır.

---

[218] *"**Ay'ın ortadan ikiye ayrılması mucizesi.** Kureyşli müşrikler mehtaplı bir gecede Peygamberimizden mûcize istediler. O da Allah'a yalvardı ve parmağıyla işaret etti. Ay ikiye bölünüp yere indi. Sonra O'nun peygamberliğine şehadet etti ve eteği altından girip yeninden çıktı. Sonra tekrar şehadet getirip bütünleşti ve yerine döndü."*
İskender PALA, *a.g.e.,*500.
Ayrıca Muhammed Hamidullah'ın *İslam Peygamberi* (I, 127.) adlı eserinde de konuya yer verilmiştir.

19 . Adû-yi câhının kat'-i hayâtiyçin çeker her ay

Gılâf-i lâciverdîden hilâl-i âs-man hançer

Gökyüzünün hilali, (senin) makamının düşmanlarının hayatına son vermek için her aylacivert kılıfından çıkıp hançer çeker.

Ayın hilal şeklini alıp hançere benzemesi meselesinin gerekçesini hüsnü talil yoluyla Peygamberin düşmanlarını yok etmeye yoran şâir, bu şekilde evrendeki her şeyin Peygambere ve O'nun davasına çalıştığını ifade ediyor.

20 . Seher-feyzî ki dün tek tîre kılmazdı dil-i safın

Güneş tek kasdına çekseydi bin nâ-mihr-bân hançer

(O) öyle bir seher feyzidir ki (O'nun) açılan güneşi binlerce vefasızın saldırısına uğrasa bile temiz gönlüne hiçbir karanlık işlemezdi (onu bulandırmazdı).

Beyitte Hz. Muhammed'in karşılaştığı sıkıntılara telmihte bulunulmuş; bütün bunlara rağmen O'nun yolundan vazgeçmediğine, söz konusu engel ve sıkıntıların davasında zerre kadar bir bulanıklığa yol açmadığına gönderme yapılmıştır. Zira O'nun seher feyzinin kaynağı Allah'tır. İlham kaynağı Allah olana da hiçbir şey zarar veremez.

Temiz kalplilikle alakalı olarak Allah Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyuruyor: *"O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar! Allah'a arınmış bir kalp ile gelen başka."*[219] Bu ayette gerçek kurtuluşun mal ve evlatla değil, ancak temiz bir kalple elde edilebileceği dile getiriliyor. Bu doğrultuda Fuzûlî de Kur'an çizgisine sımsıkı sarılan, Kur'an ahlakıyla ahlaklanmış Hz. Muhammed'in kalbinin temizliğine saflığına işaret ediyor. *Bu açıdan bakıldığında aslında Kur'ân, Hz. Peygamberin ahlakını ifade eden bir kitap; Hz. Peygamber de Kur'ân'ın anlattığı yaşam biçimini davranışlarıyla gösteren bir örnektir.*[220]

---

[219] Şuarâ, 26 /88-89.

[220] Muhammed Bahaeddin YÜKSEL, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Konumu* (Yüksek Lisans Tezi), 64.

21 . Sâhi-tâb'i ki ruhsârı siper tek çin bırakmazdı

Eğer kasdına çekseydi kamu ehl-i cihan hançer

(O) öyle cömerttir ki bütün dünya ona hançer çekse (saldırsa) onu yardım etmekten alıkoyamazdı (veya suratını ekşitmezdi).

Şâir, her beyitte Hz. Muhammed'in bir vasfını öne çıkararak onu övmeye devam ediyor. Nitekim bir önceki beyitte Hz. Muhammed'in sahip olduğu sağlam inanca, inancı uğruna gösterdiği kararlılığa vurgu yapılmıştı. Burada da O'nun cömertliğine; bütün dünyayı karşısına alma pahasına da olsa fakirleri, kimsesizleri koruyup kolladığına işaret edilerek peygamberin güzel vasıfları sayılmaya devam edilmiştir.

Cömertlikle alakalı olarak Kur'an-ı Kerim'de birçok ayet mevcuttur. Bu ayetlerde cömert olanlar yüceltilmiş, onların akıbetlerinin hayırlı olacağı vurgulanmış ve insanlar cömert olmaya teşvik edilmiştir.[221]

Hz. Muhammed, Kur'an'ın nüzulünden önce de Mekke halkı arasında cömert bir insan olarak bilinirdi. Nitekim Hira mağarasında Hz. Cebrail'le olan ilk konuşmasından sonra korkuya kapılan Hz. Muhammed'e Hz. Hatice şunları söylemişti: "*Korkma! Allah'a yemin ederim ki, O hiçbir zaman seni utandırmaz. Çünkü sen akraba hakkına riayet edersin, dogru konuşursun; aciz olanların işini yüklenirsin. Fakiri doyurur, misafiri ağırlar, halka yardım edersin.*"[222]

22 . Olurdu dîde-i bed-bîne izhâr-i nübüvvette

Anun gönderdiği her nâme-i mu'ciz-beyân hançer

Onun getirdiği her mucizeli söz, perygamberliğini ortaya çıkarma konusunda kötümserlerin gözüne hançer olurdu.

Şâir, burada ayet-i kerimelerin Peygamber için kötü niyetlilere karşı tesir edilmez bir zırha, koruyucuya dönüştüğünü 'hançer' kelimesiyle ifade ediyor.

Bu beyitte inmesiyle müşrikleri sinirlendiren ayetlere de işaret vardır. Nitekim *"Hiç şüphesiz siz ve Allah'tan başka kulluk ettikleriniz cehennem*

---

[221] Enfal, 8/60; Bakara, 2/245-262-272; Hadid suresi 11/18; Al-i İmran, 3/133-134; Rad, 13/21-23.
[222] İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara, 2004, 82.

odunusunuz..."[223] mealindeki âyet-i kerîme inince, müşriklerin son derece kızdıkları ve artık müslümanlara karşı düşmanca tavırlar içine girdikleri görülmektedir. İşte şâirin kötümserlerin gözüne hançer olarak ifade ettiği 'mucizeli sözler'den kasıt bu bağlamdaki ayetlerdir.

23 . Gazâlarda du'â-yi cevşenine çâre kılmazdı

Özün her nice kılsa tecrübe tîr imtihan hançer

Savaşlarda cevşen duasıyla korunan (Peygambere) ok ve kılıç bütün denemelerine rağmen ne yaptılarsa ona zarar veremediler.

Fuzûlî, bu beyitte Hz. Muhammed'in düşmanlarının bütün saldırılarına, suikastlerine karşı Allah tarafından korunduğuna işaret etmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Allah, peygamberini koruyacağına dair şu sözü vermektedir: *"Ey Peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan, O'nun verdiği peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah, seni insanlardan korur. Şüphesiz Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmeyecektir."*[224]

Beyti anlamak için beytin anahtar kelimesi olan cevşen sözcüğünü açıklamakta fayda vardır. Cevşen kelimesi sözlükte*'örme, zırh, vaktiyle giyilen savaş elbisesi'*[225] anlamındadır. Kimi kaynaklarda Hz. Muhammed'in savaşlarda korunmak için okuduğu, Cebrail tarafından indirilen bir dua olarak geçmektedir. Nitekim Prof. Dr. Davut Aydüz konu ile ilgili şu hususları dile getirmektedir: *"Anlatıldığına göre Asr-ı saâdet'te cereyan eden savaşların birinde (bir rivâyette Uhud'da) muharebenin kızıştığı ve üzerindeki zırhın kendisini fazlasıyla sıktığı bir sırada Hz. Peygamber ellerini açarak Allah'a duâ etmiş, bunun üzerine gök kapıları açılarak Cebrâil gelmiş ve "Ey Muhammed! Rabbin sana selâm ediyor ve üzerindeki zırhı çıkarıp bu duâyı okumanı istiyor. Bu duâ hem sana hem de ümmetine zırhtan daha sağlam bir emniyet sağlayacak." demiştir. Olayla ilgili Şiî kaynakları, Cebrâil'in Hz. Peygamber'e söz konusu duânın önemi ve fazîletiyle ilgili geniş bilgi verdiğini de kaydeder?"*[226]

---

[223] Enbiya, 21/98.
[224] Mâide, 5/67.
[225] Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 1996, 138.
[226] Erişim: [http://www.yeniumit.com.tr/konular/detay/cevsen-uzerine] Erişim Tarihi: 05/10/2013.

24 . Eyâ şâhî ki dâ'im hancer-i şer'in nizâmiyçin

Çekiptir bin şeh-en-şeh tîğ ü bin sâhib-kıran hançer

Ey Şah ki her zaman şeriatının hükümlerinin hâkim olması için binlerce padişah ve güçlü hükümdarlar kılıç çekmiştir (mücadele etmiştir).

Beyitte Hz. Muhammed'in şeriatının hükümlerinin hâkim olması için ve O'nun davası uğruna ümmetinden binlerce kahramanın yaptığı çetin mücadelelere hançer kelimesi üzerinden değiniliyor.

25 . Eğer nâmus-i şer'in olmasaydı halka müstevlî

Ne bir pür-dil çekerdi tîğ ü ne bir pehlevân hançer

Şeriatının kanunları halkı idaresi altına almasaydı ne bir yürekli, kılıç ne de bir pehlivan hançer çekerdi.

Bu beyit bir önceki beyitle anlam bakımından ilişkilidir. Başka bir deyişle bu beyit, önceki beytin gerekçesi mahiyetindedir. Zira önceki beyitte İslamiyet uğruna nice hükümdarın çetin mücadelelere giriştiği dile getiriliyordu. Burada da söz konusu hükümdarları mücadeleye sevk eden temel saikin İslamiyet ve onların Hz. Muhammed'in şeriatına olan samimi inançları olduğu vurgulanıyor. Nitekim ahirete olan iman ve şehadet tutkusunun İslam ordularının en önemli gücü olduğu Müslümanların tarih boyunca yaptığı savaşlarda görülmektedir.

Beyitte cahiliyye döneminin karanlığından cihan-şümul bir devlet oluşturan İslamiyet ışığının daha ilk günlerden itibaren Müslümanlarda oluşturduğu motivasyona gönderme yapıldığı söylenebilir.

26 . Nâkiz-i hükmünün kat'-i fesâdiyçin eliflerden

Kelâmu'llah bî-hadd tîğ çekmiş bî-kerân hançer

Hükmüne karşı bozgunculuğu kesmek için Kur'ân-ı Kerim eliflerden sınırsız sayıda kılıç ve hançer çekmiş.

Elif harfinin düz olması itibarıyla şekilce kılıç ve hançere benzemesi ve bu harfin Kur'an-ı Kerim'de sıkça geçmesi hususu şâir tarafından hüsn-i talil yoluyla inanmayanlara karşı 'kılıç çekmek' olarak tahayyül edilmiş.

Kur'an-ı Kerim'in bozguncular, fesatlara karşı 'elif'lerden nasıl kılıç çektiğini yine Kur'an'dan ayetlerle ifade etmeye çalışalım:

1- Allah, Kur'an'ı koruyacağını ve O'na hiçbir şeyin hiçbir şekilde zarar veremeyeceğini şu şekilde dile getiriyor: *"Şüphesiz o zikr'i (Kur'an'ı) biz indirdik biz! O'nun koruyucusu da elbette biziz."*[227]Beyitte geçen 'hükmünün' ifadesinden kasıt, Kur'an-ı Kerim'dir. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in hükmünün korunacağının ayetle sabit olduğu görülmektedir.
2- Elifleri mecaz-ı mürsel yoluyla ayet anlamında alırsak beyitte nice yanlış ve batıl fikrin inen ayetlerle çürütüldüğüne işaret ediliyor. *"De ki: "Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur."*[228] ayetinden de anlaşıldığı gibi batıl, hak karşısında yenilmeye mahkumdur.
3- Kur'an'da bozguncuların hazin akıbetleri kıssalarla anlatılarak bu yolu tercih edenler uyarılıyor. Bu şekilde Firavunların, Nemrutların mutlak yenilgilerine dem vurularak, hak varken batılı tercih etmenin akla uygun olmadığı kesin bir dille ifade ediliyor.

27 . Münâfık edebilmez şer'ine medhal ki çevrende

Melâ'ik perr ü bâlin görse eylerdi gümân hançer

Münafık, senin şeriatına sokulamaz. Senin çevrendeki (koruyucu) meleklerin kanatlarını görünce (onları) hançer sanır.

Önceki beyitte Hz. Muhammed'in hükümlerinin korunduğuna vurgu yapılmıştı. Burada da bozgunculuk yapmak için münafıkların koruyucu meleklerden dolayı peygamberin şeriatına girmeye, onu içerden bozmaya cesaret edemedikleri ifade ediliyor.

Beyitte 'meleklerin kanatlarının münafıklara hançer gibi görünmesi' hususunu somut anlamıyla değil daha çok 'manevî bir korunma'anlamında soyut

---

[227] Hicr, 15/9.
[228] İsrâ, 17/81.

anlamıyla anlamak lazım. Zira Fuzûlî gibi âlim bir şâirin Hıristiyanlarda olduğu gibi buradaki 'kanat' sözcüğünü somut anlamıyla kullanması düşünülemez.[229]

28 . Bi-hamdi'llâh ki hâlâ dîde-i bed-hâha na'tinden

Fuzûli nazmının her satrıdır bir cân-sitân hançer

Allah'a hamd olsun ki sana yazdığım bu na'tın her dizesi, kötülük yapmak isteyenlerin gözüne birer can alıcı hançer olmuştur.

Fuzûlî peygamberi övmek için yazdığı her dizenin kötü bakışlılar için can çıkarıcı bir hançer olacağını belirterek na'tının tesirli olduğu gerekçesiyle kendisini över. Aslında bu beyitte Fuzûlî kendisini çekemeyip kıskananlara da bir imada bulunduğu söylenebilir. Zira nazmının kalitesi oranında kötü niyetlilerin kıskançlıkları da artar. Bu bakımdan şâir, nazmının her dizesini bir can alıcı hançere benzetir.

Kanaatimizce beyitte Fuzûlî, aslında bu şiirde Hz. Muhammed ile ilgili dile getirdiği hakikatlerin; inanmayanların, kötü niyetlilerin gözüne bir hançer gibi girdiğini ve onları rahatsız ettiğini dile getiriyor ve bu, beyitteki baskın anlamdır.

29 . Zebân-i hâmesi isbât-i i'câzında küffâre

Gehî dil-dûz nâvek gösterir geh hun-feşân hançer

Kaleminin dili kâfirlerin âcizliğini isbat için bazen gönül delen bir ok, bazen de kan saçan bir hançer olur.

Önceki beyitte de ifade ettiğimiz gibi şâir, burada da kaleminin dolayısıyla da sözlerinin gücünden dem vurur. Bu bağlamda dile getirdiği hakikatler dolayısıyla ve kâfirlerin fikirlerini çürütmesi yönüyle kalemini, gönül delen bir oka ve kan saçan bir hançere benzetmiştir.

Beyitte ok ve hançer gibi savaş aletleriyle birlikte kullanılan kalem, bu yönüyle bir mücadele aracı olarak karşımıza çıkar.

---

[229] *"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler yapan Allah'a mahsustur. O, yaratmada dilediğini artırır. Şüphesiz Allah'ın gücü her şeye hakkıyla yeter. (Fâtır/1)"* ayetindeki 'kanat' kelimesi elçilik anlamıyla birlikte hızlı olma anlamında kullanılmıştır. Çünkü melekler maddi kesafetten soyutlanmıştır. Hıristiyanlarda olduğu gibi onları bir kuş gibi telakki etmek doğru değildir. (N.U.)

30 . Şefî'ül-müznibînâ mahşer eyyâmı ki dûzahdan

Çeker her şu'le mücrim kasdına bir bî-emân hançer

31 . Budur ümmîd kim mahfûz olam hısn-ı penâhında

Gılâf içre nitekim saklanır görmez ziyan hançer

Kasîdenin son iki beytinde dua öne çıkmaktadır. Bu beyitler anlamca birbirine bağlı olduğu için bunları birleştirerek günümüz Türkçesine çevirmeyi daha uygun gördük.

Ey Günahkârların Şefaatçisi (Hz. Muhammed), Cehennemden her alevin günahkârlara yönelik amansız bir hançere dönüştüğü Mahşer günü, nasıl ki hançer kılıf içinde saklanarak zarardan korunuyorsa (ben de) senin koruyucu kalene (şefaatine) sığınıp korunmayı ümit etmekteyim.

2. 4. 5. DER MEDH-İ HAZRET-İ FAHR-İ KÂ'İNAT

Fâ ilâtün / fâ ilâtün / fâ ilâtün / fâ ilün

1 . Âb levhi üzre çekmiş mevcden misler sabâ

Sebzeden naki etmeğe vasf-i hat-i dil-ber sabâ[230]

Daha önce de birkaç beyitte dile getirildiği gibi bu çalışmada esas alınan Dîvânda (Kenan AKYÜZ vd. hazırladığı Fuzûlî Dîvânı) kasîdelerin kimi beyitleri eski harflerle farklı, yeni harflerle farklı gösterilmiştir. Nitekim yukarıdaki beyitte geçen 'misler' kelimesi aynı eserde eski harflerle aşağıda olduğu gibi 'mıstar' şeklindedir.

Âb levhi üzre çekmiş mevcden mıstar sabâ

Sebzeden nakl etmeğe vasf-i hat-i dil-ber sabâ

Beyitlerdeki bu farklılığın neden kaynaklandığını bilemiyoruz. Ancak biz beyti eski harflerdeki biçimini dikkate alarak çevirdik. Zira beytin bağlamına bunun daha uygun olacağını düşündük.

Sabah rüzgârı yeşilliklerden sevgilinin yüzünün vasfını göstermek için su yüzeyine dalgadan mastar çekmiş..

Burada suyun ayna gibi eşyanın görüntüsü yansıtma özelliğine vurgu yapılmıştır. Hüsn-i talil yoluyla sevgilinin yüzünü bütün güzellikleriyle yansıtabilmesi için saba rüzgârının su yüzeyini düzeltmeye çalıştığı dile getirilmiş.

---

[230] Saba redifli şiirlere Dîvân şiirinde farklı nazım biçimleriyle yazılmış epey örnek vardır. Nitekim *Sabâ redifli şiirlere Karamanlı Aynî'nin sabâ redifli gazelini (Mermer, 1997: 312,313), Ahmet Paşa'nın sabâ redifli Terci-i bendi'ni (Tarlan, 1992: 106-107), Fuzûlî'nin sabâ redifli Naat'ını (Akyüz vd., 1990:35-36), Nef'î'nin sabâ redifli iki gazelini (Akkuş, 1993: 281-282), Nâilî'nin sabâ redifli gazelini (İpekten, 1990: 160; İpekten, 1997: 172-178) ve Enderunlu Vâsıf'ın sabâ redifli gazelini (Gürel, Tarihsiz: 276) örnek verebiliriz.*
H. Dilek BATİSLAM, *Dîvân Şiirinde Sabâ,* Osmanlı Tarihi Araştırmaları XXVI, Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan II, İstanbul, 2005, 2.

2 . Almak için kiymetiyle sebzeden şeb-nem dürün

Yâseminden sîm dökmüş yâ semenden zer sabâ

Sabah rüzgârı, yeşillikten şebnem incisini kıymetiyle almak için yasemin çiçeğinden ya gümüş ya da altın dökmüş.

Beyitte sabah rüzgârının esmesiyle hareketlenen çiçeklerin ortaya çıkardığı renk cümbüşüne değinen şâir, bu sırada yapraklardaki çiğ tanelerinin kuruyup yok olmasını da güzel bir nedene bağlamaktadır. Yani sabah rüzgârı çiğ tanelerini almanın karşılığı olarak bahçeye altın ve gümüşü andıran renk cümbüşünü sunmaktadır.

3 . Ağzın esrârın diler fâş ede açıp gonceni

Gör ne reng ile kılar izhâr-i her muzmer sabâ

Saba, goncanı açarak agzındaki sırlarını ortaya çıkarmak ister. Gör ki, saba nasıl bir oyunla bütün gizlilikleri ortaya çıkarır.

Saba rüzgârının görünmemesi gibi tabiî bir meseleyi hileye yoran, bunu bir oyun olarak telakki eden şâir bu oyunla saba rüzgârının, goncanın sırrını ortaya çıkarmak istediğini ifade ediyor. Zira gonca kapalıyken içinde gül gibi eşsiz bir hazineyi gizlediğini kimse bilmez, ancak açıldığında bu sırrı ifşa olur. Bu da saba rüzgârının esmesiyle mümkün olur. Aslında saba rüzgârının bütün bu uğraşları goncanın içindeki güzellikleri gün yüzüne çıkarmak içindir.

4 . Encümenler seyr edip nesrin beyâzın gezdirir

Hüsn-i hulkunda dürüst etmek diler mahzer sabâ

Topluluklar yola çıkıp nesrin beyazını gezdirir. Saba rüzgârı görünüşünü güzel ahlakınla düzeltmek ister.

Kanımızca bu beyitte bir hac mazmunu var. Zira “encümenler seyr edip’ ifadesiyle hac yolculuğu; “nesrin beyazın gezdirir” ifadesiyle ihram giyen hacıların Kâbe’yi tavaf etmeleri; “Hüsn-i hulkunda dürüst etmek diler” ifadesiyle Hacca giden hacıların günahlarından kurtulup hayata yeni ve temiz bir sayfa açmaları ve Hazreti Peygamber ahlakıyla ahlaklanmaları kastediliyor.

5 . İnfi'âl etmiş meğer sür'atte rahşından senin

Kim gezer mahfî görünmez kimseye micher sabâ

Saba rüzgârı hız ve çabuklukta senin gösterişli bineğinden darılmış olmalı ki bu yüzden gizli gezer; yüksek sesle konuşur (olarak) kimseye görünmez.

Bu beyitte İsra hadisesine telmihte bulunulmuştur.[231] Bu hadise "Burak" denilen bir binekle *Hz.Peygamber'in Mekke'deki Mescid-i Harâm'dan Kudüs'teki Mescid-i Aksâ'ya götürülmesi şeklinde gerçekleşen olağanüstü olay, İslami kaynaklarda, metindeki ilgili fiilin masdarı olan "geceleyin yürüme, gece yolculuğu" anlamına gelen* ***isrâ*** *kelimesiyle anılır.*[232] Kanaatimizce görkemli ve yörük at anlamına gelen 'rahş' kelimesiyle şâir, Peygamberi Mekke'den Kudüs'e götüren 'Burak' denilen bineği kastetmektedir. Beyit bu şekilde yorumlandığında şöyle bir anlamın ortaya çıktığı görülür: Burak'ın Hz. Peygamberi taşıma şerefine nail olmasına ve hızına imrenen saba rüzgârı gücenmiştir. Bu yüzden gizli gezip kimseye görünmek istememektedir.

Beyit, Hz. Peygamberin risaletini yayma hızı karşısında kendi hızının sönüklüğünü gören saba rüzgârının mahcubiyet duyduğu şeklinde de yorumlanabilir.

Tabiî bir doğa hadisesi olan saba rüzgârının görünmemesini güzel bir hüsnü talil ile ifade eden şâirin evrene vahdet penceresinden baktığını görüyoruz. Ayrıca Fuzûlî'nin doğadaki her hususu Allah'la, O'nun Resul'üyle ilşkilendirdiğine dair tespitler, bu çalışmamızın önceki bölümlerinde belirtilmişti.

6 . Aktarıp bulmak diler vasf-i ruhun kim muttasıl

Nusha-i gül-berg evrâkın kılar ezber sabâ

Saba rüzgârı yanağının vasfını bulmak için gül yapraklarının defterini devamlı (karıştırarak) ezberler.

Yanak *renk bakımından gül, gül yaprağı, gülistan, gülşen, gonca, lâle, lâlezâr, şarap vs. ye benzer.*[233] Bu yönüyle sevgilinin cemalini görme hasretiyle yanıp kavrulan saba rüzgârı, yanak ile gül arasındaki benzerlik dolayısıyla gül

---

[231] İsrâ Suresi'nin 1. ayeti ile Necm Suresi'nin ilk ayetleri İsra ve Mi'râc olayına işaret etmektedir.
[232] Erişim: [http://sonpeygamber.info/birinci-kaynaklardan-isra-ve-mirac-hadisesi-2] Erişim Tarihi: 15/09/2013.
[233] İskender PALA, *a.g.e.,* 220.

yapraklarında sevgilinin yanağının vasıflarını öğrenmeye çalışıyor. Zira gül zaten sevgiliyi, yani Hz. Peygamberi temsil etmektedir.

Beyitte şâirin gözlem gücünü de sezmek mümkündür. Şöyleki doğadaki sessizliğin zirveye çıktığı bir ortamda bahçeye doğru esen rüzgârın gül yapraklarını kıpırdatması, dalgalandırması şâire, sevgilisine müştak bir aşığın hasretle maşukunu aramasını çağrıştırıyor.

7. Âb-gûn tîğınca olmaz bunca kim dâ'im verir

Tîğ-i âb-i cuy-bâre mevcden cevher sabâ

Saba rüzgârı, her ne kadar sürekli nehir suyunun kılıcına dalgadan cevher verse de senin su rengindeki kılıcın gibi bir kılıç oluşturamaz (boşuna uğraşmasın).

Bu beyitte kullanılan 'cuy-bâr' kelimesi *nehir, akarsu, ırmak*[234]anlamlarında kullanılmaktadır. Saba rüzgârının kenarında dalgalar oluşturması ve Fuzûlî'nin yaşadığı muhit dikkate alındığındabu kelimenin Fırat veya Dicle nehirlerinden biri olduğu ihtimalini güçlü kıldığı söylenebilir.

Tiğ olarak ele alınan kılıç, eskiden demire su verilerek yapılır ve sağlamlaştırılırdı. Beyitte geçen 'âb-gun tîğ' ifadesi bu yönüyle çok sağlam, keskin kılıç anlamında kullanılmış; saba rüzgârının esmesiyle ve nehir kenarında oluşan dalgaların kenara vurmasıyla oluşan parlak su kabarcıkları da cevhere benzetilmiştir. Yüzeyde yayılan dalgaların gittikçe incelmesi ve eskiden kılıç kenarlarının çeşitli cevherlerle süslenmesi hususu da dikkate alındığında ortaya çıkan tablo şâire keskin bir kılıcı çağrıştırmıştır. Bu bağlamda şâir, saba rüzgârı ne kadar uğraşsa da uğraşsın sevgilinin keskin ve sağlam kılıcı gibi bir kılıç ortaya çıkaramaz, demektedir.

Bu kasîdenin bir na't olması hasebiyle burada Hz. Peygamberin etkili ve hâkim bakışlarına da gönderme yapıldığı söylenebilir. Zira hiçbir kılıç onun bakışları kadar etkili olup kişide tesir etmez. Nitekim O'nu öldürmek için bütün hiddetiyle yola çıkan Hz. Ömer'in, huzuruna vardığında içine girdiği ruh hali ve hemen Müslüman olması, Hz. Peygamberin insan üzerindeki tesirini tescilleyen önemli bir vakıa olarak kayıtlarda yerini almıştır.

---

[234] *A.g.e,* 117.

8 . Ayağın toprağını yerden alır ta'zîm ile

Galiba düzmek diler başına bir efser sabâ

Saba, büyük bir hürmetle ayağının toprağını yerden alır, galiba başına bir tac giymek ister.

Fuzûlî burada bir ehl-i beyt aşığı olarak Kur'an-ı Kerim'de*"Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin."*[235] övgüsüne mazhar olan Hz. Muhammed hakkındaki saygı yüklü duygu ve düşüncelerini, kişileştirdiği saba rüzgârıyla dile getirmeye çalışmıştır. Sabanın esmesiyle ortaya çıkan havadaki toz bulutunu, 'Hz. Muhammed'in ayağının toprağını yerden hürmetle alıp başına tac yapmak istemesi' şeklinde tahayyül eden şâir, nevi şahsına münhasır bir hüsnü talil yapmıştır.

9 . İşidipdir galiba kaddinle şem'in bahsini

Her kaçan gördüyse eyler şem'e kasd-i ser sabâ

(Ey Peygamber) saba rüzgârı, boyunla mumun bahsini duymuş olmalı ki (mumu) nerede gördüyse başını koparmaya yeltenir.

Boyun muma teşbihi edebiyatımızda alışılmış bir benzetme değildir.[236] Fakat Fuzûlî, ikinci kasîdenin on altıncı beytinde de Hazret-i peygamberin boyunu cennette hurilerin meclisini aydınlatan bir muma benzetiyor. Bu beyitte de şâir, saba rüzgârının Yüce Peygamberin boyuna benzeme iddiasında bulunan mumu nerede görse boyunu vurmaya kalkıştığını söyleyerek hoş bir hüsnü talil yapmıştır. Zira tabiî bir hadise olan mum yanarken bir esinti olduğunda mumun ateşi ya söner ya da yanlara doğru yalpalanır. Fuzûlî, bu durumu 'mumun başının vurulması' şeklinde tahayyül etmiştir.

10 . Âsitanında mukîm olmağa bulsaydı kabul

Hak bilir olmazdı ser-gerdân-i bahr ü ber sabâ

Saba rüzgârı, eğer eşiğinde kalmak için kabul görseydi; Allah bilir, kara ve denizlerin başı dönmüşü (şaşkını) olmazdı.

---

[235] Kalem, 68/4.

[236] Emine YENİTERZİ, *Dîvân Şiirinde Naat*, TDV. Yayınları, Ankara, 1993, 263.

Bu beyitte Peygamber aşığı bir saba rüzgârıyla karşı karşıyayız. Zira peygamberin kapısının eşiğinde kalacak yer bulamayan ve bu yüzden de gerek karada gerekse denizde hortumlar oluşturup avare avare dolaşan saba rüzgârı, ne yapacağını bilemeyen bir şaşkın profili çizmektedir.

11 . Âs-mâne kadr ile çıksa ne hasıl çün değil

Ana kabil kim ola *kapında*[237] hâk-i der sabâ

Saba rüzgârı, kadir ve kıymet ile gökyüzüne çıksa bile ondan bir şey hâsıl olmaz. Zira onun gökyüzüne kadir ile çıkmasının senin kapının eşiğinde toprak olmak kadar değeri yoktur.

Bu beyit bir önceki beytin devamı mahiyetindedir. Bir önceki beyitte Hz. Muhammed'in kapısında yer bulmadığı için şaşkına dönen saba rüzgârının bu şaşkın halinin gerekçesi anlatılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bir Peygamber aşığı olarak saba rüzgârının en büyük isteği O'nun kapısının eşiğinde toprak olmaktır.

12 . Ateş-i bî-dâde köymüştür oluptur dâd-hâh

Gördüğü yerde saçar başına hâkister sabâ

Saba rüzgârı, zalimlik ateşinde yanıp kavrulmuştur ve adalet ister. (Bu yüzden ateşi) gördüğü yerde başına kül saçar.

Kasîdenin bir na't olması hususu dikkate alındığında burada Hz. Peygamberin aynı zamanda zulme ve haksızlığa baş kaldırıyı temsil ettiğine, adaletsizliğe denk geldiğinde onu hemen ortadan kaldırmaya yönelik gayretlerine gönderme yapıldığı söylenebilir.

Beyitteki 'ateş–i bî-dâd' ifadesini zulüm ve işkence anlamıyla ele aldığımızda Hz. Peygamber'in Mekke'de gece vakti kendisini öldürmeye gelenlerin yüzüne bir avuç toprak atması ve kimsenin onu görmeden oradan çıkıp gitmesi olayına da telmihte bulunulduğu söylenebilir. Zira bu dönemde özellikle Müslümanlara yönelik

---

[237]'Kapında' kelimesi, Kenan AKYÜZ, Süheyl BEKEN ve Sedit YÜKSEL'in hazırladığı dîvânın Latin harfleriyle yazılan kısmında 'tapında' şeklinde geçerken aynı kelime aynı çalışmanın eski harflerle yazılan kısmında 'kapında' şaklinde geçmektedir. Kanımızca da doğrusunun 'kapında' şeklinde olmasıdır. Dolayısıyla beyti, bu kullanımıyla günümüz Türkçesine çevirmeyi daha uygun bulduk. N.U.

Mekke'de zulüm ve işkenceler doruğa ulaşmıştı. Hz. Peygamberi öldürmeye gelenler de sözkonusu zulüm ve işkenceyi yapanların başında geliyordu.

13 . Âb-i deryâ üzre geh İlyâs veş seyrân eder

Gâh eyler mesken İbrâhim tek âzer sabâ

Saba rüzgârı, bazen İlyas gibi deryada dolaşır, bazen de İbrahim gibi ateşi kendisine mesken eder.

Beyitte geçen 'azer' kelimesi Farsçada ateş anlamına gelmekle beraber aynı zamanda *Hz. İbrahim'in put yapıp satmakla geçinen ve Kur'an-ı Kerîm'de anılan (En'âm/ 74) babasının adıdır.*[238] Fakat biz 'ateş' anlamını dikkate alarak beyti çevirdik.

Fuzûlî, Seyyidü'l-mürselin olan Hz. Muhammet'te hem Hz. İlyas'ın hem de Hz. İbrahim'in vasıflarının olduğuna telmihte bulunmuş ve onların davaları uğruna gösterdikleri mücadeleyi Hz. Peygamberin de aynı şekilde gösterdiğini dile getirmiştir. Beyitte Nemrut tarafından ateşe atılan ve Kur'an-ı Kerîm'de ateşin kendisini yakmaması için Allah'ın ateşe ""*Ey ateş! 'İbrahim'e karşı serin ve esenlik ol.' dedik.*"[239] fermanını buyurduğu Hz. İbrahim'in ateşte bile olsa tevhîd inancının mücadelesini vermesine gönderme yapılmış olması beyti daha tesirli kılmıştır. Zira bu, hak mücadelesinin her şartta yapılması gerektiğine dair önemli bir vurgudur.

14 . Oddan âfet görmez ü sudan zarar gûyâ kılar

Kanda olsa'iktida-yi şer'-i Peygam-ber sabâ

Saba rüzgârı, her yerde Peygamberin şeriatına uyduğu için ateşten afet, sudan zarar görmez.

Bu beyit bir önceki beytin açıklaması mahiyetindedir ve Peygamber övgüsü burada daha da belirginleşmektedir. Zira şâir;"Nasıl ki ateş ve su, hak yolunun yolcuları olan İbrahim ve İlyas'a zarar vermedilerse aynı şekilde Hz. Muhammed'e tabi' olan saba rüzgârına da zarar vermez." demektedir.

---

[238] İskender PALA, *a.g.e*, 66.
[239] Enbiya 21/69.

Burada sabanın hak mücadelesi için çıktığı kutsal yolculukta ateşten ve sudan zarar görmediğine, niyetler halis olunca bütün bu engellerin kendiliğinden ortadan kalktığına da işaret ediliyor.

15 . Ahmed-i Mürsel ki ferman-ber Süleyman'dır ana

Öyle kim gördü Süleyman oldu ferman-ber sabâ

O Ahmed-i Mürsel ki Süleyman O'nun fermanına uymuştur. Bundan dolayıdır ki saba rüzgârı da Süleymanı görünce onun fermanına uydu.

Şâir, bu beyitte kasîdenin asıl bölümüne giriş yaparak ahir zaman peygamberini 'Ahmed-i Mürsel' ismiyle anmaktadır.

Buradaki Süleyman ismi, öyle kullanılmış ki hem Kanunî Sultan Süleyman; hem de peygamber olan Hz. Süleyman anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed'e uyması, O'nun ümmetinden olması yönüyle Kanunî Sultan Süleyman anlaşılırken, Allah tarafından emrine rüzgârın verilmiş olması ve tüm peygamberlerin 'Seyyidü'l-mürselin' olması yönüyle Hz. Muhammed'e uyması ve bu silsilenin bir halkasını da Hz. Süleyman'ın oluşturduğu dikkate alınırsa Süleyman peygamber anlaşılır.

Beyitte rüzgârın Hz. Süleyman'ın emrine uyması hususuna telmihte bulunulmuş ve saba rüzgârının Hz. Süleyman'a itaat etmesinin gerekçesi olarak Hz. Süleyman'ın Hz. Muhammed'in fermanına itaat etmesi gösterilmiştir. Yani dinî terimlerle ifade edilirse saba, burada bir 'tebe-i tabiîn' olarak yansıtılmaya çalışılmıştır.

16 . Ey gül-i bâğ-i rüsül bir taze gül-şendir kapın

Kim dem-i Cibril'e ol gül-şende ta'n eyler sabâ

Ey peygamberler bahçesinin gülü, kapın taze bir gül bahçesidir. Öyle ki saba, o gül bahçesinde Cebrail'in geldiği zamana bile ayıplamada bulunmuş, hoş görmemiştir.[240]

---

[240] Gökçen KARATAŞ, bir yüksek lisans tezi olan *Klasik Türk Şiirinde Tarihî, Efsanevî ve Mitolojik Unsurlar* (s.145) adlı çalışmasında beyti şu şekilde günümüz Türkçesine çevirmiştir: "*Ey peygamberler bağının gülü olan (Hz. Peygamber) (senin) kapın daha önce görülmemiş bir gül bahçesidir ki o gül bahçesinde sâbâ, Cebrâil in nefesine tan eyler*."

Sabanın Cebrail'i hoş görmemesinin gerekçesi Cebrail'in kendisini Peygamberle buluşturmaması olabilir. Ayrıca saba rüzgârı öyle bir Peygamber aşığıdır ki Hz. Muhammed ile görüştüğü gerekçesiyle vahiy meleği Cebrail'i bile kıskandığı ve bu durumu hoş görmediği söylenebilir. Zira Cebrail de kendisi gibi habercidir. Aynı mesleği icra edenlerin birbirlerini kıskanmaları, hoş görmemeleri de görülen, karşılaşılan bir durumdur.

17 . İsteyip bulmaz kapın feyz almak için muttasıl

Hansı gül-şen seyrine girse çıkar muzter sabâ

Saba rüzgârı, (senden) feyiz almak için sürekli kapını arar, fakat bulamaz. (Bu nedenle) hangi gül bahçesine girse çaresiz, eli boş çıkar.

Aşıkın aşk derdinin yagane ilacı, maşukuna kavuşmaktır. Dolayısıyla saba için hiçbir gül bahçesinin seyri tatmin edici, derde deva değildir. Biricik ilaç Hz. Muhammed'in cemalini seyretmektir.

Beyitte bütün olumsuzluklara rağmen bir kararlılık hali, pes etmeme durumu söz konusudur.

18 . İletir hâk-i derini zerre zerre gül-şene

Kılmak için tûtiyâ-yi dîde-i ahber sabâ

Sabah rüzgârı, nergisin gözüne sürme yapmak için, senin eşiğinin tozunu

gül bahçesine zerre zerre ulaştırır.

Klasik Türk şiirinde şâirler, nergisi *siyahımsı görünmesinden dolayı göze, yaprakları da kirpiklere benzetmişlerdir. Öyle tahayyül etmişlerdir.*[241]

Yine bir hüsnü talil ile karşı karşıyayız. Zira doğal bir durum olan rüzgârın esmesiyle havalanan toz zerreleri hususunu şâir, saba tarafından peygamberin kapısının eşiğinden nergisin gözlerine sürme yapmak amcıyla getirildiğini belirterek hoş bir sebebe bağlıyor.

Burada sürme sadece bir estetik malzemesi olarak da görmemek lazım. Zira eskiden sürmenin göze iyi geldiği gerekçesiyle de göze sürüldüğü bilinmektedir. Bu konuda Ahmet Talat ONAY, *"Sürmenin sıcak iklimlerde gözleri güneş şu'âının*

---

[241] Ahmet Talat ONAY, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, TDV. Yayınları, Ankara, 1992, 315.

tesirinden korumak, göz nurunu arttırmak hususunda faydası olduğu mervidir."[242] demektedir.

Beyitte insanın dünyayı görüp algılamasını sağlayan gözün gerek gerçek anlamıyla gerekse mecaz anlamıyla bakışlarında sakatlık olmaması, hakikati hakkıyla bilip görmesi için peygamberin eşiğinden getirilen toza ihtiyacı olduğu dile getiriliyor. Bu pencereden bakıldığında beyitteki 'nergis' peygamber âşıklarını (Müslümanları); 'toz' ise Peygamberin getirdiği şeriatı, hak yolunu temsil ettiği söylenebilir.

19 . Âteş-i bî-dâd ile âlem yanar ger kılmasa

Adlini şâyi' gezip her dem yedi kişver sabâ

Eğer saba, sürekli adaletini yedi kıtayı gezip yaymasaydı; âlem, zulüm ateşiyle yanıp kavrulurdu.

Bir önceki beyitte Peygamberin kapısının eşiğindeki tozu nergise sürme olarak getiren saba, burada da Hz. Muhammed'in emrinde olduğu, adaletini yayıp dünyayı zulmün karanlığından kurtarmaya çalıştığı ifade ediliyor. Bu bağlamda saba **'rahmeten lil âlemîn'**[243] olarak dünyaya gelen peygamberin izindedir ve getirdiği dînî yaymak amacındadır.

20 . Olduğuyçün zerre tek pinhan girer gül-şenlere

Bî-sebep raht-i gül ü nesrine gâret-ger sabâ

Saba zerre gibi olduğundan gül bahçelerine gizlice girer. Sebepsiz yere gül ve nesrinin kıymetli eşyalarını (süslerini) talan eder.

Beyitte geçen 'bî-sebep' ifadesi sabanın suçlu ve günahkâr olduğunu vurgulamak içindir. Yani kendisine verilen zerre gibi olma durumunu kötü, haksız işler için kullanmış; başkalarına zarar vermiştir. Burada elinde güç – kuvvet, mal – mülk bulunanların bunu kötüye kullanabilecekleri tehlikesine de gönderme yapılmıştır.

---

[242] Ahmet Talat ONAY, *a.g.e.*,382.
[243] Ayrıca " Enbiya, 21/107."ye bakılabilir.

21 . Öz günâhına şefâ'at isteyip feryâd edip

Çizginir hâk-i mezarın üzre tâ mahşer sabâ

Saba günahlarına af dilemek için feryat edip mahşere kadar mezar toprağının üstünde dolaşıp durur.

Önceki beyitte suç işleyen saba, bu beyitte günahlarına şefaat dilemektedir. Öyle ki bu af dileme mahşere kadar sürecektir. Hüsn-i talil yoluyla süslendirilen bu anlatımların her biri, aynı zamanda birer canlı betimleme örnekleridir. Zira beyit okunduğunda rüzgârın esmesiyle mezar üzerinde oluşan hava girdapları göz önüne gelir ve gayet canlı bir tablo oluşur.

22 . Etmezem terk-i temennâ-yi tavâfın çıksa can

Hâk hem olsam gubârımı sana ilter sabâ

Canım çıksa da tavafını dilemeyi terk etmem. Hem (canım çıkıp bedenim toprak olsa da) saba rüzgârı tozumu sana iletir.

Bu beyitte şâirin samimiyeti kendisini belli ediyor. Bu yönüyle beyit Peygambere olan bağlılığın, sadakatin göstergesidir. Zira burada söz konusu sadakat, önce can çıkıncaya kadarla sınırlandırılıyor; daha sonra bununla da yetinilmeyip bu sadakatin ebediyete kadar devam edeceği vurgulanıyor.

23 . Açmış ümmîd-i reh-i vaslın dil-i pür hûnumu

Öyle kim fasl-i bahar açar gül-i ahmer sabâ

Vuslatının yoluna erişme ümidi, tıpkı bahar mevsiminde saba rüzgârının kırmızı renkli gülü açması gibi kanlı gönlümü açmıştır.

Beyitte bir düzenli leff ü neşr sanatıyla karşı karşıyayız. Birinci beyitteki '**ümmîd-i reh-i vaslın'**ve '**dil-i pür hûn'**a karşılık ikinci beyitte sırasıyla '**fasl-i bahar'** ve '**gül-i ahmer'** ifadeleri kullanılmıştır.

Gül gonca halindeyken kırmızılığı gizlidir, görünmez ve gülün gonca hali aynı zamanda daralmanın, sıkıntı ve zorluğun alametidir. Saba rüzgârının esmesiyle gül asıl kimliğine kavuşur, bütün güzelliğiyle gün yüzüne çıkıp ferahlar. İşte tıpkı burada olduğu gibi peygambere kavuşma ümidi de şâirin sıkıntılı, kederli gönlünü açarak ferahlamasını sağlamıştır.

Beyitteki 'dil-i pür hûn' ifadesi kinayeli kullanılmıştır.

24 . Ola na'tinde Fuzûlî'nin kelâmı dil-pezîr

Öyle kim gülden bulur enfâs-i can-perver sabâ

Saba rüzgârı can bağışlayan nefesleri gülden aldığı gibi senin övgünde (sarfedilen) Fuzûlî'nin sözleri de gönle hoş gelir.

Şâir, burada peygamberi övmekle aslında kendi sözlerine değer kattığını, bu vesileyle sözlerinin kıymete binip gönle hoş geldiğini ifade ediyor. Tevazu ve saygının doruğa çıktığı bu beyitte Fuzûlî, sözlerinde bir etkileyicilik ve güzellik varsa da bunun kendisinden değil, övdüğü kişinin şanının yüceliğinden, onun berektinden kaynaklandığını dile getiriyor.

Bu beyitte dile getirilen duygu ve düşünce, yine Fuzûlî'nin başka bir şah eseri olan Su kasîdesi adlı na'tinde şu şekilde aktarılır:

Yümn-i natünden güher olmış Fuzûlî sözleri
Ebr-i nîsândan dönen tek lü'lü-i şehvâra su[244]

Aslında Hz. Muhammed'le ilgili bu doğrultudaki duygu ve düşünceler İslam âlemindeki farklı milletlere ait bütün edebiyatlarda farklı güzelliklerle kendini gösterse de bunların en güzeli İmam Rabbanî'nin Mektubat adlı eserinde geçen ve bir Arap şâire ait olan *"Mâ medahtü Muhammeden bi makâlâtî / Lâkin medahtü makâlâtî bi Muhammedin"*[245] şeklindeki ifadedir.

25 . Öyle inceldim za'if oldum ki hâk-i kuyuna

Kabilim hâşâkî [246] tek olsa bana reh-ber sabâ

---

[244] "*Senin naatini söylediği için Fuzûlî'nin sözleri inciye dönüştü. Nisan yağmurunun inci tanesine dönüşmesi gibi."*

[245] "*Ben sözlerimle Hazreti Muhammed'i (s.a.v) övmedim. Ancak Hazreti Muhammed (s.a.v) ile sözlerimi yücelttim."*

[246] Buradaki 'hâşâ ki' ifadesi Kenan AKYÜZ ve ekibinin hazırladığı Dîvânın (Ank., 1997) Latin harfleriyle yazılan bölümünde 'hâşâk' şeklindedir. Oysa aynı çalışmada bu ifade eski harflerle 'hâşâ ki' şeklindedir. Buna benzer farklılıklara daha önce de belirtildiği gibi denk gelinmişti. Bu bakımdan özellikle Fuzûlî hakkında çalışma yapanların mutlaka şiirlerin eski harflerle yazılan kısmına da dikkat etmeleri gerekir. Aksi takdirde kimi beyitlerin günümüz Türkçesine çavrilmesinde ciddi sıkıntılar yaşanabilir. N.U.

Öyle incelip zayıf düştüm ki köyünün toprağına çer çöp olmaya bile razıyım. Yeter ki saba rüzgârı bana rehberlik etsin.

Şâir, ikinci dizedeki 'hâşâk' ifadesiyle "Aslında ben fazla bir şey isteyemem, bu benim haddime de değildir. Bana sadece yaşadığın yerin bir karış toprağı yeter. Orada bir hâşâk (çöp, süprüntü, yonga[247]) olmaya ve ölmeye hazırım. Yeter ki saba rüzgârı bana rehberlik edip beni oraya ulaştırsın." denilmek isteniyor.

26 . İltimasını bahttan oldur ki hükmün âleme

Ola câri tâ çemen mülkündedir ser-ver sabâ

Bahttan temennim odur ki saba rüzgârı, çemen ülkesinin başı oldukça (dünya var oldukça) hükmün devam etsin.

Saba rüzgârı yani hava ve oksijen hayatın kaynağıdır. O durdukça bu dünyada hayat da devam edecektir. Dolayısıyla şâir memduhu hakkındaki dileklerini yine saba üzerinden aktararak kasîdeyi bitirir.

[247] Ferit DEVELLİOĞLU, *a.g.e*, 337.

2. 4. 6. KASÎDE DER SİTAYİŞ-İ SULTAN SÜLEYMAN ALEYHİ'R-RAHME VE'L-GUFRAN

Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün

1 - Çıktı yaşıl perdeden arz eyledi ruhsâr[248] gül

Sildi mir'ât-i zamîr-i pâkden jengâr gül[249]

Gül yeşil perdeden çıkıp yüzünü gösterdi. Temiz gönül aynasındaki pası sildi.

Tahir ÜZGÖR, bu beyitte geçen 'sildi' kelimesinin 'saldı' şeklinde olmasının daha uygun olacağını gerekçeleriyle birlikte açıklamaktadır. Nitekim Gül kasîdesinin yer aldığı istanbul'daki yedi yazma nüshasının sadece ikisinde kelimenin 'sildi' şeklinde olduğunu, diğer nüshalarda ise 'saldı' biçiminde yazıldığını belirten ÜZGÖR, beyti şu şekilde günümüz Türkçesine aktarır:

Gül, yeşil perdeden çıkıp yüz göstererek temiz iç aynasından pası saldı.[250]

2 - Gâm[251] tut sâkî ki gül-bünler gül izhâr ettiler

Sen dahi bir gülbün-i ra'nâsın et izhâr gül

Saki! Kadeh tut. Zira gül ağaçları güllerini gösterdiler. Sen de güzel, hoş bir gül ağacısın gülünü göster.

3 - Geldi ol dem kim ola izhâri hikmet kılmağa

İnşirâh-i sadr ile sadr-i saf-i ezhâr gül

Gülün çiçekler safının önünde yer alarak gönlünü rahatlatıp hikmet gösterme (yaratılışının sırrını ortaya çıkarma) zamanı geldi.

---

248 'Ruhsar' kelimesini Hasibe Mazıoğlu 'dîdâr' şeklinde almış. (Bkz. Hasibe MAZIOĞLU, Fuzûlî ve Türkçe Dîvânı'ndan Seçmeler, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ank., 1992, 48.

249 Necatî'nin Gül kasîdesinin matla beyti ise şöyledir:

Yılda bir kerre menâr-ı sâhdan dîdâr gül
Gösterür nite ki nûr-ı Ahmed-i Muhtâr gül

Ali Nihat TARLAN, Necatî Beg Dîvanı, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992, 82.

250 Geniş bilgi için bkz. *"Tahir ÜZGÖR, Fuzulî'yi Anlamak, Türkiyat Araştırmaları Dergisi, S.3, Konya, 1997, 87-101."*

251 Kelime aynı kitapta eski harflerle 'câm' şeklindedir. Biz de 'câm' biçimini dikkate alarak çeviriyi yaptık. N.U.

4 - Yetti ol mevsim ki açmağa gönüller mülkünü

Ola gül-şende reyâhin hayline ser-dâr gül

Gönüller ülkesini açmak için gülün gül bahçesinde çiçekler topluluğuna reis olduğu mevsim geldi.

5 - Âdem isen bağ seyrin eyle bu mevsimde kim

Bağı reng ü bûy ile kıldı behişt-âsâr gül

Âdem (insan) isen bu mevsimde bahçeyi dolaş. Zira gül, renk ve koku ile bahçeyi cennete dönüştürdü.

6 - Çâr-sû-yi bağ seyrânı bu gün mergûbdur

Kim şikûfe anda sarrâf oldu vü'attâr gül

Bağ çarşısını seyretmek bugün rağbet görür. Zira orada çiçekler sarraf, gül attar oldu.

Beyitte çiçeklerdeki sarı polenler altını çağrıştırdığı için çiçekler sarrafa, gül de güzel kokusuyla attara benzetilmiştir. Bu bağlamda böyle bir çarşı gezilir, tercih edilir.

7 - Çıkmış iken bezm-i gül-şenden yine avdet edip

Câm-i mey sundurdu ehl-i tevbeye tekrâr gül

Gül bahçesinin meclisinden çıkmışken, gül tekrar dönüp tevbe ehline şarap kadehini sundu (yani meclis üyeleri tövbe ettikleri halde gülün sunduğu kadehe hayır diyemeyip tövbelerini bozdular).

8 - Habsden Yusuf çıkıp Sultân-i Mısr olmuş kimi

Oldu açıp goncesin arâyiş-i gül-zâr gül

Yusuf'un hapisten çıkıp Mısır'a sultan olması gibi gül de goncasını açıp gül bahçesinin süsü oldu.

9 - San Züleyhâ halvetidir gonce-i der-beste kim

Çıktı andan dâmen-i çâkiyle Yusuf vâr gül

Sanki kapalı gonca Züleyha'nın halvet(e çekildiği odası)idir. Zira gül Yusuf gibi oradan yırtık eteğiyle çıktı.[252]

Goncanın açılmasıyla gülün gün yüzüne çıkması ancak bu kadar güzel anlatılabilir. Bir önceki beyitte de telmihte bulunulan Hz. Yusuf 'un hikâyesine bu beyitte de değiniliyor. Bu yönüyle bu beyit, bir önceki beytin devamı niteliğindedir.

İslam kültürüyle yoğrulmuş Fuzulî, bir tabiat olayını veya beşeri bir münasebeti anlatırken onu bir ayetle, hadisle veya İslamî bir kıssa ile ilişkilendirerek anlatmakta son derece mahirdir. Nitekim aynı durum bu beyitte ve bir sonraki beyitte de görülmektedir.

10 - Çâk olup bulmuş safâ bâd-i seherden sanasın

Bâddır Cibrîl kalb-i Ahmed-i Muhtâr gül

Gül sabah rüzgârından dolayı parçalanıp ferahlamıştır. Sanırsın ki rüzgâr Cebrail, gül de Hz. Muhammed'in kalbidir.

Beyitte Cebrail Hz. Muhammed'e vahiy indirdikçe Hz. Muhammed'in iç sıkıntılarından kurtulup ferahlaması hususuna telmihte bulunulmuştur. Aynı şekilde güle hamle olan goncanın sabah rüzgârı sayesinde gülün doğumunu gerçekleştirip sancılarından kurtulduğuna işaret edilmiştir.

11 - Şeb-nem-i gül-zâr-i ruhsâr-i Resülû'llah'dır

Neşr-i ıtriyle kılar her dem anı iş'âr gül

---

[252] Kur'an-ı Kerim'de Yusuf suresi 23-24-25. ayetlerde konu mealen şöyle anlatılır:
"*-Evinde bulunduğu kadın (gönlünü ona kaptırıp) ondan arzuladığı şeyi elde etmek istedi ve kapıları kilitleyerek, "Haydi gelsene!" dedi. O ise, "Allah'a sığınırım, çünkü o (kocan) benim efendimdir, bana iyi baktı. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler" dedi.*
-Andolsun, kadın ona (göz koyup) istek duymuştu. Eğer Rabbinin delilini görmemiş olsaydı, Yûsuf da ona istek duyacaktı. Biz, ondan kötülüğü ve fuhşu uzaklaştırmak için işte böyle yaptık. Çünkü o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı.
-İkisi de kapıya koştular. Kadın, Yûsuf'un gömleğini arkadan yırttı. Kapının yanında hanımın efendisine rastladılar. Kadın dedi ki: "Senin ailene kötülük yapmak isteyenin cezası, ancak zindana atılmak veya can yakıcı bir azaptır." (Diyanet İşleri)

Gül, Resulullah'ın gül bahçesi gibi olan yüzünde çiğ tanesidir ve yaydığı güzel kokuyla O'nu her zaman hatırlatır.

12 - Dürr-i şeb-nem saçtı rengîn berglerden her taraf

Lâ'l-i handân etti hublar kimi gevher-bâr gül

Gül, renkli yapraklardan her tarafa çiğ incisi saçtı. Güzellerin gülen dudakları gibi cevher yağdırdı (inci dağıttı).

13 - Sûret-i hâline hayrân eyledi ârifleri

Açtı irfân ehline gencine-i esrâr gül

Gül; arifleri, halinin görünüşüne (haline) hayran kıldı. İrfan ehline sırların hazinesini açtı.

14 - Sebze üzre gezdirir bâd-i sabâ gül bergini

Sanki sebze âs-mândır kevkeb-i seyyâr gül

Sabah rüzgârı yeşillikler üstünde gül yaprağını gezdirir. Sanki yeşillik gökyüzü, gül de (gökte) dolaşan bir yıldızdır.

15 - Kıldı pinhan goncenin lû'b ile gözden hokkasın

Bulmak olmaz hiç reng ile zihî ayyâr gül

Gül, oyun yaparak goncanın hokkasını gözden öyle gizledi ki hiçbir biçimde bulunmaz. Hayret, gül ne kadar da dolandırıcıdır.

Beyitteki "renk" sözcügü; renk, hile, şekil ve sûret anlamlarında tevriyeli olarak kullanılmıştır. Ayrıca 'hokka ve oyun yapmak' ifadeleri hokkabazlık mazmununu vermektedir.

16 - Yüz çevirmiş hârdan ayrılmak ister bî-sebep

Mün'am-i nâkes kimi aslından eyler' âr gül

Gül sebepsiz yere dikenden yüz çevirmiş, (ondan) ayrılmak ister. Aşağılık zengin gibi aslından utanır (aslını inkâr eder).

17 - Hâr-i gayret n'ola ger sancılsa gül-bün bağrına

Ayrılıp andan olur hem-sohbet-i ağyar gül

Gayret dikeni gül ağacının bağrına batsa da buna şaşılmaz. Nitekim gül de ondan ayrılıp başkalarıyla sohbet eder.

Bir önceki beyitte dile getirilen düşünce, bu beyitte de sürdürülmektedir. Önceki beyitte gülün dikenden yüz çevirdiği, bu bağlamda aslından utandığı dile getirilmiş ve bu yönüyle gül eleştirilmişti. Bu beyitte de söz dikene verilmiştir. Bu bakımdan beyitte geçen 'gayret' kelimesinin '*dikkatle ve sebatla çalışmak', 'kıskanmak, çekememek'* gibi hem olumlu hem de olumsuz anlamı olduğu için kelimeyi aynen verdik.

18 - Yeridir odlara yansa hasret ile hâr kim

Andan alır zib ü zînet gayre olur yâr gül

Diken gül hasretiyle ateşlerde yansa yeridir. Zira gül süsünü ve güzelliğini ondan alır, fakat başkalarına yar olur.

Diken-gül ilişkisi, gülün dikene karşı vefasızlığı ve dikenin güle olan hasreti bu beyitte de anlatılmaya devam ediliyor.

19 - Bî-vefâlık âdetin tutmuş anun'çündür bu kim

Ömrden olmaz cihan bağında berhordâr gül

Gül vefasızlığı huy edindiği için bu dünya bahçesinde ömürden mutlu olmaz (Mutlu birömür sürmez, ömrü kısa olur).

Gülün ömrünün kısalığı güzel bir gerekçeye dayandırılarak hüsn-i ta'lil sanatı yapılmıştır.

20 - Hansı bülbül kanı tutmuş bilmezem kim muttasıl

Geh esîr-i hâr olur geh mübtelâ-yi nâr gül

Hangi bülbülün kanı tutmuş ki gül bazen dikenin esiri, bazen de ateşin mübtelası oluyor.

Hasibe MAZIOĞLU beyit ve 'kan tutmak' deyimiyle ilgili olarak şu görüşü dile getiriyor:

'Kan tutmak bir deyim olup katilin cinayet işlediği yerden uzaklaşamamasıdır. Gül de bülbülü öldürdüğü için kaçamamıştır. Nar kırmızı gül yerinde kullanılmıştır.'[253]

21 - Seyr-i bağ ettim seher gördüm açıp mecmü'asın

Hıfz edip bu matla'ı eylerdi istihzâr gül

Seher vakti bahçeyi gezdim. Gül mecmuasını açıp bu matlaı ezberleyerek hazırlıyordu.

22 - Âşık olmuş hüsnüne ey serv-i hoş-reftâr gül

Çâk çâk etmiş senin çün sîne-i efgâr gül

Ey güzel yürüyüşlü servi, gül güzelliğine âşık olup senin için yaralı göğsünü parça parça etmiş.

23 - Gül ne nisbettir sana senden ana yüz fark var

Sen büt-i perde-nişinsin şâhed-i bâzâr gül

(Ey sevgili), gül sana nasıl benzetilebilir (benzetilemez). Aranızda yüz fark var. Sen perde ardında oturan (namuslu) bir güzelsin, gül ise pazar güzelidir (güzelliğini herkese gösteriyor).

24 - Öyle pinhân eylemiş göğsünde sırr-i aşkını

Kim ayağından asarlar eylemez izhâr gül

Gül, aşk sırrını göğsünde öyle gizlemiş ki ayağından asarlar da yine sırrını ifşa etmez.

Beyitte *'asarlar'* kelimesi '*gülün dalından koparılıp sarık veya göğse asılması'* anlamını da çağrıştırdığı için tevriyelidir.

25 - Tutiyâ-yi çeşm için her subh-dem yollar tutup

Hâk-i der-gâhın sabâdan eyler istifsâr gül

Gül, gözlerine sürme çekmek için her sabah yolları tutup sabah rüzgârından evinin toprağını sorar.

---

[253] Mazıoğlu, *a.g.e.*, 51.

26 - Seyr-i gül-zâr ettiğin peyk-i sabâdan fehm edip

Genc-i zer kılmış müheyyâ kılmağa îsâr gül

Gül, senin gül bahçesini gezdiğini, sabah rüzgârının habercisinden öğrenip ayağına saçmak için altın hazinesi hazırlamış.

27 - Berg-i güller sanma rengîn hiştler cem' eylemiş

Çekmeğe ol genc-i zer hıfzına bir dîvar gül

Gülün yapraklarıyla tuğlalar ördüğünü sanma. O altın hazinesini korumak için bir duvar örmüştür.

28 - Tâ serîr-i sebzeyi depretmeye tahrîk-i bâd

Sâyesinden urdu her dürcüne bir mismâr gül[254]

Rüzgârın hareketleri yeşilliklerin tahtını oynatmasın diye gül, gölgesinden her çatlağa bir çivi vurdu.

29 - Her seher gül-zâr levhine çeker yüz dâ'ire

Gâlibâ minkâr-i bülbülden alır pergâr gül

Gül her sabah, gülbahçesinin levhasına yüz daire çizer. Galiba bülbülün gagasından pergel almış.

Beyit, gülün bir daireye benzemesi üzerine kurulmuştur.

30 - Ayş için gül-şen şebistânın münevver kılımağa

Her ağaçta astı bir kandil-i pür envâr gül

Gül eğlence amacıyla gül bahçesinin gecesini aydınlatmak için her ağaçta parlak bir kandil astı.

31 - Bunca kandili fürûzan eyledi ammâ ne sûd

Dûd-i dilden kıldı bülbül rüzgârın târ gül

Gül bunca kandili yaktı. Ama ne fayda ki bülbülün dünyasını gönül (ateşinin) dumanından kararttı.

---

[254] Hasibe MAZIOĞLU, bu beyitteki 'dürcüne' kelimesinin yerine 'levhine' kelimesini kullanmış ve beyti buna göre anlamlandırmış. (Bkz. Hasibe Mazıoğlu, *a.g.e.*, 52.)

32 - Dâr-i dünyâyı fezâ-yi cennete dönderdi lîk

Gonce kimi bülbüle dünyâyı kıldı dâr gül

Gül, dünya evini cennet göğüne çevirdi lakin gonca gibi bülbüle dünyayı dar etti.

33 - Bir zebân-ı haldir her yaprağı fehm etseler

Perde-dâr-ı hâk olanlardan verir ahbâr gül

Anlasalar, (gülün) her yaprağı bir hal dilidir. Gül, toprakla örtülenlerden (toprağın perde olduğu kişilerden, ölülerden) bu hal diliyle haberler verir.

Beyitte geçen 'fehm etseler' ifadesiyle şâir, güle dolayısıyla tabiata farklı bir açıdan bakılmasını istiyor. İnsanları sadece görünenle yetinmeyip aynı zamanda işin perde arkasını da şuur gözüyle görmeye davet ediyor. Ayrıca beyitte, tabiattaki esrara bir türlü vakıf olamayan, buradaki olağanüstü güzellikleri göremeyen insanoğluna adeta 'Ah, keşke anlasalardı!' şeklinde bir sitem de söz konusudur.

34 - Bülbülün zâr ettiği feryâdlar te'siridir

Bî-sebeb hâb-i ademden olmamış bîdâr gül[255]

Gül, sebepsiz yere yokluk uykusundan uyanmamıştır. Bu, inleyerek ettiği feryatlarının tesirinden dolayıdır.

35 - Bağ-ban Sultân-i âdil devridir tenbîh kıl

Urmasın gül-zâre âteş zulm edip zinhâr gül

Ey bahçıvan, adil sultanın[256] *dönemidir. Tenbih et (uyar), sakın gül zulmedip gül bahçesini ateşe vermesin.*

---

[255] Gerek şekil gerekse muhteva yönünden bu beyitle benzerlik arz eden Necâtî ve Nev'î'nin şu beyitlerini de burada vermek faydalı olacaktır:

"*Âh-ı âsıkdur* seni hüsnünden âgâh eyleyen
Na'ra-i bülbülden olur her seher *bîdâr* gül" Necâtî / b.15.
Ali Nihat Tarlan, (1997*), Necati Beg Dîvânı*, M.E. B. Yayınları, İstanbul, 60.

"Pertev-i mihrün vücûdundan bedîdâr eyledi
Subh-dem *hâb-ı ademden* oldı çün *bîdâr* gül" Nev'î / b.2
Mertol Tulum-M. Ali Tanyeri, (1977), *Nev'î Dîvânı*, İst. Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 98.

[256] Beyitte sözü edilen adil sultan 'Kanunî'dir.

36 - Cevr eliyle gonce veş pîrâhenin çâk etmesin

Cünbiş-i nâ mu'tedilden kılsın istiğfar gül

Gül, cevr eliyle gonca gibi gömleğini yırtıp parçalamasın, dengesiz hareketlerinden dolayı tövbe etsin.

37 - Yoksa nâ-geh sûret-i hâli olur Sultân'a arz

Kahra uğrar mukteza-yi vaz-i nâ-hemvâr gül

Yoksa gülün durumu ansızın Sultana bildirilir ve gül, uygunsuz halinin gereği olarak kahra uğrar (cezalandırılır).

35. Beyitte Fuzulî bahçıvana seslenerek güle birtakım nasihatlerde bulunmasını istiyor. Yapılacak nasihatlerin neler olduğunu da hemen sonraki 36. beyitte belirtiyor. Bu beyitte de gül söz konusu nasihatlere uymadığı takdirde başına geleceklerden söz ediliyor. Özellikle beytin 'yoksa' kelimesi ile başlaması gülü bu düşünceyi destekliyor.

38 - Ol gül-i bağ-i hilâfet kim bahâr-i devleti

Âlem-efrûz olalı göremez cefâ-yi hâr gül

O hilavet bahçesinin gülüdür (Kanunî) ki devletinin baharı âlemi aydınlatalı gül dikenin cefasını çekmiyor.

39 - Oldu devrinde hevâ mahbûs-i zindân-i habâb

Gâlibâ görmüş hevâdan şemme-i âzâr gül

"Onun devrinde hava su kabarcığının zindanında hapsedildi. Öyle anlaşılıyor ki gül havadan azıcık incinmiş." veya *"Galiba gül havadan azıcık eziyet görmüş. Zira onun devrinde (Kanunî döneminde) hava su kabarcığının zindanında hapsedildi."*

40 - Berg-i gül gezdirmez oldu mahmil-i bâd-i sabâ

Haddi yok kim çektire bâd-i sabâya bâr gül

Sabah rüzgârının yük sepeti gül yaprağını gezdirmez oldu. Gülün sabah rüzgârına yük çektirmeye haddi yoktur.

41 - Sarsar-i kahr-i cihân suzundan âgah olalı

Açmaz oldu bû-sitân-i fitne-i eşrâr gül

(Kanunî'nin) cihanı yakan kahrının kasırgasından haberdar olalı şer sahiplerinin (kötülerin) fitne bahçesi gül açmaz oldu.

42 - Halvet-i lûtfunadır nûr-ı dil-i mü'min çerâğ

Gülşen-i kahrınadır dâğ-ı dil-i küffâr gül

Mü'minin gönlünün nuru lütfunun odasına çerağdır. Onun kahır gülşenine kâfirlerin gönlünün yarası güldür.

Beyitte söz simetrisi (leff ü neşr) vardır. İki dizenin kelimeleri arasında paralellik vardır. Ancak bu paralellik söyleyiştedir. İki dize anlamca birbirine zıttır.

43 - Şâh-i din Sultân Süleymân-i sa'âdet-mend kim

Kesb eder hulk-i huşundan nüzhet-i etvâr gül

Din padişahı, saâdetli Sultan Süleyman ki, onun güzel ahlakından gül, neşe veren, ferahlatıcı tavırlar kazanır.

44 - Başa salmış mihrini rûz-i ezelden çerh-i pîr

Öyle kim gül-ruhlar eyler zînet-i destâr gül

İhtiyar felek, gül yüzlü güzellerin gülü sarıklarının süsü yaptıkları gibi ezel gününden beri güneşi başına takmış.

45 - Zevk bâzârında bulmazdı bu reng ile revâc

Etmeseydi nakş-i mührün sikke-i dînâr gül

Gül (Kanunî'nin) mührünün nakışlarını yüzünün sikkesi etmeseydi (o nakışları yüzüne bir damga gibi vurmasaydı) zevk pazarında bu güzelliğiyle bile revaç bulmazdı.

Beyti günümüz Türkçesine çevirirken 'dînâr' kelimesinin *'aşığın yüzü ve gözü'*[257] anlamını dikkate aldık.

---

[257] İskende PALA, Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995, 144.

Beyitte gülün Kanunî'nin mühründeki nakışları örnek alarak güzelliğine güzellik kattığı ve bu şekilde pazarda revaç bulduğu dile getiriliyor. Nitekim bu kasîdenin 43. Beytinde de gülün Kanunî'yi model aldığı dile getiriliyor. Bu durumda Hasibe MAZIOĞLU'nun gülün Kanunî'nin mührüne değer kattığını ifade eden "*O (Kanunî) mührüne gül nakışı yapmasaydı altının sikkesi zevk pazarında bu şekilde sürüm bulmazdı. (Fuzulî ve Türkçe Dîvânı'ndan Seçmeler, s.55.)*" şeklindeki çevirisinin eksik bir çeviri olduğu kanaatindeyiz. Zira bu durumda gül birinci plana çıkarken övülen Kanunî ise ikinci planda kalır. Bu da kasîdenin yazılış gayesiyle bağdaşmaz.

Çalışmamız sırasında dikkate aldığımız Dîvânda[258] yer almayan, ancak Hasibe MAZIOĞLU'nun *Fuzulî ve Türkçe Dîvânı'ndan Seçmeler* adlı kitabında 45. beyit olarak geçen bir beyit bulunmaktadır. Söz konusu beyit şudur:

İnkılâb-ı devrden bulmazdı hergiz ihtilal

Alsa andan hükmine fermân-ı istimrâr gül

46 - Olmak için mutrib-i bezmi tutup bir dâ'ire

Öğrenir her subh bülbülden fen-i edvâr gül

Gül onun (Kanunî'nin) meclisinin çalgıcısı olmak için bir def alıp her sabah bülbülden musikî sanatını öğrenir.

47 - Matbah-i cûduna kim dûduna sünbüldür gulâm

Hâr-keşlik san'atın tutmuş değil bî-kâr gül

Sünbül onun cömertlik mutfağının dumanına köledir. Gül de işsiz değildir, nitekim o da (mutfakta yakmak için) diken taşıyıcılığı sanat edinmiştir.

48 - Kurtulur feth ettiği kişver belâ-yi fitneden

Kim açıldıkça dikenden ayrılır nâ-çâr gül

Nasıl ki gül açılınca ister istemez dikenden kurtuluyor aynı şekilde o padişahın fethettiği ülke de fitne belasından kurtulur.

---

[258] Fuzûlî Dîvânı, haz.Prof. Dr. Kenan Akyüz- Süheyl Beken, Doç. Dr.Sedit Yüksel-Dr.Müjgan Cunbur, Akçag Yay., Ank., 1997.

49 - Şerh edip sûsenlere evsâf-i hulkun gezdirir

Gonceden her subh açıp gül-şende bir tûmâr gül

(Padişahın) huyunun vasıflarını susam çiçeklerine şerhetmek için gül her sabah goncadan bir tomar açıp gül bahçesinde gezdirir.

50 - Katre-i şeb-nem midir yâ el açıp sâ'-il kimi

Hâzin-i lûtfundan almış lü'lü'-i şeh-vâr gül

(Gülün üzerindeki) şebnem tanesi midir? Yoksa gül dilenci gibi (padişahın) lütuf hazinedârından değerli inci mi almıştır?

51 - Koymayıp devrinde vîrân kâr-gâh-i gül-bünü

Bir ayağ üzre durup olmuş ona mi'mâr gül

Gül (o padişahın) devrinde gül ağacının iş yerini viran bırakmayıp tek ayak üstünde durarak ona mimar olmuş.

52 - Adli eyyâmında şebnem sanmanuz kim bülbülün

Akçasın koynunda hıfz etmiş olup gam-hâr gül

(Gülün üzerindekini) çiğ tanesi sanmayınız. Padişahın adaletinin hâkim olduğu günlerde gül gam çekerek bülbülün akçesini koynunda saklamış.

Akçe burada 'değerli eşya' anlamında kullanılmış ve açık istiare yoluyla bülbülün gözyaşlarını temsil etmektedir. Zira gözyaşı, bülbülün güle olan sevgisinin tezahürüdür. Gül de bülbülün dert ortağı olup gözyaşlarını koynunda (yapraklarında) korumaya almıştır.

53 - Dâmen-i pâkiyle ol behçet-fezâyi mülkdür

Ger cihan bâğında cennet güllerinden var gül

Her ne kadar dünya bahçelerinde cennet güllerinden (güllerine benzer gül) olsa da (padişah) pak eteğiyle (namus ve şerefiyle) ülkeye neşe ve güzellik katandır.

54 - Vaz'-i âlemden felek maksûdu oldur kim olur

Beslemekten hârı manzûr-i ulû'l-ebsâr gül

Feleğin dünyada amacı diken besleyerek gül elde edildiğini basiret sahiplerine göstermektir.

Beyitte nimet-külfet ilkesine gönderme yapılmış, dünyadaki her sıkıntının neticesinde rahatlık ve iyilik olduğu ifade edilmeye çalışılmıştır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Allah *"Elbette zorluğun yanında bir kolaylık vardır."*[259] buyurmaktadır.

55 - Ferrine vermez halel hâr ile kılmak iltifât

Zîb ü zînet verdiğiyçin hâre olmaz hâr gül

Gülün dikene iltifat etmesi parlaklığına zarar vermez. Gül, dikene süs ve zinet verdiği için hor görülmez.

Önceki beyitte olduğu gibi diken - gül tezadı bu beyte de damgasını vurmuştur. Önceki beyitte 'dikenden yola çıkarak gül elde etme' anlayışı burada 'gülün dikeni eğitip yola getirmesi' şeklinde tezahür ediyor. Gül dikeni yola getirme amacıyla hareket edip onunla arkadaşlık ettiği için de ayıplanmaz, ayıplanmamalı da.

56 - Meyve ol Sultân-i adildir nihâl-i devlete

Sâbıka gelmiş selâtin-i felek-mikdâr gül

Devlet fidanının meyvesi o adil sultandır. Önceden gelmiş felek kadar kıymetli padişahlar da (bu meyveyi meydana getiren) çiçeklerdir.

57 - N'ola ger sâbıklar olduysa fenâ oldur garaz

Meyve gösterdükde dökmek resmdir eşcâr gül

Önceki padişahlar yok olduysa, ne olur?(Buna şaşılmaz. Nitekim) meyve oluşunca ağaçların çiçekleri dökülür.

Bu beyit, önceki beyitte dile getirilen düşünceyi desteklemektedir. Zira önceki beyitte Kanunî meyveye, ondan önceki padişahlar da çiçeğe benzetilmişti. Burada da meyveler oluşunca ağaçlardaki çiçeklerin döküldüğü dile getirilerek önceki padişahların gidişi ve Kanunî'nin gelişi bir doğa olayı ile somutlaştırılıyor ve bunun şaşılacak bir şey olmadığı ifade ediliyor.

---

[259] İnşirah suresi 94/5.

58 - Kıl Fuzûli medhin ol şâh'ın ki bâğ-i medhinin

Bülbülü olurdu bulsa kuvvet-i güftâr gül

Ey Fuzulî, o padişahı öv. Gül kendinde söz söyleme gücü bulsaydı onun övgü bahçesinin bülbülü olurdu.

59 - Gerçi yoktur i'tibarın medhin et izhâr kim

Âdet-i devr-i zamândır hâre olmak yâr gül

Her ne kadar itibarın olmasa da (yine de) o padişahı methet. Zira gülün dikene yar olması zamanın âdetidir.

60 - Var ümîdim nice kim resm-i medâr-i dehrdir

Yılda bir kez âleme arz eylemek dîdar gül

Bu beyti bir sonraki beyitle birlikte çevirmeyi uygun gördük**.**

61 - Feth bâğından ana her dem hilâf-i bâğ-i dehr

Tâze tâze aça lûtf-i Îzid-i Cebbâr gül

Her ne kadar yılda bir kez gül vermek feleğin dönüşünün âdeti olsa da ümit ederim ki Allah'ın lütfu, fetih bahçesinden -dünya bahçesinin aksine- ona her an taze güller açtıra.

3. FUZÛLÎ VE İSLAM

Bir şâire yön veren, eserlerinde rengini çok net bir şekilde belli eden en önemli unsurlardan biri de şâirin benimsediği, mensup olduğu dindir. Dolayısıyla Fuzûlî'nin İslâmî anlayışına, inancındaki samimiyete ve itikadî yönden bağlı olduğu mezhebe değinmenin onun eserlerini anlamada esaslı katkılar sağlayacağı açıktır.

Şüphesiz ki şiirlerinin çoğunda *Kur'an-ı Kerîm'den tam iktibas,*[260] *kısmî iktibas*[261] *ya da sûre isimlerini kullanmak suretiyle*[262] yararlanan bir şâir olarak Fuzûlî, samimi bir müslümandır ve onun söz konusu samimî inancı şiirlerine sinmiş, eserlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Onun kâinata bakışı genellikle çağdaşı pek çok İslâm aydını gibi Kur'an penceresinden olmuş ve bu durum, şiirlerinde de bariz bir şekilde kendisini belli etmiştir. Nitekim onun Allah'ı övmenin farz olduğuna olan inancı ve Kur'an-ı Kerim'e verdiği değer şu beyitte apaçık bir şekilde görülmektedir:

Farzdır ol mâlik-i mülkün senâ-yi rif'ati.

İnnehu hayrün lenâ zikrün ve Kur'anün mubîn[263]

Yine yazdığı onlarca na't, onun peygambere olan bağlılığına bir delil olarak görülmelidir. Nitekim eserlerindeki peygamber sevgisi ve bu sevginin terennümü ancak içten bir bağlılığın tecellisi olarak açıklanabilir.

Tasavvufun bir bakıma özünü oluşturan aşkı bizzat yaşayan ve eserlerinde işleyen Fuzûlî, aşktan dolayı başına gelen bela ve musibetlerden memnundur ve bu belalardan ayrılmak istemez bunları Allah tarafından bir yardım olarak görür:

---

[260] *Göstere sûd-ı beka pirâye-i ihsân sana*
Muktezâ-yı ***lâ yeziullahu ecre'l-muhsinîn*** K-9/27.
Yukarıdaki beytin ikinci dizesinde şâir, Tevbe sûresinin 120. âyetinde geçen *'Allah, güzel davrananların ecrini zayi etmez.'* Mealindeki âyeti iktibas etmiştir.

[261] *Ol Mesiha-dem* ki *emvât-*ı *elem ihyâsına.*
Hâk-ı dergâhındadır keyfiyet-i ***yuhyi'l-izâm*** K-14/16.
Burada da Yâsîn sûresinin 78. ayetinde mealen *"Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek."* ayetinin bir kısmı verilmiştir.

[262] Nilüfer ÇELİK, *Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nda geçen Ayetler ve Yorumları*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, S.6 (2001), 131.

[263] "Mülkün sahibini övüp yüceltmek farzdır. Muhakkak ki O'nun zikri (Kur'an- Kerim), bizim için hayırlıdır ve apaçık bir Kur'an'dır." (K.9/16)

Yâ Rab belâ-yı ışk ile kıl âşinâ beni

Bir dem belâ-yı ışkdan itme cüdâ beni

Az eyleme inâyetüni ehl-i dertten

Ya'nî ki çoh belâlara kıl mübtelâ beni

Ancak aşk ve aşka dair bunca söylemine rağmen Fuzûlî' nin herhangi bir tarikata bağlılığı henüz net bir şekilde tespit edilememiştir. *Tasavvufi temayülleri bakımından Fuzûlî'nin bir tarikata mensup olduğunu düşünmek mümkündür; ancak eserlerinde belirli bir tarikata bağlı olduğuna dair herhangi bir ipucu yoktur. Hemşehrisi Ahdî onun bir tarikata bağlı olduğundan bahsetmiş, fakat mensup olduğu tarikatın adını vermemiştir.*[264]

İslam âleminde mezhepçilik konusunda bir türlü denge tutturulamamış ve insanların sadece birkaç veriye bakılarak, son derece kolay bir şekilde etiketlendirildiği sıklıkla görülmüştür. Sözgelimi Hz. Ali'yi övene şia, diğerlerini övene ise kolaylıkla Sünnî denilmiştir. Oysa söz konusu bu değerler, tüm İslam âlemince sevilir, sayılır. Dolayısıyla Sünnî olan birinin Hz. Ali'yi övmesi son derece normaldir. Tam da bu noktada Fuzûlî gibi bu tarz hassas konularda itidali benimsemiş, aşırıya kaçmamış birisinin mezhebini tesbit etmek güçtür. Bu bağlamda Fuzûlî'nin Şiî mi yoksa Sünnî mi olduğu mevzusu tartışmalara konu olmuş, ilim adamları ve edebiyat tarihçileri bu hususta farklı cevaplar vermişlerdir.[265] M. Fuat KÖPRÜLÜ'nün Külliyyât-ı Dîvân-ı Fuzûlî'ye yazdığı mukaddimede, bazı delillere dayanarak, onun İmâmiyye Şîası'na mensup olduğunu söylemesi üzerine KÖPRÜLÜ'ye karşı çıkanlar olmuş ve Fuzûlî'nin sünnîliğinde ısrar etmişlerdir.

---

[264] Abdulkadir KARAHAN, TDV İslam Ansiklopedisi *Fuzûlî Mad.*, İstanbul, 1996, 242.

[265] Fuzûlî'nin şiî ya da sünnî olduğunu savunanların delilleri ve bu alanda yapılan tartışmalar için şu eserlere bakılabilir. Köprülü, Fuad, Külliyât-ı Divân-ı Fuzûlî, İstanbul, 1924, (mukaddime), 16-18.; Nazif, Süleyman, Fuzûlî, İstanbul, 1925, 39-54.; Gölpınarlı, Abdülbâki, Fuzûlî Divânı, İstanbul, 1948, (mukaddime), s. XI, CXLIX; Karahan, Abdülkadir, Fuzûlî, Muhiti, Hayatı ve Şahsiyeti, İstanbul, 1949, s. 126-144; Yurdagür, a.g.m., 167-168.

Fuzûlî'nin akidesini tartışan gruplardan onun Şiî olduğu görüşünü benimseyenler, şâirin edebî eserlerinden hareket ettikten başka o güne kadar nüshası henüz tesbit edilememiş olan Matla'u'l-i'tikâd adlı risalesinin bulunması halinde kendi görüşlerinin açıklık kazanacağını umuyorlardı.

Onları bu kanaate sevkeden şey, Kâtib Çelebi'nin Matla'u'l- İ'tikad'ın "hükemâ ve İmâmiyye mesleklerine göre telif edildiği" şeklindeki ifadesi olmalıdır. Ayrıca Fuzûlî'nin Şiî İmâmî olduğunu savunanlar, Hasan Çelebi tarafından verilen, babası Kınalızâde Ali Çelebi'nin çağdaşı olan Fuzûlî'yi Râfizî addettiği yolundaki bilgiyi de kendi görüşlerini pekiştiren önemli bir delil olarak kabul ediyor, Kınalızâde'nin bu kanaatinin ancak Matla-u'l-i'tikâd'ı okumuş olmasından kaynaklanabileceğini düşünüyorlardı.

Fakat ***Matla'u'l- İ'tikad****'ın neşrinden sonra şâirin bu eserde yer verdiği bütün akaid konularını Ehl-i Sünnet'in umumi ölçüleri çerçevesinde işlediği görülmüştür. Hatta Şiî akîdesini belirgin bir şekilde yansıtabileceği imamet bahsinde bile Şîa'nın görüşlerine temas etmemesi dikkat çekicidir.*

Matla'u'l- İ'tikad'ı yayınlayan Muhammed Tancî, Şiîliğiyle tanınan Fuzûlî'nin kendi inancına bir kelime ile bile olsa işaret etmemesinin Şîa'nın takıyye ilkesiyle açıklanabileceğini ifade etmektedir (s. XXI).

Köprülü'nün, Külliyyât-ı Dîvân-ı Fuzûlî için yazdığı mukaddimeden sonra günümüze kadar tartışılan Fuzûlî'nin Şiîliği meselesi, onun mutedil bir Şîa-i İmâmiyye mensubu olduğu noktasında yoğunlaşmaktadır. Bazı eserlerinde ve Arapça kasîdelerinde görülen bir kısım harflerin açıklanması hususu onu Hurûfî sayanları haklı çıkarmaz. Aynı şekilde Bâtınî olduğu, Bektaşî şeyhlerine hizmet ettiği, Seb'iyye (İsmâilî) fırkasına mensup bulunduğu iddiaları da doğru değildir.[266]

Fuzûlî'nin; gerek Türkçe, gerek Farsça, gerekse de Arapça Dîvânlarında ehli beyte özellikle de Hz. Ali ve çocuklarına olan bağlılığını son derece samimi bir tutkuyla ifade etmesi; Kerbelâ olayını anlattığı Hadîkatü's-süedâ adlı eserinin muharremde Şiîlerin matemlerini terennüm ettikleri bir eser olarak kabul görmesi ve şu ana kadar konu ile ilgili yapılan tartışmalarda edebiyat otoritelerinin onu Şiâ'ya daha yakın görmesi gibi hususlar dikkate alındığında eğer onu mutlaka bir mezhep

---

[266] Abdulkadir KARAHAN, *a.g.m.,* 242.

ile ilişkilendirmek gerekirse kanaatimizce o mezhep Şiâ mezhebi olur. Ancak söz konusu Şiâ'nın **Şîâ-yı Velayet** mi yoksa **Şiâ-yı Siyaset** mi olduğu konusunda herhangi bir hükme varabilmek neredeyse imkânsızdır.

İslâm bilimleri içinde yer alan hadis, fıkıh, tefsir ve kelam hakkında bilgi sahibi olan ve şiirlerinde yeri geldikçe bu bilgisini kullanan Fuzûlî[267], dinde gösterişe son derece karşıdır. Ona göre ibadetler, gösteriş için değil kişinin özünü kötülüklerden arındırmak ve korumak için olmalıdır. Bu yüzden olsa gerek dinin özünü anlamaktan uzak olan ve gösterişe önem veren "zahit"leri sevmez ve çoğu zaman onları taşlamaktan da geri durmaz.

Netice olarak Fuzûlî için bağnazlığa kaçmadan dinini yaşayan, İslâmiyet'in temel esaslarına sıkı sıkıya bağlı, bilinçli bir müslümandır, denilebilir.

[267] Fuzûlî'nin sözü edilen bilimlere vakıf olduğunun ispatı şiirlerinde net bir şekilde görülebilir. Sözgelimi Dîvân'ının başında bulunan ve bu çalışmaya da konu olan tevhîd türündeki kasîdesinin 16-17. ve 20. beyitlerinde Arap dilinin grameriyle ilgili kurallara; 21. beytinde tecvit ilmine, 32. beytinde de İslâm fıkhına göndermede bulunduğu müşahade edilmektedir. N.U.

4. SONUÇ

Kasîdenin Arap, Fars ve Türk edebiyatlarındaki seyri kültürler arasındaki etkileşimin ve alışverişin somut bir göstergesidir. Bundan yola çıkılarak Şark – İslam medeniyetinin nasıl oluştuğu ile ilgili birtakım çıkarımlar elde edilebilir.

Kasîde, kimi dönemlerde özellikle Selçuklulularda ve Osmanlıların bazı devirlerinde bir nazım şekli olmanın ötesinde çeşitli amaçlar için de kullanılmıştır. Yöneticiler için bir güç gösterisi ve propaganda aracı olarak kullanılan kasîde, kimi şâirler için de bir maddi çıkar elde etme aracı olmuştur. Nitekim devlet yöneticilerine sunmak için yazdığı kasîdelerle hatırı sayılır derecede maddi gelir elde eden şâirlerin sayısı da az değildir.

Klasik Türk şiirinde kasîde nazım şekliyle yazılan tevhîdlerde konunun işlenişi yönüyle bir benzerlik olsa da tevhîd türündeki kasîdelerde genelde nesib, tegazzül ve fahriye gibi bölümlere yer verilmez. Ancak Fuzûlî, Dîvân'ının başında yer alan tevhidinde bu geleneğe uymamış ve kasîdenin teşbip bölümünde (1-45. beyitler) bahariye türünü işlemiştir. Bu durum da *"Dîvân şiiri geleneği çerçevesinde yazılan Tevhidlerin ortak özelliklerinin belirgin olmasına rağmen şâirlerin birikim ve meşreplerine göre bu şiirlerin renklilik ve çeşitlilik gösterdiği"*[268] ile ilgilidir.

Fuzûlî'nin diğer şiirlerinde olduğu gibi dikkat isteyen ince zekâ oyunlarına yer verildiği görülmektedir. Bu bakımdan şiirlerinde kullandığı harf veya kelimelerin sürpriz bir anlamı karşılaması son derece tabiîdir. Nitekim tevhîd türündeki ilk kasîdesinde kafiyenin 'â' sesinden teşekkül etmesi son derece manidardır. Zira bu sesin eski yazıdaki karşılığı elif harfidir. Bu harf, kendinden sonraki harfle bitişmez ve *tek olduğu için 'Vahdet (teklik, tek olan Tanrı' sembolü olarak'*[269] telakki edilir. Allah'ın birliğinin anlatıldığı bir kasîdede biçim ve muhteva arasındaki bu uyum dikkate şayandır. Ayrıca bu husus sadece Fuzûlî'nin Tevhidinde görülmez. Dîvân edebiyatının tevhid türündeki diğer kasîdelerinde de tekrarlanır.[270] Bu da gösteriyor ki Servet-i Fünun şiirindeki konunun yapısına uygun ahenk unsurlarının seçilmesi

---

[268] Mustafa İSEN - Muhsin MACİT, *Türk Edebiyatında Tevhidler,* TDV., Yayınları, Ankara, 1992, XI.
[269] İskender PALA, *a.g.e*, 167.
[270] İshak ÇELEBİ (ö. 1538-39) ve Nâbî (1642-1712)'nin tevhid türündeki kasîdelerinde aynı durum vardır.

hususu yeni bir tarz değildir. Ayrıca bu husus, Klasik Türk şiirinden sonraki dönemlere kalan bir miras olarak kabul edilmelidir.

Fuzûlî'nin kasîdeleri şerh edilirken anlamca birbirine bağlı, yani anlamın bir beyitte bitmeyip diğer beyitlere sarkması (anjambman) hususuna azımsanmayacak derecede denk gelindi. Buradan da Yeni Türk Edebiyatında "anjambman" olarak ifade edilen hususun sanıldığı kadar yeni olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu bağlamda Türk edebiyatında kimi alanlardaki 'ilk'lerin hakkıyla belirlenmesi için henüz vaktin erken olduğu söylenilebilir. Yine bu hususta verilmiş bazı kararların da yeniden gözden geçirilmesinin faydalı olacağı tarafımızca düşünülmektedir.

Dîvân'ındaki üç na'tında da Fuzûlî, Hz. Muhammed'i 'su, hançer ve saba' gibi sembolleri kullanarak anlatmaya çalışması manidardır. Zira kişi sevdiğini kendince önemli gördüğü en kıymetli varlıkla anlatmak ister. Bir peygamber ve ehl-i beyt aşığı olan Fuzûlî'nin de bu kelimeleri bilinçli seçtiği söylenebilir. Bu seçime suyun hayatı, hançerin güvenliği, sabanın da yalnızlığı paylaşması yönüyle dostluğu ve huzuru temsil etmesi veya çağrıştırması gerekçe olarak gösterilebilir.

Fuzûlî'nın kasîdeleri 16. yüzyıldaki Bağdat ve civarının sosyal ve siyasî dokusu, yaşam şartları, ilmî ve kültürel faaliyetleri hakkında aydınlatıcı bilgiler veriyor. Bu yönüyle söz konusu şiirlere dönemin zihniyetini yansıtan birer ayna gözüyle bakılabilir. Bu bağlamda yarına kalırlığın tek çaresinin kalem olduğu bir dönemde yazılan Fuzûlî'nin söz konusu değerli eserlerinin geçmişimizi öğrenmeye ve daha iyi anlamaya katkı sağlayacağı muhakkaktır. Ayrıca bu eserlerin 16. yüzyıl Bağdat ve çevresini bütün boyutlarıyla araştırmayı düşünen sosyologlar, tarihçiler için de eşsiz bir kaynak teşkil ettiği kanaatini taşımaktayız.

BİBLİYOGRAFYA

AKAR, Metin, *Su Kasîdesi Şerhi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1994.

AKYÜZ, Kenan, Süheyl BEKEN-Sedit Yüksel, Müjgan Cunbur, *Fuzûlî Dîvânı,* Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.

ALTUNTAŞ, Halil vd., *Diyanet İşleri Başkanlığı Kur'an-ı Kerim Meâli*, Ankara, 2007.

ARASLI, Hamit, *Muhammet Fuzûlî Eserleri*, IV, Bakü, 2005.

BATİSLAM, H. Dilek, *Dîvân Şiirinde Sabâ,* Osmanlı Tarihi Araştırmaları XXVI, Prof. Dr. Mehmet Çavuşoğlu'na Armağan II, İstanbul, 2005.

CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü,* Ank., 1997.

ÇAVUŞOĞLU**,** Mehmed, *"Kasîde"*, Türk Dili, Türk Şiiri Özel Sayısı, II. (Dîvân Şiiri), S.415-416-417, Ankara, 1986.

ÇALIŞKAN, Adem, *Fuzûlî'nin Su Kasîdesi Şerhi,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2004.

ÇELİK, Nilüfer, *Fuzûlî'nin Türkçe Dîvânı'nda geçen Ayetler ve Yorumları*, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi, S.6, 2001.

DEMİRBAĞ, Ömer, *Kadı Burhânettin ve Şiiri,* Gazi Kitabevi Yayınları, Ankara, 2011.

__________, *Dîvân Şiirinde Hz. Muhammed*, Y.Y.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Van, 1991.

DEMİREL Şener*, Mazmun Üzerine Bir Değerlendirme,* BİLİG, *Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, S.21, 2002.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1990.

DOĞAN, M. Nur, *Fuzûlî'nin Poetikası*, Kitabevi Yay., İstanbul, 1997.

DURMUŞ, Tuba Işınsu, *Tutsan Elini Ben Fakirin –Osmanlı Edebiyatında Hamilik Geleneği–*, Doğan Yayıncılık, İstanbul, 2009,

ER-RÂZÎ, Fahruddîn, *Tefsir-i Kebîr Mefâtîhu'l-Gayb* (Çev. Suat YILDIRIM vd.), Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.

HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti)*, I., Ankara, 2003.

İBNİ MÂCE**,** el- Hâfız ebi Abdullah Muhammed b. Yezid el-kazvinî İbn Mâce, *Sünen-i Tercümesi ve Şerhi* (Çev. Haydar Hatipoğlu), Karaman Yayınları, İstanbul, 1992.

İPEKTEN, Haluk, *Fuzûlî Hayatı Sanatı Eserleri*, Akçağ Yay., Ankara, 1992.

KARAHAN, Abdulkadir, *"Fuzûlî"* maddesi, Turkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,* XIII, İstanbul, 1996.

___________, *Fuzûlî-Muhîti Hayatı ve Sahsiyeti*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

İNALCIK, Halil, *Şair ve Patron*, Ankara, Dogu Batı Yayınları, Nisan 2003a.

İSEN, Mustafa vd., *Türk Edebiyatında Tevhidler*, TDV. Yayınları, Ankara, 1992.

İSEN, Tûbâ Işınsu, *Dîvân Şiirinde Fahriye***,** Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2002.

KALKIŞIM, Muhsin, *Şeyh Gâlîb Dîvânı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1994.

KAPLAN, Mahmut, *Tevhid Fuzûlî*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2010.

KURNAZ, Cemal, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli*, MEB Yayınları, İstanbul, 1996.

KUTLU, Şemsettin, *Dîvân Edebiyatı Antolojisi*, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul, 1983.

MAZIOĞLU, Hasibe, *Fuzûlî ve Türkçe Dîvânı'ndan Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

Muhammed BİN 'ALLÂNÎ Es-Sıddıkî Eş-Şafiî El-eş'arî El- Mekkî, *Delilü'l-Fâlihîn Lı-turukı Riyazü's-sâlıhîn,* Darü'l-ma'rife, Beyrut, 2010.

Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da İtikadî, Siyasî ve Fıkhî Mezhepler Tarihi*, (Çev. Sıbğatullah KAYA), İstanbul, 2004.

PALA, İskender, *Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1995.

SARIÇAM, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB Yayınları, Ankara, 2004.

SURUÇ, Salih, *Kainatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*, Nesil Yayınları, İstanbul, 2011.

TARLAN, Ali Nihad, *Fuzûlî Dîvânı Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1998.

__________, *Dîvân Edebiyatında Tevhidler*, I-IV; İstanbul, 1936.

__________, *Necatî Beg Dîvanı*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1992.

TULUM, Mertel, TANYELİ M. Ali; *Nev'î Divani*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No. 2160, İstanbul, 1977

OLGUN, Tahir, *Fuzûlî'ye Dair*, İstanbul, 1936.

ONAN, Necmettin Halil, *İzahlı Dîvân Şiiri Antolojisi*, MEB Yayınları, İstanbul, 1991.

ONAY, Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Haz. Cemal KURNAZ), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.

USEMA, İbrahim, *Peygamberler Tarihi*, Osmanlı Yayınevi, I.

YENİTERZİ, Emine, *Dîvân Şiirinde Na't*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.

ÖZET

Kasîde, Klasik Türk Şiirinde en çok kullanılan nazım biçimlerindendir. Kaynağı Arap edebiyatı olan bu şiir türünün İslamiyet öncesi Arap yarımadasında tekâmül sürecini tamamladığı söylenebilir. Şiirin çok geliştiği ve şâirlerin çok değerli olduğu İslamiyet öncesi dönemde şiire verilen bu değer, düzenlenen yarışmalarda derece alan kasîdelerin Kâbe'nin duvarlarına asılmasıyla kendisini belli eder. Hem İslamiyet öncesinde hem de İslamiyet sonrasında Araplar arasında önemini koruyan kasîde, Arap edebiyatından İran edebiyatına geçmiş ve Fars kültürünün kimi özellikleriyle yoğrulduktan sonra buradan da Türk edebiyatına geçerek bu doğrultuda bir gelişim sürecini yaşamıştır.

Bir ehl-i beyt aşığı olan Fuzûlî, Türk edebiyatının en büyük şâirlerinden biridir. Klasik Türk şiirinde daha çok gazelleriyle bilinse de kasîde alanında da hatırı sayılır bir şâir olan Fuzûlî, kasîde alanında özellikle tevhîd ve na't türünde şaheser sayılabilecek eserler vermiştir.

'İlimsiz şiir, temelsiz duvar gibidir.' anlayışıyla hareket eden Fuzûlî; dinî duygularını terennüm ettiği kasidelerini felsefe, astronomi, tıp gibi dönemin önde gelen pozitif bilimleri ile siyer, fıkıh, tefsir gibi dinî ilimlerlerini kullanarak bina etmiştir. Ayrıca söz konusu ilimler, bilimsel eserlerdeki anlatımın kuruluğundan uzak, son derece samimî ve anlatımın bütünlüğünü bozmayacak bir şekilde şiire sindirilmiştir.

Kasîdenin tarihi gelişiminin ana hatlarıyla ele alındığı bu çalışmada Fuzûlî'nin kasîdecilik anlayışına kısaca değinilmiş ve onun tevhîd ve na't türündeki kasîdeleri günümüz Türkçesine çevrilerek şerh edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kasîde, Dîvân Edebiyatı, Şerh, Fuzûlî, Tevhîd, Na't

ABSTRACT

Qasida is the most used forms of verse in the Turkish Classic poetry. The source of this form of the poetry is Arabic literature and it can be said that completing duration of evolution this type of the poetry is in pre-Islamic and on the Arabic peninsula. Poetry highly developed and poets were valuable in pre-Islamic period and qasidas were hanged on the walls of the Kaaba which get degrees at organising competitions, it can be seen that poetry how much important. Qasida continued its importance both pre-Islam and during Islam between Arabians, it passedfrom Arabic Literature to Iran Literature and after kneading with specials of the Persian culture it passed to Turkish Literature and has a improving duration in this line.

Ahl al-bayt lover Fuzulî is one of the greatest poets of Turkish literature. In Turkish Classic poetry Fuzulî well known with his odes besides he is a considerable poet in qasida he has some works that be acceptable masterworks in qasida especially on Monotheism and Na'at poetry types.

Fuzuli , with understanding of 'Without knowledge poetry, is like baseless wall', had built qasidas using leading positive sciences of that period like philosophy, astronomy medical and religious sciences siyar, fiqh, tafsir and singed pleasent his religious feelings in qasidas. Moreover this sciences are digested in poetry highly sincere and avoid to disrupt integrity of expression and stay away from sapless narrative like scientific works.

The outline of historical development of qasida is taken up in this study understanding of Fuzulî's about qasida has been mentioned briefly and his kind of monotheism and Na'at qasidas are tried to paraphrase translating in today's Turkish.

Key Words: Qasida, Divan Literature, Paraphrase, Fuzulî, Monotheism, Na'at